

**T.C.
İSTANBUL
ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

YEZİDİLİK TEOLOJİSİ

**ZEHRA IŞIK
2501050448**

**TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. ŞİNASI GÜNDÜZ**

**İSTANBUL
2008**

ÖZ

Yezidilik Teolojisi, Zehra Işık

Farklı inançları bünyesinde barındıran Yezidilik, Ortadoğu dinleri arasında oldukça dikkat çekici bir yere sahiptir. Yezidilerin kendi kaynaklarından hareketle inanç sistemini; Tanrı inancını, Yezidilik teolojisinde merkezi bir yeri olan Melek Tavus ve melek inancını, Şeyh Adi inancını, evren ve insan anlayışlarını, tenasüh inancını, ölüm ve öte dünya algılarını incelemek Yezidiliği ve Yezidileri tanımak ve anlamak için oldukça önemlidir.

Tektanrıcı bir inanç sistemine sahip olan Yezidilikte her şeyi yaratan Yüce Tanrı, Huda, Azda, Yezdan gibi isimlerle tavsif edilir.

İnanç sisteminin merkezinde baş melek Melek Tavus'a ilişkin öğretiler yer alır. Dünyanın yönetimi ve denetimi üzerinde büyük bir gücü olduğuna inanılır. Onunla birlikte altı büyük meleğin varlığı da kabul edilir.

Yezidiliğin inanç sisteminde Şeyh Adi güçlü bir motiftir. Yezidi dininin en önemli kutsal şahsiyeti olan Şeyh Adi'nin bizzat Melek Tavus'un inkarnasyonu olduğuna inanılır.

Mushaf'ı Reş ve Kitab-ı Cilve'de evrenin ve insanın yaratılışına dair bilgiler verilmektedir. Ayrıca Yezidiliği, nesilden nesle aktaran en önemli Yezidi kutsal kaynakları arasında yer alan Kavillerde de yaratılış ve türeyiş ile ilgili mitoslar yer almaktadır.

Yezidiler, soylarını kutsal bir kökene bağlar. Bu köken, Hz. Adem'in saf zürriyetinden olan Şehid b. Cer'in soyudur. Bu nedenle Yezidiler, seçilmiş bir halk olduklarına inanırlar ve kendilerini "Huda'nın halkı" olarak tanımlarlar. Bu bağlamda Yezidilik, soya dayalı etnik kökenli bir dinsel gelenektir.

Tenasüh inancı da Yezidilikte önemli bir yere sahiptir. Yezidiler, tenasüh inancıyla birlikte kıyamet ve ahiret hayatının varlığını da kabul ederler. Ancak ahiret hayatına inanç, tenasühü tamamlayıcı bir unsurdur. Yezidi Kavillerinde ahir zaman, mehdi düşüncesi, kıyamet ve haşr ile ilgili birçok bilgi açık bir şekilde ifadesini bulmaktadır.

ABSTRACT

Theology of Yezidism, Zehra Işık

Yezidism that shelters different belief systems in its structure has a remarkable place among the Middle East religions. To survey their belief in God, belief in angels and belief in Peacock Angel, that has a central place in Yezidism theology, belief in Sheykh Adi, concept of universe and human, perception of death and afterlife is important to understand and know Yezidism and Yezidis.

In Yezidism, the belief that one God creates everythings is common. Yezidism has monotheist character and God is described by names like Khuda, Azda, Yezdan.

The archangel Peacock Angel is in the center of belief and covers important knowledge in Yezidism. Also, six major angels have important part together with Peacock Angel that has a major power over the world's control.

In the belief system of Yezidism, Sheykh Adi is a powerful motif. It is believed that Sheykh Adi is Peacock Angel's incarnation and the most important holy being in Yezidism.

In Mushaf-ı Resh and Kitab al-Jilwah informations about the creation of universe and human being are given. The Qawls are among the religious scriptures of Yezidism which conveys information from generation to generation. In Qawls, there are myths about the creation and early history of humanity.

The Yezidis attach their race to a secret origin which is depending on Shahid b. Jarr who is considered Adam's pure descendance. The Yezidis therefore believe that they are selected nation and describe themselves as "Khuda's nation". In this context Yezidism is a religious tradition based on ethnical background.

In Yezidism, reincarnation has an important part. The Yezidis accept the existence of the Day of Judgement and afterlife together with the belief of reincarnation. However, the belief in the afterlife is also considered an item of complementary of reincarnation. In the Qawls there takes play a lot of information concerning the last days of the world, the golden age, doomsday and resurrection.

ÖNSÖZ

Ortadoğu’da mevcut dinsel gelenekler arasında Yezidilik, inanç sistemi ve dinî pratikleri nazara alındığında dikkat çekici bir yere sahiptir. Bu çalışma etnik kökene dayalı bir cemaat anlayışına sahip olan Yezidiliğin dinsel inançlarına ilişkin derli toplu bilgi vermeyi amaçlamaktadır. Yezidi kutsal kitapları Mushâf-ı Reş ve Kitâb-ı Cilve ile Yezidi kutsal anlatımları olan **Kavil**’lerin yanı sıra Türkiye’de ve Irak’ta yaşayan Yezidilerle yapılan görüşmelere dayalı saha araştırması doğrultusunda Yezidiliğin inanç sistemini bir bütün halinde sunmak önemlidir. Farklı dinlerin bir mozaiki görünümünde olan Yezidiliğin, Yezidi kutsal metinleri ve sözlü kültüründen hareketle açıklığa kavuşturulması, Yezidiliği ve Yezidileri tanımamıza yardımcı olacaktır.

“Azday halkı” ya da “Melek Tavus’un halkı” olarak kendilerini tanımlayan Yezidiler, Irak, İran, Suriye, Türkiye, Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan ve Avrupa ülkelerinde sayıları az da olsa varlıklarını sürdürmektedirler.

Kendi dinsel geleneklerinin Hz. Adem’den beri yaşamakta olduğunu kabul eden Yezidilerin kökenleri ve tarihleri ile ilgili somut, yeterli bilgi ve belgelerin mevcut olmayışı ve bu dinin ezoterik karakterli oluşu, Yezidiliğin doğuşundan günümüze kadar gelişini detaylı bir şekilde takip etmeyi oldukça güçleştirmektedir. Bununla birlikte Yezidiliğin Ortadoğu’nun kadim veya güncel birçok dinsel geleneklere ait unsurları barındırması birçok iddiayı da beraberinde getirmektedir.

Yezidilik teolojisiyle ilgili bu araştırma, Yezidiliğin inanç yapısını kendi kaynaklarına dayalı olarak ve genel anlamda tanımlayıcı bir yaklaşımı esas alarak sunmaya çalışmaktadır. Bununla birlikte yer yer bazı tahlillere de yer vermektedir.

Yezidilik Teolojisi’nin Giriş bölümünde araştırmanın metodolojisiyle ve Yezidiliğin genel tarihiyle ilgili bilgiler verilmiştir. “Tanrı ve Melek Tavus İnancı” başlıklı birinci bölüm Yezidiliğin Tanrı inancıyla birlikte melek ve Melek Tavus inancını ve bununla yakından irtibatlı olan Şeyh Adi inancını ele almaktadır. İkinci bölüm, evren anlayışı ve evrenin yaratılışına, insanın yaratılışına, Yezidilerin soyu ve Nuh Tufanı inançlarına, Yezidi ırkının kökenine ve seçilmişliğine, peygamberlik inancına, kurtuluş doktrinine, tenasüh inancına ve Tanrı- insan ilişkisine yönelik “Yezidilikte Evren ve İnsan Anlayışı”nı konu edinmektedir. Üçüncü bölüm ise

Yezidilikte ölüm, mehdi, ahir zaman, kıyamet ve öte dünya inançlarıyla ilgili “Yezidilikte Gelecek Dönem Tasavvurları”nı ele almaktadır. Tez çalışmasının sonunda çalışmada önemli yer tutan bazı Kaviller ile saha araştırmasına temel olan Yezidi temsilcileri ve müritleriyle yapılan görüşme tutanaklarına ilişkin metinler de Ekler kısmında verilmiştir.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında birçok kişinin değerli katkıları ve yardımları olmuştur. Öncelikle, tez danışmanlığımı üstlenen ve araştırma süresince rehberliğiyle çok önemli yardımları olan değerli hocam Prof. Dr. Şinasi Gündüz’e çok teşekkür ederim. Çalışmanın başından itibaren ilgi ve desteğini esirgemeyen, kaynak konusunda yardımcı olan ve saha araştırmasında gerekli tüm yardım ve imkanları sağlayan saygıdeğer hocam Doç. Dr. Ahmet Taşğın’a, manevi desteği ve tecrübeleriyle katkılarını sunan Doç. Dr. Talip Atalay’a, değerli görüş ve eleştirileriyle bu çalışmaya katkı sağlayan Yard. Doç. Hakan Olgun’a ve lisans dönemi boyunca akademik yol göstericiliği ve desteklerinden dolayı hocam Doç. Dr. Ahmet Keleş’e saygı ve şükranlarımı sunarım. Saha araştırmasında yardımlarını esirgemeyen ve hiçbir fedakarlıktan kaçınmayan Esra Aslan, Zeynep Şimşek, Faruk Evrenk ve İdris Bey’e sonsuz teşekkür ederim. Ayrıca alan araştırması süresince, başta Hikmet Yüksel ve ailesi olmak üzere, Irak’ta ve Türkiye’nin Batman, Şanlıurfa ve Mardin’e bağlı Yezidi köylerinde yaşayan Yezidilere, vermiş oldukları bilgi, misafirperverlik, hoşgörü ve yardımlarından dolayı teşekkür ederim.

Bu çalışmanın Dinler Tarihi alanında yapılacak çalışmalara katkıda bulunmasını dilerim.

Zehra IŞIK
İstanbul - 2008

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ:	1
BİRİNCİ BÖLÜM: TANRI VE MELEK TAVUS İNANCI	21
1. Yüce Varlık İnanıcı	22
2. Melek ve Melek Tavus İnanıcı	23
3. Yezidilikte Şeyh Adi İnanıcı	32
İKİNCİ BÖLÜM: YEZİDİLİKTE EVREN VE İNSAN ANLAYIŞI	39
1. Evren Anlayışı ve Evrenin Yaratılışı	39
2. İnsan Anlayışı	44
2.1. İnsanın Yaratılışı	45
2.2. Yezidilerin Soyu ve Nuh Tufanı İle İlgili İnançlar	47
2.3. Yezidi Irkının Kökeni ve Seçilmişliği	51
2.4. Peygamberlik İnanıcı ve Kurtuluş Doktrini	52
2.5. Yezidilikte Tenasüh İnanıcı	54
2.6. Tanrı-İnsan İlişkisi	56
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: YEZİDİLİKTE GELECEK DÖNEM TASAVVURLARI	57
1. Yezidilikte Ölüm	59
2. Eskatolojik Beklentiler	61
2.1. Ahir Zaman Tasavvurları ve Mehdilik İnanıcı	62
2.2. Kıyamet Tasavvuru	63
2.2.1. Haşr, Mizan ve Sırat Köprüsü	65
2.2.2. Cennet ve Cehennem Tasavvurları	67
SONUÇ	69
KAYNAKÇA	72
EK 1: ŞANLIURFA-MARDİN-BATMAN YÖRELERİNDE YEZİDİLERLE YAPILAN GÖRÜŞMELER	78
EK 2: LALEŞ'TE YEZİDİ İLERİ GELENLERİYLE YAPILAN GÖRÜŞMELER	96
EK 3: YEZİDİ KAVİLLERİ VE ŞEYH ADİ İLAHİSİ	108

KISALTMALAR

A.g.e.	Adı geçen eser
AÜİF	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Bkz.	Bakınız
Bsk.	Baskı
Byy.	Basım yeri yok
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
DFİFM	Darül Fünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası
Ed.	Editör
h.	Hicrî
Haz.	Hazırlayan
s.	Sayfa/ Sayfalar
S.	Sayı
vd.	ve devamı
Thk.	Tahkik
t.y.	Tarih yok
Yay.	Yayınları, Yayıncılık
y.y.	Yayın yeri yok
Y. Y.	Yazarı yok.

GİRİŞ:

Ortadoğu sahip olduğu konum itibariyle, çok kültürlü ve çok dinli karma bir yapı arz etmektedir. Farklı kültürel yapılarla dinlerin iç içe geçmiş olduğu bir bölge olması, buraya duyulan ilgi ve hassasiyetin artmasına neden olmaktadır. Yörenin kozmopolit yapısı, doğal olarak dinsel geleneklerin birbirlerini bir şekilde etkilemesine yol açmaktadır. Yezidilik de bu bölgede yaşayan önemli dinsel geleneklerden birini oluşturmaktadır.

Yezidilerin inanç, ayin ve adetlerine ilişkin eski anlatımlardan biri, dinlerinin Kürtler arasında yayılmasından 300 yıl sonra 1681 yılında Halep'te bir Fransız Katolik misyoner tarafından yazılmıştır.¹ Yezidilerle ilgili Batı'da yapılan modern çalışmalar ilk olarak 1850'de Berlin Üniversitesi'nde din profesörü olan Dr. August Neander'in Prusya Bilim Akademisi'nde okuduğu bir tebliğ² ile birlikte ortaya çıkmıştır. Türkçe'de Yezidiler hakkında yapılan ilk çalışma, Mustafa Nuri'nin *Abede-i İblis: Yezidi Taifesinin İtikadı, Âdeti, Evsafı* (İstanbul, 1328/1910) adlı eseridir.

Türkiye'de Yezidilik ve Yezidiler üzerine yapılan çalışmaların yeterli olduğunu söyleyemeyiz. Ancak az da olsa akademik çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalar Sosyoloji, Antropoloji, Tarih, Dinler Tarihi ve Mezhepler Tarihi bilim dallarında yapılmıştır.³

Yezidilik üzerine yapılan çalışmaların, saha araştırmasına dayandırılmadan, belli kalıplar çerçevesinde sunulması, aktarılan bilgilerin bilimsel geçerlilik ve güvenilirliğini sorgulanmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla Yezidiler ve Yezidilik üzerine yapılan çalışmaların yeterli olmaması nedeniyle, bu dini ve mensuplarını tanımanın bir ihtiyaç olduğu düşüncesi, bu konuyu seçmemizdeki en önemli etken olmuştur.

¹ Michele Febvre, C.M.A. , *Teatro della Turchia* (Milan, 1681) ve *Specchio, o vero Desrzione della Turchia*'dir (Rome and Florence, 1683).

² August Neander, *Ueber die Elemente, aus denen die Lehren der Yeziden hervorgegangen zu sein scheinen*'dir (Berlin, 1851).

³ Türkiye'de Yezidilik ve Yezidiler üzerine yapılan anonim çalışma, makale, tez, kitap ve çeviri kaynak listelerinin yer aldığı Türkiye Yezidiler bibliyografyası için bkz. Ahmet Taşgın, **Yezidiler**, Ankara, Aziz Andaç Yay. , 2005, s.63-214.

Yezidilerin İslam dininden ayrılmış sapkın bir topluluk olduğuna dair inancın, konu hakkında yeterli ve tarafsız bilginin elde edilmesine engel olduğu kanaatindeyiz. Yezidileri, ‘Şeytana Tapanlar’ şeklindeki isimlendirme, bir teamül haline gelmiş daha sonra konuyla ilgili yayınlarda da Yezidilik bu şekliyle yer almıştır. Bu teamüle dayalı olarak yazılan eserlerin ve etnik kökenine vurgu yaparak Yezidiliğe ‘milli din’ misyonu yüklemek isteyen bazı çevrelerin yazdığı eserlerin, Yezidilik ve Yezidiler hakkında tatmin edici kaynaklar olduğunu söyleyemeyiz. Yezidilik üzerine yapılan bu araştırmaların yanlı ve eksik oluşu, kendi kaynaklarından hareket ederek ve saha araştırmasına dayanarak Yezidiliğin inanç yapısını ortaya koymak, Yezidiliği ve Yezidileri tanımak ve anlamak açısından oldukça önemlidir.

Yezidiliği ve Yezidileri tanıma ve anlama ihtiyacı, bu tür çalışmaların önemini daha da artırmaktadır. Ayrıca bu çalışma, birçok din ve medeniyetin menşei olan yaşadığımız bu coğrafyanın din ve kültür haritasının çıkarılmasına katkı sağlaması açısından da önem taşımaktadır. Mezopotamya bölgesinde hâlâ varlığını sürdüren Yezidi dinsel geleneğini tanımak, o bölgede yaşamakta olan kültür ve dinler arasındaki etkileşimi görmemize yardımcı olacaktır.

Bu çalışmanın temel amacı, ilk elden kaynaklardan hareketle Yezidiliğin inanç sistemini; Tanrı inancı, Yezidilik teolojisinde merkezi bir yeri olan melek ve Melek Tavus inancını, Şeyh Adi inancını, evrenin ve insanın yaratılışını ve bunlara yönelik anlayışlarını, tenasüh inancını, ölüm, ahir zaman ve öte dünya algılarını incelemektir.

Yezidi yazılı metinleri olan Mushâf-ı Reş ile Kitâb-ı Cilve’yi hariç tutarsak bu dinin öğretileri şifahi olarak aktarılmaktadır. Zaten bu kutsal kitaplar da tüm Yezidilerin ellerinde mevcut değildir. Büyük bir kısmının okuma- yazma bilmemeleri ve okuryazarlığa karşı oluşları nedeniyle Yezidiler dini geleneklerini sözlü olarak aktarmaktadırlar. Yezidi kültür ve dininin gizliliği ve bu dinsel geleneğin şifâhî olarak aktarılması doğal olarak Yezidiliğin menşei, oluşumu ve gelişimi hakkında (özellikle inanç sisteminin kaynağını tespit konusunda) çok farklı görüş ve teorilerin ortaya atılmasına neden olmaktadır.

Çalışmada tanımlayıcı bir yöntemle Yezidi inanç esasları ele alınmıştır. Ayrıca Yezidiliğin diğer Ortadoğu dinleri ile buluştuğu ortak zemini gösterebilmek, onun diğer dinlerle arasındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koyabilmek amacıyla yer yer karşılaştırmalar yapılmıştır. Ancak bu karşılaştırmalar yapılırken yargılayıcı ve tenkitçi bir üslup kullanılmaktan kaçınılmıştır.

Yezidilerin iki ana kutsal kitabı, İngilizceye on dokuzuncu yüzyılın son yıllarında Cambridge Üniversitesi'nden Profesör E.G. Browne tarafından çevrilmiştir. Browne, bunu Rev. Oswald'ın elde ettiği ve şimdi Paris, Bibliothèque Nationale'de bulunan bir elyazmasından çevirmiştir. Bu iki kutsal kitabın ilk metni Profesör R.Y. Ebied ve M.J. L. Young tarafından son zamanlarda ortaya çıkarılmış ve çok önemli analizlerle birlikte çevrilmiştir.⁴

Tezin ana malzemesini oluşturan Kitâb-ı Cilve ve Mushâf-ı Reş çevirilerinin de ana metne en yakın ve en doğru çeviri olması gerekmektedir. Bunun için biz John S. Guest'in *Yezidilerin Tarihi* (İstanbul, 2001) adlı kitabında yapılan çeviriyi esas aldık.

İlk elden kaynaklardan bir diğeri ise, Yezidi sözlü kültürünün ana malzemesini oluşturan Kaviller'dir (Qewl). Yezidi geleneğine göre Kavi, Yezidiliğin temel inançlarını hatırlatan tembih, öğüt ve nasihatlerdir.

Kaviller, Yezidiliğin inanç yönüne dair zengin bir söylemi içinde barındırmaktadır. Kavillerde metafizikle ilgili bilgilerle birlikte kozmolojik ve eskatolojik birçok bilgi ve mitoslara yer verilmektedir. Bu nedenle ki Kaviller Yezidi geleneğinde oldukça önemli bir yer tutmaktadır.

Kaviller, Yezidi inanç ve düşünce yapısını oluşturan temel kaynaklar arasında sayıldığından, bu Kavillerde teolojik söylemin nasıl ve ne şekilde yer aldığına ortaya konulması oldukça önemlidir. Bu çalışma elden geldiğince bunun açıklığa kavuşturulmasına özen göstermiştir.

Çalışmamızda kullandığımız Kaviller, öncelikle Yezidilerin yazmış olduğu eserlerden alınmıştır. Bedelê Feqîr Hecî 'nin *Bawerî û Mitolojiya Êzidiyan: Çendeha Têkist û Vekolîn* (Dihok, 2002), Kemal Tolan'ın *Nasandina Kevneşopan Êzdiyatîyê* (İstanbul, 2006), Xıdır Pîr Silêman'ın *Êzıdyatî* (Duhok, 1996) adlı eserleri temel

⁴ John S. Guest, **Yezidilerin Tarihi: Melekê Tawus ve Mıshefa Reş'in İzinde**, Çev: İbrahim Bingöl, İstanbul, Avesta Yay. , 2001, s. 347.

alınmıştır. Ayrıca Yezidiler üzerine önemli bir araştırma yapan Philip G. Kreyenbroek, *Yezidizm - Its Background, Obsevances and Texual Tradition* (Lewiston, 1995) adlı eserinde kendisinin tespit ettiği ve çevirisini yaptığı Kaviller de çalışmamızda yer almaktadır.

Yezidi kutsal metinleri ve Kavilleri dışında Yezidilerin bizzat kendilerinin yazmış olduğu eserler de çalışmamızın önemli kaynakları arasında yer almaktadır. Yukarı da adı geçen Bedelê Feqîr Hecî, Xıdır Pîr Silêman ve Kemal Tolan'ın eserlerinin yanında Xanna Omerxalî'nin, *Êzdiyâtî Cıvak Sembol Ritûel* (İstanbul-2007), Xêrî Şingalî'nin *Êzidyatî û Mes'hefa Roj ya Pîroz* (Silêmanî, 2002) adlı eserlerinden de yararlanılmıştır.

Yezidilerin süreli yayınlarında olan *Dengê Yekîtiya Êzdiyan: Laliş ve Dengê Êzîdiyan* adlı dergilerinde yayınlanan makalelerden önemli ölçüde istifade edilmiştir. Her iki dergi de Almanya'da Oldenburg ve Bielefend şehirlerinde Yezidiler tarafından basılmaktadır. *Dengê Êzîdiyan* dergisi Almanca, Kürtçe ve Arapça dillerinde, *Dengê Yekîtiya Êzdiyan: Laliş* dergisi ise Kürtçe ve Türkçe yayın yapmaktadır.

Çalışmada kullanılan ikincil kaynaklar ise 19. yüzyıldan itibaren Yezidiler üzerine yapılan araştırmaları içermektedir. Bu anlamda İsmail Bey Çol, Ahmet Teymur Paşa, A. Azzavi, S. Demlûci, G. Furlani, A. El-Haseni, A.Kremlî, S. Said el-Ahmed, A. S. Semu ve Iraklı Papaz İshok'un eserlerinden yararlanılmıştır. Bu eserlerin yanında Batıda ön plana çıkan R.Lescot, H.A. Layard, J. Guest, W.A. Wigram- Edgar T.A Wigram, M.J. Menant, I. Joseph, T. Bois ve C. Allison gibi birçok araştırmacının eserlerinden faydalanılmıştır. Ayrıca, Türkiye'de yapılan araştırma ve incelemeler de çalışmamızın kaynakları arasında yer almaktadır.

Çalışmada yazılı kaynak araştırmasına ilave olarak saha araştırması da yapılmış ve çeşitli bölgelerde yaşayan Yezidi ileri gelenleriyle bir dizi mülakat ve görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda elde edilen veriler literatür araştırmasına dayalı verilerle karşılaştırılarak çeşitli tahliller yapılmaya çalışılmıştır.

Kültürlerin, düşünce akımlarının ya da farklı fırka ve grupların oluşumunda farklı geleneklerin birbirini etkilemesi önemli bir rol oynamaktadır. Bir arada yaşanan coğrafi konum yanında zorunlu ekonomik ve sosyo-kültürel etkinlikler de

farklı unsurları doğal bir etkileşim süreci içerisine sokar. Bu süreç farklı kültürlerden değişik öğeler taşıyan yeni düşünce ekolleri, mezhep hareketleri ve dini akımlar şeklinde senkretik akımların oluşmasına zemin hazırlayabilmektedir.⁵ Ya da ihtida sonucu yeni bir inanç sistemini kabul eden insanların eski inanç ve gelenekleriyle yenisi arasında bilinçli ya da bilinçsiz bir uzlaşma yolu aramaları nedeniyle, zamanla değişik tipte dini yapılanmalar oluşabilmektedir.

Tarih boyunca birçok inanç sistemi Ortadoğu'da doğup gelişmiştir. Bu coğrafyada, sayısız heteredoksal akımın ve senkretik dinsel yapının oluştuğu bir gerçektir. Bu çerçevede Yezidilik ya da bağlılarının deyişiyle **Êzidilik**, yüzyıllardır bölgede varlığını sürdüren yapısıyla ve kendine has inanç sistemi, kült ve ritüelleriyle dikkat çekici bir dinsel gelenektir.⁶

Eski ile yeniyi uzlaştırma ve bütünleştirme gayreti, yeni inanç sisteminin özüne ters olan eskiye ait bazı unsurların yeni inanç sistemine girmesine neden olabilmektedir. İslam tarihinde bu konuda göze çarpan en önemli örneklerden biri Yezidiliktir. Yezidiliğin zengin bir mitolojik söyleme sahip olması, onun kökenine dair farklı tezlerin öne sürülmesine neden olmuştur.

Yezidiliğin köken ve tarih konusunda ile ilgili somut ve yeterli bilgi ve belgelerin olmaması doğal olarak Yezidiliğin doğuşundan günümüze kadar gelişimini detaylı bir şekilde incelemeyi zorlaştırmaktadır.

Tarihsel süreç içerisinde Yezidiler, kültür ve dinlerini sözlü olarak nesilden nesle aktarmışlardır. Kapalı bir toplum yapısına sahip olan Yezidiler, geleneklerinin sözlü aktarımını, büyük bir gizlilik içerisinde sürdürmüşlerdir.

Yezidilik dininin iyi anlaşılması için 'Yezidi' isminin menşeinin ortaya konulması önem arz etmektedir. Yezidi isminin menşei hakkında çok farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüşlerin ortaya konulması, Yezidiliğe dair unsurların tespit edilmesine yardımcı olacaktır.

Yezidilik, eski çoktanrıci dinlerin kalıntılarından, çevresindeki din ve tarikatlardan aldığı düşüncelerle beslenmiş ve bugünkü yapısına kavuşmuştur. İnançlarının arka planındaki dinler konusunda tartışmalar olmuştur. Nitekim bu

⁵ Farklı kültür ve dinlerin etkileşimi sonucunda oluşan mezhep hareketleri için bkz. Bryan Wilson, **Dini Mezhepler**, Çev: Ali İhsan Yitik, A. Bülent Ünal, İstanbul, İz Yay., 2004.

⁶ Şinasi Gündüz, "Şeyh Adi ve Yezidilikte Gnostik Unsurlar", **Uluslararası Türk Dünyası İnanç Önderleri Kongresi**, 23-28 Ekim 2001, 2. bsk., Tüksev Yay., Ankara, 2002, s.377.

konuda 13. ve 14. yüzyılların karmaşasında yöredeki Kürt aşiretlerinin, çevrelerindeki çeşitli Hıristiyan ve Müslüman tarikatlarından ve diğer dinsel geleneklerden aldıkları inançları ve çeşitli unsurları birbirine yamayıp, yeni bir din oluşturdukları varsayılmaktadır.

Yezidiliği, Hariciliğin İbadiyye mezhebinden türetenler olduğu gibi, bu akımın eski putperestlik ve ya Zerdüştilikle ilişkisi olduğunu ileri sürenler de olmuştur. Yezidiliğin Maniheist, Yahudi, Hıristiyan (özellikle Nasturî) bundan başka İslami, Sûfi-Rafizî, Sâbiî, Şamanî ve Zerdüşti hususiyetleri ihtiva eden bir din olduğunu iddia edenler de vardır.

Yezidiliğin Asurlu⁷, İranlı, Hıristiyan ve Müslüman unsurlarıyla karışmış bir Maniheizm'den doğduğunu iddia edenler, İran unsurunun büyük bir rol oynadığını hatta birçok bakımdan başlıca temelini teşkil ettiğini ileri sürmektedirler. Ayrıca Yezidilerin aslının İran'ın Yezd şehrin sakinlerinden olduklarını ileri sürerek 'Yezd'li' manasında Yezidi dendiğini iddia edenler de Yezidiliği İran din unsurlarına bağlamaktadır.⁸

Batılı araştırmacılar ve yazarlar Yezidiliğin kökenine ilişkin çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Örneğin T. Menzel, Yezidi isminin kökeni konusunda şu fikirdedir: "Yezidilerin bizzat yeni olduğu hissini taşıdıkları Yezidi adı, hiçbir şekilde, ne Yezid b. Muaviye, ne Yezid b. Unaysa, ne de İran'daki Yezd şehri ile ilgilidir. Bu isim muhtemelen, fonetik kanunlarına göre yeni Farsçadaki İzed (melek, Tanrı), Avesta dilinde Yazata (saygıya, tapınmaya layık olmak), Pehlevi dilinde Yazdan, modern Farsçada Yazdân (Tanrı), Avesta da Yazatanam, Pehlevi'de Yaztân,

⁷ Yezidi lideri Mir Muaviye Yezidiliğin kökeni konusunda şunları söyler: "Yezidi dini ve inançları çok eskidir. Kökleri Asur- Babil İmparatorluğu dönemlerine kadar denk düşer. Biz o dönemlerde güneşe tapanlar olarak biliniyoruz. İslamiyetten sonra, Yezid b. Muaviyenin taraftarı olarak da 'Yezidiler' denmiştir. Yezidilere ulus olarak, Asur kavminden diyebiliriz." Y.Y. , "Dünya Yezidiler Lideri Mir Anvar Muaviye Al- Umavi, 'Biz Yezidiler ve Asurlar Farklı İki Topluluk Değil; Bir Halkız' " , **Furkono Dergisi**, S. 16, yıl 3, Ocak-Şubat-2000, y.y. ,s. 8-11. Ayrıca Yezidilerin Oğuz Türkmenlerine mensup olduğuna dair iddialar da sözkonusudur. Bkz. Mehlika A. Kaşgarlı, "Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Tarihi İnanç Yapısı", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, S. 40, Şubat 1986, s.39-75; Hayri Başbuğ, **Yezidilik İnanç**, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay. ,1987.

⁸ Yezidiliğin kökenini İran'la ilgili olarak açıklamaya çalışanlar arasında Zerdüş'tü kendi peygamberleri olarak gören bazı Yezidiler de yer almaktadır. Bununla ilgili olarak bkz. Kemal Tolan, **Nasandina Kevneşopan Êzdîyatîyê**, Ed. Ahmet Önal, İstanbul, Weşanên Pêrî, 2006, s.122; Azad Saîd Semu, **El-Yezidiyye Min Hilâli Nusûsihâ el-Mukaddese**, Matbu Master Tezi, Beyrut, el-Mektebû'l-İslâmî, 2001, s. 276-279; Pir Mamou Osman, "Şeyh Adi Öncesi Yezidiler", **Dengê Êzîdîyan**, Hejmar 4, Oldenburg, 1996, s. 25.

Yazdan, İzed'den gelmektedir ve Avesta da geçen 'Yazdan' ayin ve merasimle ilgili olarak Yeni Farsçaya girmiştir. Buna göre, bu kelime, bizzat kendileri tarafından kullanıldığı gibi, Ezidi, İzidi ve İzdi (Tanrı'ya tapanlar), Yezidiler tarafından da bilinen bir iştikak olmalıdır.”⁹

A. H. Layard ise Sâbiilik, Hıristiyanlık ve Müslümanlığın bir karışımı olarak gördüğü Yezidiliğin üzerinde az da olsa Maniheizm'in etkisinden de bahsetmekte, ancak Yezidiliği etkileyen en önemli unsur olarak Sâbiilik dinini görmektedir.¹⁰ Diğer taraftan Hammer- Purgstall Yezidilerin eski Mardi'lerin bir uzantısı olduğu fikrindedir. Mardiler eski bir Pers mezhebine bağlı insanlardı ve tapınmalarına esas olarak kötülük prensibini alıyorlardı. Bu nedenle, bu tarihye göre Yezidilere ilişkin Şeytana tapınma, Mardin yakınlarında yaşayan 'Şemsiler' adında küçük bir tarikattan gelmektedir.¹¹

S. J. Guest, Emevi halifesi Yezid ile Yezidi dini arasındaki bağlantıyı önemsiz görmekte ve Yezidi adının, Farsçada “doğüstü varlık” anlamına gelen Yaz(a)d¹² kelimesine olan benzerliğine dikkat çekmektedir. Ona göre: “Büyük ihtimalle “Yezidi” adı Müslümanlar, özellikle de Şiiiler tarafından bu yabancı inancın üyelerini aşağılamak amacıyla kullanıldı ve zamanla resmi unvanları olmaya başladı.”¹³ Layard, Müslümanların Yezidiliği, kendi dini tarihleri içinde Ali'nin soyundan gelenlere eziyet eden ünlü Emevi Halifesi Yezid'e götürdüklerini, ancak bu ismin kaynağının başka yerde aranması gerektiğini belirtir. Çünkü ona göre, Yezid (Yezd) ismi, Müslümanlığın ortaya çıkışından çok önce İran kaynaklı Yüce Varlık'ın unvanı ile de hiçbir ilgisi olmadan kullanılıyordu.¹⁴

⁹ Şevket Beysanoğlu, “Yezidilik ve Yezidiler”, **Diyarbakır: Müze Şehir**, Haz. Şevket Beysanoğlu, Nedret İşli, M.Sabri Koz, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1999, s.392; Bkz Theodor Menzel, “Yezidiler”, **İslam Ansiklopedisi**, C. XIII, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1988, s. 417.

¹⁰ Austen Henry Layard, **Ninova ve Kalıntıları**, Çev. Zafer Avşar, İstanbul, Avesta Yay. , 2000, s. 213.

¹¹ G.R. Driver, “Kürtlerin Dini Yezidilik”, Çev. Huri Tuşik Özkurt, 1922, **Alevilik ve Kürtler** (İnceleme-Araştırma-Belgeler),Haz. Mehmet Bayrak, Wuppertal, Öz-ge Yayınları, 1997, s.550.

¹² Guisepe Campanile, “Kürdistanda Dinsel Mezhepler: Yezidiler ve Şemsiler”, İtalyanca'dan çeviren Lothar Schutz, 1818, **Alevilik ve Kürtler** (İnceleme-Araştırma-Belgeler), Haz. Mehmet Bayrak, Wuppertal, Öz-ge Yay. , 1997, s. 275.

¹³ Guest, **a.g.e.** , s. 68.

¹⁴ Austen Henry Layard, **Ninova ve Kalıntıları**, Çev. Zafer Avşar, İstanbul Avesta Yay. , 2000, s. 209.

Bazı eserlerde Yezidilerin, Hariciler arasındaki bölünmeden ortaya çıktığı zikredilmektedir.¹⁵ Bunlara göre Yezidilik, Haricilerin kurduğu İslam inançlarından uzaklaşan mezheplerden biri olan İbadiye'nin ayrıldığı dört koldan biridir. Mezhep mensupları, Hz. Ali'yi insan şekline bürünmüş Tanrı saymakta ve Hz. Muhammed'in Tanrı Ali tarafından dünyaya gönderildiği kabul etmektedir. Yezidilerin, tanrısal varlığın iyilik ve kötülük şeklinde ikiye ayrıldığını kabul ettiklerini; Tanrı'nın iyiliği, şeytanın kötülüğü temsil ettikleri zikredilerek bu ikisi arasında sürtüşme olduğu, bundan dolayı başlangıçta Tanrı'nın şeytanı kıskanarak kutsal niteliklerden ve cennetten uzaklaştırdığı beyan edilmektedir.¹⁶ Buna dayanarak, Yezidilerin şeytana aşırı bağlılık gösterdikleri ve Melek Tavus adını verdikleri şeytanı yücelttikleri söylenmektedir.¹⁷

Yezidilerin Haricilerden Yezid b. Enise veya Uneyse'nin taraftarları olduklarını söyleyerek menşelerini buraya dayandırmak isteyenlerin görüşleri klasik İslam Mezhepleri Tarihi kitaplarında yer almaktadır.¹⁸ Ancak inançları dikkate alındığında Harici olan Yezidiyye ile Yezidilik dini arasında isim benzerliği dışında bir yakınlık bulunmamaktadır.

Yezidiler üzerinde çalışan araştırmacılar, bu dine farklı nazarlardan bakmışlardır. Bir kısmı Yezidiliği, belli bir mezhep olarak görürken; diğer bir kısmı da din olarak görmektedir. Bu farklı bakışaçıları arka planında, araştırmacıların Yezidiliğin kökeni ya da menşei hakkındaki görüş ve kanaatlerinden kaynaklanmaktadır. Yezidiliği, İslam geleneği içinde görenler için Yezidilik, İslam dininin sapkın bir mezhebidir. Diğer taraftan Yezidiliği Ortadoğunun iç içe geçmiş farklı inançlara sahip halkları arasında doğan senkretik bir din olarak görenler için Yezidilik, o coğrafyada doğup gelişen ve zamanla kendine özgü inanç ve ayin sistemi geliştiren müstakil bir dindir.

¹⁵ Muhammed Ebu Zehra, **İslam'da Siyasi İtikadi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi**, Çev: Abdülkadir Şener, İstanbul, Hisar Yay. , ty. s.77-116.

¹⁶ Mezopotamya kültür ve dinlerinde ilk günah ve şeytan düşüncesi için Bkz. Gerald Messadè, **Şeytanın Genel Tarihi**, Çev: Işık Ergüden, 2. bsk. , İstanbul, Kabalıcı Yay. , 1999, s.153-181.

¹⁷ Ülkü, Hayati, **Mezhepler Tarihi**, İstanbul, Şelale Yay. , 1980, s. 142.

¹⁸ Muhammed Ebu Zehra, **a.g.e.** , s. 94; Şehristani, Ebubekir Ahmed, **El-Milel ve'n-Nihal**, C. 1, Kahire, 1975, s. 136; İbnu'l-Esir, Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim, **El-Kamil fi't-Tarih**, Çev: Abdülkerim Özeydin, C. III, Bahar Yay. , 1987, s. 412.

Dinlerinin kökenine ilişkin Yezidilerin kendi yaklaşımları ise oldukça farklıdır. Yezidiler dinlerinin çok eski ve köklü olduğunu, kuruluşu üzerine tarihi bilgilerin zaman içinde unutulduğunu ve kaynaklarının kaybolduğunu söylemektedirler. Onlara göre bu din, yüzyıllarca varlığını farklı inanç sistemleri içerisinde bir şekilde sürdürebilmiştir. Çünkü taraftarları kendi eski inançlarını korudukları halde siyasi ve sosyal nedenlerden dolayı ismen din değiştirerek Hıristiyanlık ya da İslam gibi dinlerin bünyesinde varlıklarını sürdürmüşlerdir

Yezidiliğin İslam öncesinde var olduğuna dair görüşler Yezidilerin bizzat kendi iddialarıdır. Bu iddiaları doğrulayacak herhangi bir tarihsel kayıt bulunmamaktadır. Kendi dinsel geleneklerinin, Hz. Adem'den beri yaşamakta olduğunu kabul eden Yezidiler, tarihsel süreç içerisinde dini yenileyen, canlandıran birçok kutsal şahsiyetlere tabi olduklarını düşünmektedirler. Onlara göre bu şahsiyetlerin sonuncusu Şeyh Adi'dir.¹⁹

Yezidiler, Yezidi terimini, “Ez dai (aez da)” yani “Tanrı beni yarattı” şeklinde anarlar ve bu ismin İzdi, İzidi ya da Ezidi²⁰ olarak kullanıldığına ve zamanla Yezidiliğe inananlara verilen bir isim haline geldiğine inanırlar.

Yezidilerin yaşadığı bölgelerden biri olan Şanlıurfa'nın Viranşehir ilçesindeki Oğlakçı köyü Yezidilerinden Katip Yüksel Yezidi isminin nereden geldiğine dair sorduğumuz soruya şu cevabı vermiştir:

Yezidilik hakkında çok yanlış bilgiler verilmektedir. Yezidilik ‘Ezdai’den gelmektedir. Allah güneşi, havayı, toprağı yaratır. Melek-i Cebrail bir dağa çıkar ve bir ağaca (Herhel). Millet onu görünce: “Sen Allah’sın” derler. Melek Cebrail ise şunu der. “Hayır, Ez Da i (Beni Allah yarattı.), Ben Allah değilim. Beni yaratan var. İşte Yezidilik Ezdai’likten gelmektedir. Sonra Zerdüştilik gelmiştir.

Kürtlerin bütün kökeni ya Yezididir ya Zerdüşti'dir. Mesela şimdi İsrail’de Yahudi olan Kürtler var. Bunlar Yezididir. Ezdailer parçalandığı için dağılmışlar ve İsrail’e yerleşen bu Kürtler Yahudi olmuşlardır.

Hız. İsa ve Hız. Muhammed zamanında, bunlara inananlar Yezidiler arasına kendi adamlarını koymuştur. Mesela Şeyh Adi, Peygamberin yakınıydı ve Yezidilerin arasına girdi ve Yezidiliği parçalamıştır.

Bu parçalanmanın sebebi Şeyh Adi'nin koymuş olduğu katı kurallar ve sıkı kanunlardır. İşte şeyhi şeyh alacak piri pir alacak mürit müridi alacak. Ve işin içine siyasette karışınca parçalanma daha da hızlandı. Aşırı baskı Yezidileri parçaladı. Irak'ta Şengal'de

¹⁹ Guest, **a.g.e.**, s. 367-376.

²⁰ A. A. Samenow, “Küçük Asya Yezidilerin Şeytana Tapmaları”, **DFİFM**, C. V, Sayı 20, İstanbul, 1931, s. 40.

kalanlar Yezidi olarak kaldı. Bir kısmı Yahudi oldu bir kısmı Alevi oldu bir kısmı Sünni oldu ve bir kısmı da İran ve Afganistan'da kalanlar Zerdüş'tü. ²¹

Yezidiler genelde, kendi kökenlerini Hz. Adem'e dayandırmaktadırlar. ²²

Yezidilerin kökenine ilişkin olarak Mushâf-ı Reş'te şöyle denilir:

Dedi ki Ulu Tanrı: "Ey Melekler, Adem'le Havva'yı yaratacağım, onları insan yapacağım ve ikisinden, Adem'in belinden gelmek üzere Şehr bin Cebr(Şehid b. Cer) doğacak ve ondan tek bir halk türeyecek yeryüzünde; Azazil'in, yani Melek Tavus'un toplumu olan Yezidi halkıdır bu. Sonra Şeyh Adi bin Müsafir'i Suriye'den göndereceğim ve o gelip Laleş'te kalacak.

Görüldüğü gibi Mushâf-ı Reş, Melek Tavus'un toplumunun, 'Yezidi halkı' olduğunu ifade etmektedir. Yezidiliğin kendi tarihini Hz. Adem dönemine kadar götürmesine rağmen tarihsel kaynaklarda Şeyh Adi b. Müsafir dönemine kadar Yezidiliğin varlığına dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. ²³

²¹ Bu görüşmenin tam metni için Bkz. Ek 1. Buna benzer bir öykü de bir başka Yezidi de şu şekilde anlatmaktadır:

"Başlangıçta her tarafta sadece su vardı, 'Dara Herheri' dediğimiz ağaç dışında. 'Dar' Kürtçede ağaç anlamına gelir, 'Herheri' de bu ağacın adıdır. Bazen de 'Dara Jiyane'deriz ona, yani Hayat Ağacı. Melek Tavus onun üzerinde oturmuştu bir kuş biçiminde. Tanrı gelip sordu: 'Ben kimim? Sen kimsin? Cevap verdi Melek Tavus: 'Sen Sensin, Ben de Ben'. Tanrı da 'Peki git öyleyse' dedi, 'bakalım başka birine rastlayacak mısın?'

Tanrı kırk bin yıl uçup durdu Melek Tavus. Ama sudan başka bir şey göremedi. Geri döndü ağaca Tanrı tekrar gelip aynı soruyu sordu, o da yine aynı cevabı verdi. Üç kez tekrarlandı bu böylece. Üçüncüde Tanrı tekrar gelip dedi ki: 'Artık 'Sen Sensin, Ben de Ben' deme. De ki: 'Sen Xwedê'sin. Ez dayim.' Yani: 'Tu Haliki, ez maxluqim'(Sen yaratıcısın, ben yaratılanım.) Kürtçede 'Xwe', 'kendi' demektir. 'dan' ise 'vermek'. 'Xwedê'nin anlamı da: 'kendini yaratmış olan', 'kendini kendi kendinden vermiş olan'. 'Ez' ise 'Ben' demek, 'Ez dayi' deyince de anlamı: 'yaratılmış olan ben', 'verilmiş olan ben'. Yani Tanrı 'beni yaratmış olandır, beni kendinden vermiş olan'.

*Biz Melek Tavus'un seçilmiş halkı olduğumuza inanıyoruz. O, Tanrı'nın ilk yarattığıdır. Hem de yaratıldığının ilk bilincine varan. İşte bu yüzden 'Ezdiyan' ya da 'Êzîdiyan' demişiz kendimize. Bilince götüren yolu uzun bir süreç olarak görürüz, bir peygamberin ve onun kitabının vahyi değil. Gerçeği bulmamıza yardım eden yol göstericiler olduğunu kabul ediyoruz. Yazid bin Êzîdiyan, Zerdeş ve Şeyh Hadi bizim yol göstericilerimizdir. Birbiri peşi sıra, bin yıl arayla gelirler." Adımızın gerçek anlamı ancak Kürtçede ve eski inancımız olan Zerdüş'tü dininde bulunabilir. Ahura Mazda'dan geliyor bizim adımız ya da Tanrı'nın adı olan 'Yazdan'dan. Anlamı da: 'Tanrı'yı tanımış olan halk' ya da kısaca 'İnançlılar'." Bkz. Sabiha Banu Yalkut, **Melek Tavus'un Halkı: Yezidiler**, Çev. Sabir Yücesoy, İstanbul, Metis Yay, 2002, s. 45-47.*

²² Iraklı Papaz İshok, **Yezidilerin Dini**, Çev: P. Gabriel Akyüz, Mardin, 2000, s. 68.

²³ Sem'ânî, Ebu Sa'd Abdülkerim b. Muhammed b. Mansur el Mervezi, **Kitabu'l-Ensab**, Thk. Abdullah Ömer el-Barudî, C. V, Beyrut, Daru'l-Fıkr, 1988, s. 693. Sem'ânî, Adi b. Müsafir döneminde Yezidi olarak adlandırılan bir gruptan bahsetmektedir. Bu grubun, Irak'ta Hulvan dağlarında köylerde yaşadıklarını, süfiyane bir hayat sürdürdüklerini, Yezid b. Muaviye'nin imametine ve hak üzerine olduğuna inandıklarını ve Şiilere karşı onu savunan bir düşünceye sahip olduklarını belirtmiştir. Yezidi adındaki bu grup ile Adi b. Müsafir'in yaşadığı dönem aynı olsa da bu gruba, Yezid b. Muaviye'yi savunma amaçlı bir siyasi hareket gözüyle bakılması daha doğru bir

Yezidiliğin erken dönem tarihini araştıran bilim adamları Yezidiliği genellikle Şeyh Adi b. Müsafir'e dayandırır ve bu akımın eski İran din ve gelenekleri yanında Mezopotamya'da varlığını sürdüren çeşitli din ve gnostik akımların İslam'a girmesiyle ortaya çıkan senkretik bir din olduğunu belirtirler.²⁴ Bu bağlamda Yezidiliğin İslam'ın heretik yorumu olduğu tezi, Yezidiliğin kökeni hakkında öne sürülen diğer görüşlere nazaran daha tutarlı görülmektedir.²⁵

Yezidi geleneğinde merkezi bir yer tutan Şeyh Adi'nin tarihsel olarak bir İslam mutasavvıfı olduğu, ona atfedilen şiirlerin 'vahdet-i vücud' anlayışını yansıttığı ve Yezidilikteki birçok unsurun İslami öğelerden oluştuğu dikkate alındığında, bu görüşün temeli daha iyi anlaşılmaktadır. Diğer taraftan, Yezidi teolojisinde Gnostik düalizmi çağrıştıran bazı hususlarda iyi ve kötü arasında sonsuz mücadeleyi savunan Mecusi inancına paralel unsurlara da rastlanmaktadır.²⁶ Bunlardan hareketle çeşitli yazarlar Yezidiliğin başta Mecusilik olmak üzere çeşitli İran dinsel gelenekleriyle ilişkisini ve Ehli Hakk²⁷ gibi akımlara benzer özelliklerini ön plana çıkarmışlardır.

yaklaşımıdır. Azzavi, Abbas, **Târihu'l-Yezidiyye ve Aslu Akidetihim**, Bağdat, Matbaatü Bağdat, 1935, s. 6.

²⁴ Şinasi Gündüz, **Mitoloji ile İnanç Arasında**, Samsun, Etüt Yay. , 1998, s.39-43.

²⁵ Thomas Bois'e göre Yezidilik doğrudan İslam'dan kopmuştur. Bunu ispat etmek için dini itikatlarını derin bir şekilde incelemeye gerek yoktur; günlük hayattaki adetlerini ve kullanımlarını gözlemlemek yeterlidir. Tamamen tasavvufi bir atmosfere sahiptir; hürmet edilen evliyalar meşhur sofulardır; dini hiyerarşi tasavvuftan alınmıştır; dualar ve diğer dini metinler de kelime hazinesi ve fikir açısından tasavvuf gizemciliği ile çarpıcı bir benzerlik göstermektedir. Yezidiliği bir bütün olarak anlamak için yapılması gereken tek şey, İslam'ın ve mezheplerinin birleştirici taşlarını ortaya çıkarmaktır. Yezidilerin artık Müslüman olmadıkları doğru olmakla birlikte, başlangıçta Müslüman oldukları inkar edilemez. Sünni tasavvuf inanışları Yezidiliğe kaynaklık oluştururken, diğer bir kürt hizbi Ehli Hak ise Halife I. Yezid'in (680-683) taraftarı olarak Şii itikadını uç noktasına kadar götürmüştür. Bkz. Bois, Thomas, "Hilal Altındaki Kürtler: Kürtlerin Din ve İnanç Yapısı", Çev: Bülent Peker, 1966, **Alevilik ve Kürtler** (İnceleme-Araştırma-Belgeler), Haz. Mehmet Bayrak, Wuppertal, Öz-ge Yayınları, 1997, s. 729.

²⁶ Andrew Collins, **Meleklerin Küllerinden: Günahkâr Bir Irkın Yasaklanmış Mirası**, Çev: Zafer Avşar, İstanbul, Avesta Yay. , 2001, s.210-215. Andrew Collins Yezidilerin Medya Mecusilerinin soyundan geldiğini ve Yezidilerin Mecusi inancının son savunucuları arasında olduğunu iddia etmektedir. Bu konuyla ilgili bkz. R. H. W. Empson, **The Cult of the Peacock Angel**, London, H. F. & G. Witherby by Northumberland Press, 1928, s. 43. Şeyh Adi'nin bir Mecusi olduğuna dair Wigram'lar şunu söylemektedirler. "Şeyh Adi, Yezidi peygamberi olarak tarif edilebilecek yarı mistik bir kişiliktir. Kimi zaman Hıristiyanların Havarisi Mar Adai (Aziz Thaddeus) ile aynı kişiler olarak görülür ama onuncu yüzyılda yaşamış olduğu ve aslında Mecusi kültü baskı arlına alındığında Halep'ten kaçmış bir Mecusi olduğuna ilişkin bazı tarihsel kanıtlar var gibi görünüyor." (Wigram W.A. ve Edgar T.A. Wigram, **İnsanlığın Beşiği**, Çev: İbrahim Bingöl, İstanbul, Avesta Yay. 2004.) Wigram'lar kanıtların varlığından bahsetmekte ama bu kanıtların ne olduğu belirtmemektedirler. Bu da Şeyh Adi'nin Mecusi olduğuna dair inancın zayıflığını göstermektedir.

²⁷ Bkz. Xanna Omerxalı, **Êzdiyafî: Cıvık Sembol Rîtûel**, İstanbul, Avesta Yay, 2007, s. 14. Xanna, Ehli Hakk ve Yezidi kozmolojisinin birbirine olan yakınlığına temas etmiştir. Ehli Hakk'a göre

Bazı araştırmacılar ise Yezidiliğin Ortadoğu'nun eski pagan kültürlerinin bir uzantısı ya da eklektik bir türevi olduğu tezini tartışmaktadırlar.²⁸ Bundan başka bazı inanç tutum ve giyimlerinden hareketle Yezidilerin Süryanilikten ayrılıp müstakil bir grup halinde ortaya çıktıklarını iddia edenler de olmuştur.²⁹

Yezidi ismiyle ilgili olarak en çok üzerinde durulan görüşlerden birini ise bu ismin Emevilerin I. Halifesi Muaviye'nin oğlu Yezid'in isminden geldiğidir.³⁰ Bu görüş, bazı Yezidiler tarafından da savunulmaktadır. Örneğin, İsmail Bey Çol bu konuda şunu anlatmaktadır:

“Allah Müslümanların peygamberi Hz. Muhammed'e bir baş ağrısı verir. Bunun üzerine Hz. Muhammed, berberi Muaviye'den başını tıraş etmesini ister. Muaviye bu tıraş yaparken Hz. Muhammed'in başını yaralayıp kanatır. Ardından da akan kanın yere düşmemesi için dili ile yalar. Bunun üzerine Hz. Muhammed başını kaldırarak: “Ne yaptın ya Muaviye?” der. Muaviye cevaben: “Kanınız yere damlamasın diye dilimle yaladım.” der. Hz. Muhammed ona: “Böyle yapmakla hata ettin, çünkü sen bu davranışınla soyundan, ümmetimle savaşmış onu yenecek bir toplumun meydana gelmesine sebep oldun.” Muaviye: “Eğer sonuç böyle olacaksa hiç evlenmem.” der. Bir süre sonra Allah, Muaviye'ye bir akrep göndererek onu ısırır. Muaviye bundan dolayı amansız bir hastalığa yakalanır. Doktorlar, Muaviye'nin bu hastalıktan ancak evlenmek suretiyle kurtulabileceğini yoksa öleceği sonucuna varırlar. Bunun üzerine Hz. Ömer'in Mahura adında seksen yaşındaki ihtiyar kız kardeşi ile evlendirilir. Evlendiğinin ertesi günü Mahura yirmi beş yaşında genç bir kadına dönüşür. Kadın bir süre sonra hamile kalır ve Allah'ın nurundan Yezid'i doğurur.”³¹

evrenin yaratılışı şu şekildedir. Evren iki devrede yaratılmıştır. Bunlar, manevi dünyanın yaratılışı ile maddi dünyanın yaratılışıdır. Bu iki dünyanın yaratılışından evvel, Allah bir inci yarattı, denizlerin dibinde bu incinin içinde yalnız başına kaldı. “ O zaman ne arz, ne yer, ne gök, ne taht(Kürsi) ne kalem ne felek (ufuk) ne cennet ne cehennem ne huri ne melek ne yıldızlar, ne güneş ne de ay vardı... Evrende hiçbir yaratık yoktu, sadece sevgili ve sonsuz “hakikat” hüküm sürmekteydi. Mekanı inciydi, kendinde incinin içinde “sırdı” İnci denizlerin dibinde idi. Deniz ve dalgalar her yanı kaplamıştı. Ehli Hakk kozmogonisine göre, manevi dünyanın yaratılmasından evvel sessizlik, su ve inci unsurları vardı. Su, hayatı simgeler. Bütün hakikat sudan doğacaktır, su aynı zamanda temizlenmenin sembolüdür. Su kutsaldır. İnci, manevi doğuş ve hakikat mekanıdır. Kaşgarlı, **a.g.e.** , s. 67-68.

²⁸ Gündüz, **a.g.e.** , s. 380-381.

²⁹ İsmail Beg Çol, **El-Yezidiye Kadimen ve Hadisen**, Ed. Kostantin Züreyk, Beyrut, American University of Beirut, 1934, s.108; Iraklı Papaz İshok, **a.g.e.** , s.15-16; Roger Lescot, **Yezidiler: Din Tarih ve Toplumsal Hayat Cebel Sincar ve Suriye Yezidileri Üzerine Alan Araştırması**, Çev: Ayşe Meral, Avesta Yay. , İstanbul, 2001, s.125

³⁰ Ülkü, **a.g.e.** , s. 142; İ. A. Çubukçu ve N. Çağatay, **İslam Mezhepleri Tarihi**, Ankara, 1977, s.219. Chaukeddin Issa, Yezidilerin Emevi Halifesi Yezid b. Muaviye'den geldiklerine dair görüşleri reddetmektedir. Bkz. Chaukeddin Issa, “Yezid İbn Muaviye ve Yezidiler”, **Dengê Êzîdîyan**, Hejmar 6/7, Oldenburg, 1997.

³¹ Çol, **a.g.e.** , s.77. Ayrıca bu anlatım için bkz. Giuseppe Furlani, **The Religion of the Yezidis**, Bombay, 1940, s. 109; Iraklı Papaz İshok, **a.g.e.** , s. 27-28. Bu mitolojik anlatım Yezid b. Muaviye'nin Yezidilikteki Yezid olduğunu göstermektedir. Ancak bazı Yezidiler, Yezid b. Muaviye'nin Yezidilikteki varlığını reddederek Yezid'in başka bir kişi olduğunu iddia etmişlerdir. Furlani, **a.g.e.** , s. 9-10.

Yezidiler arasında Halife Yezid kültürünün en güçlü olduğu yerler Halep civarı ve Cebel Sincar'dır. Komşu Müslümanların Sünni geleneklere bağlılıklarını sürdürdüğü bu bölgelerde Yezidiler arasında Halife Yezid'in erdemleri ve kahramanlıkları anlatılır. 1936 yılında Halep yakınlarında bir Yezidi Şeyhi tarafından aktarılan uzun bir kasidede İstanbul'un ilk kuşatması sırasında Yezid tarafından gösterilen mucizeler anlatılır.³²

Şiilerin yaşadığı bölgelerde ise Halife Yezid'in adı Yezidi folklorlarında daha az geçmektedir. Yine de Yezid'in, bedeninde kutsal bir ruh taşıdığına inanılarak³³ büyük hürmet gösterilir ve Yezid'in doğum günü önemli bayramlarından biri olarak kutlanır.

Emevi halifesi Yezid ile Yezidilik arasındaki belirsizlik, bu dinin adı konusunda farklı izah yollarına sevk etmiştir. Bu bağlamda Yezidi isminin Farsçada "doğüstü varlık" anlamına gelen 'Yaz(a)d' kelimesine olan benzerliğine dikkat çekilmiştir. Bu adı, "Yezid" adını taşıyan diğer şahsiyetlerden türetme girişimleri ise pek kabul görmemiştir.³⁴

Yezidilerin, adeta ilahlık makamına yükselttikleri Adi b. Müsafir³⁵, İslam kaynaklarında meşhur Sûfi şahsiyetlerden birisi olarak yer alır. Yezidi dininin kutsal bir şahsiyeti olarak kabul edilen ve kendisine kutsiyet verilen Şeyh Adi, Ba'albek'in güneyinde Bekaa vadisinin yamaçlarında bulunan Beyti Far /Kirbet Kanafar köyünde dünyaya gelmiştir. Abdülkadir Geylani'nin çağdaşı olduğu belirtilen Adi b. Müsafir'in doğum tarihi, açık bir kayıt bulunmamakla birlikte yaygın kanaate göre 1072 (h. 465)'tir.³⁶

³² Guest, **a.g.e.** , s. 67-68; Lescot, **a.g.e.** , s. 235-237.

³³ Yezidilere göre Yezid, Yezidiliğin gerçek kurucusu değil, Adem'in tek oğlu olan Şehit b. Cerr neslinin önemli bir temsilcisidir. Yezid, tenasüh ile dünya'ya gelecek Melek Tavus'tur. Bkz. Philip G. Kreyenbroek, **Yezidism-Its Background, Obseances and Texual Tradition**, Lewiston, The Edwin Melen Press, 1995, s. 95-96.

³⁴ Guest, **a.g.e.** , s. 68; Layard, **a.g.e.** , s. 209.

³⁵ Adi b. Müsafir kimliği ile ilgili olarak bazı farklı görüşler de ortaya atılmıştır. Bunlardan dikkat çekici olanları Süryani kaynaklardaki anlatılanlardır. Bu görüşler için şu eserlere bakılabilir. Sâmî Said el-Ahmed, **El-Yezidiyye Ahvâluhum ve Mu'tekedâtuhum**, Bağdat, 1971, s. 130vd. ; Iraklı Papaz İshok, **a.g.e.** , s.12; İsyâ Joseph, "Yezidi Texts", **The Amerikan Journal of Semitic Languages and Literatures**, V. XXV, No 3, 1909, (Çevrimiçi) <http://links.jstor.org/sici?sici=1062-0516%28190904%2925%3A3%3C218%3AAYT%28%3E2.0CO%3B2-H>, 15 Mayıs 2007, s.118-119; Furlani, **a.g.e.** , s.12; Ahmet Teymur Paşa, **El-Yezidiyye ve Menşeu Nihletihim**, Kahire, el-Matbaatü's-Selefiyye, 1352, s. 29-30; Anastase Kremli, "El-Yezidiyye" **Mecelletu'l-Meşrik**, C. II, Beyrut, 1869, s.395-399.

³⁶ Lescot, **a.g.e.** , s.19-20.

Nesebi şu silsile ile aktarılmaktadır: Adi b. Müsafir b. İsmail b. Musa b. Mervan b. Hasan b. Mervan.³⁷ Adi b. Müsafir'in nesebini I. Mervan'a, Muaviye b. Ebu Süfyan'a, Osman b. Affan'a dayandıranlar da bulunmaktadır.

Şeyh Adi'nin Sûfi öğretileri Arapça yazılmış dört risalede bir araya getirilmiştir. Bu risaleler, İ'tikadu Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat (Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat İnancı), Kitabu Fihi Zikri Adabu'n-Nefs (Ruhun Adabı Kitabı), Vesaya eş-Şeyh Adi b. Müsafir ile'l-Halife (Şeyh Adi b. Müsafir'in Halifeye Nasihatları), Vesaya li Müridihi Ka'id ve li Sa'ir el-Müridin (Müridi Kayd ve Diğer Müridlere Vasiyet)'dir.

Şeyh Adi'nin Şam'da 1509'da çoğaltılan bazı risalelerine ilişkin elyazmaları küçük bir defter halinde Batı Berlin'de Devlet Kütüphanesinde korunmaktadır. İlahilerinden birinin bulunduğu bir başka elyazması Berlin'de; diğer ikisi Londra'da British Library'dedir. 1934'de antropolog Henry Field, Cebel Sincar'da Şeyh Adi tarafından yazılan başka ilahileri de ortaya çıkarmıştır. Bu metinlerin kopyaları ABD Kongre Kütüphanesi'ndedir.³⁸

13. ve 14. yüzyıllarda Müslüman yazarlar, Şeyh Adi'nin öğretilerinden olumlu bir şekilde bahsetmişlerdir.³⁹ Şeyh Adi'nin Yezidiler tarafından sahiplenmesi nedeniyle, başka bir Adi'nin mevcudiyetine dair görüşler de öne sürülmüştür. Bunlar arasında, Şeyh Adi'nin Nesturi keşişi Edi olduğu ve Mani'nin öğrencisi Adde olduğu görüşleri yer almaktadır.

Şeyh Adi'nin yaşamı ve günümüze kadar gelen görüşleri incelendiğinde, bunların Yezidilikle bir ilgisinin olmadığı açık bir şekilde görülmektedir. Bununla birlikte Şeyh Adi'den sonraki dönemde, özellikle Hasan b. Adi b. Ebu Berekat döneminde⁴⁰, müritlerinin Şeyh Adi'ye yönelik aşırı bağlılık ve yüceltmelerinin,

³⁷ Bkz. Azzavi, a.g.e. , s.29; Es-Siddik Demlûcî, **El-Yezidiyye**, Musul, Matbaatü'l-İttihad 1949, s.74.

³⁸ Guest, **a.g.e.** , s. 46-47.

³⁹ İsmail İbn Ömer İbn Kesir, **El-Bidaye ve'n-Nihaye**, Çev: Ahmet Ağırakça-Abdülkerim Özaydın, C. XII, İstanbul, Bahar Yay. , 1987, s. 243; Ebu'l- Abbas Şemseddin Ahmed b. Muhammed İbn Hallikan, **Vefayetü'l Ayan ve Enbau Ebnai'z- Zaman**, Thk. İhsan Abbas, C. III, Beyrut, Daru's-Sadr, 1978, s. 254.

⁴⁰ Kimi tarihi kaynaklar, Hasan b. Adi'nin bir takım sapkın ve aşırı fikirleri olduğunu ifade etmiştir. Bkz. Demluci, **a.g.e.** , s.84; El-Ahmed, S. S. , **a.g.e.** , s. 78-79. Ancak onun Yezidiliğin oluşumunda bir etkinliğinin olmadığını ileri süren fikirler de mevcuttur. Bkz. İbn Hallikan, **a.g.e.** , s. 254. A. S. Semu'ya göre, Şeyh Hasan 6 yıl hüküm sürmüştür. Şeyh Hasan'ın itikadını ve düşüncesini değiştirenlerden biri İbni Arabî'dir (550-638). Fikrini Şeyh Arabî'nin Musul'da olduğu dönemde, Şeyh Hasan'ın Musul'a gidip geldiği dönemde olmuştur. Arabî ya da

onların Şeyh Adi öğretisinden çıkarak farklılaşmalarına ve Yezidiliğin oluşmasına neden olduğu düşünülmektedir.

Yaşadıkları bölgelerde zaman zaman takibat altına alınan ve Müslümanlarca şeytana tapınmakla suçlanan Yezidiler, kendilerine yönelik bütün baskı ve takibata rağmen varlıklarını günümüze kadar sürdürmüşlerdir. Erken dönem tarihlerinde dağlarda yaşayan Yezidiler siyasi nedenlerden dolayı buraya yapılan baskın ve kısımlar nedeniyle zamanla civar yerleşim bölgelerine dağılmışlardır.

Melek Tavus'a olan saygıları ya da korkuları, onların 'Şeytana Tapanlar' olarak tanımlanmalarına neden olmuştur. Bu nitelendirmenin arka planında Adem'in yaratılış öyküsünde ön plana çıkan Melek Tavus'un, İslam ve Hıristiyanlık gibi dinlerdeki Şeytana tekabül etmesinden kaynaklanmaktadır. Ancak Yezidiler bu nitelemeye şiddetke karşı çıkmaktadırlar.

Yezidilikte katı bir hiyerarşik yapılanma dikkati çekmektedir. Cemaat genel anlamda din adamları ve müritler şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Bu sınıflandırmalar arasında kesin çizgiler bulunmaktadır. Tabakalar arasında evlenme yasağı vardır. Bazı tabakalardaki din adamları, Baba Çavuş örneğinde olduğu gibi, görevleri icabı hiç evlenmezler.⁴¹ Aynı zamanda soy yolu ile geçen bu unvanlar kadınlara da düşer. Onlar da bu görevleri yerine getirdikleri zaman erkekler kadar saygı görürler.⁴²

R. Lescot'a göre Yezidiliğin hiyerarşik yapısı, İslami kökeninin izlerini muhafaza etmektedir. Şeyh Adi'nin kurduğu tarikatın içinde varılan şeyh, pir, fakir ve kaval unvanları, bu dinin rütbelerinde bulunmaktadır.⁴³

Yezidilerin en büyük manevi organı, bir tür yaşlılar heyeti olan Meclis-i Ruhani'dir. Bu kurulun üyeleri şunlardır: Mir, Baba Şeyh, Şeyh Vezir, her iki Peşimam, Nakip, Baba Gavan, Kavalların Başlı, Baba Çavuş ve Şeyh Adi'nin mabedinin bekçisi (micevir). Yıl boyunca birçok kez toplanıp Yezidi topluluğunun

diğerlerinden vahdeti vücut düşüncesi ona geçti ve bu düşünce onu hulul ve tenasüle götürdü. Bu düşünce üzerinde mezhebini inşa etti ve mezhebi böyle tanındı. Bkz. Semu, **a.g.e.**, s. 47.

⁴¹ Taşğın, **a.g.e.**, s. 23. Konuyla ilgili olarak Baba Çavuş ile yapılan görüşme için bkz. Ek 2.

⁴² Layard, **a.g.e.**, s. 210-211.

⁴³ Lescot, **a.g.e.**, s. 75. Yezidilikte ve Alevilikte dinsel hiyerarşi, tasavvuf ile büyük bir benzerlik göstermektedir. Alevilikteki *Mürşidlerle Yezidilikte Şeyhler*; Alevilikteki *Dedelerle Yezidilikteki Pirlere*; Alevilikteki *Zakirlerle Yezidilikteki Kavallar*; Alevilikteki *Semazenlerle Yezidilikteki Koçaklar*; Alevilikteki *Gözcü ve Çerağcı* ile Yezidilikteki *Avanlar* aynı konumdadır. Alevilikteki *Mühasip Kardeşliğin* yerini Yezidilikte *Ahiret Kardeşliği* almaktadır. Bkz. Mehmet Bayrak, **Alevilik ve Kürtler** (İnceleme-Araştırma-Belgeler), Wuppertal, Öz-ge Yayınları, 1997, s. 29.

dünyevi ve manevi meselelerini görüşmektedir. Bu kurul, Yezidilerin yasama organıdır; aldığı kararlar tüm Yezidiler için bağlayıcıdır. Yasakları kaldırabilir ya da yeni buyruklar çıkarabilir.⁴⁴

Yezidilerin hiyerarşik sınıflamasına yönelik Yezidi Emiri Muaviye b. İsmail şunları söylemektedir:

“Yezidi cemaati, toplumunun yedi tabakaya ayrılmış olduğunu bilir. Her tabakanın cemaate karşı tam olarak yerine getirecekleri belli sorumlulukları vardır. Her tabaka kendi içine dönük bir grupta oluşur; tabakanın üyeleri yalnız kendi aralarında evlenebilirler. Özellikle son zamanlarda eleştiriler gelmesine rağmen, biz bu geleneğe sıkı sıkıya bağlıyız.

Bizim yaşam tarzımızı anlamayanlar, bu tabakalarda Sasanilerdeki kast sisteminin devamını görüyorlar. Bizim için esas temel fark, bu sınıflamanın sosyal veya maddi ayrıcalıklar üzerine kurulmamış olmasıdır. Bu sınıflama yetkilere yöneliktir; yararlanmaların ve ayrıcalıkların dağıtılması anlamına gelmez.”⁴⁵

Ruhani sınıftan olmayan Yezidilere ‘mürit’ adı verilir. Her Yezidinin para, hizmet ya da bağış verdiği kendi şeyhi ve piri vardır.

Varlığını sürdüren dini teşkilat ya da dini örgütlenme, sözlü kültüre sahip olan Yezidiliğin varlığını ve sağlam yapısını koruyup sürdürmesinde en önemli etkidir.

Yezidiler arasında okuyup yazmanın günah sayıldığı yönünde bir kanaat dikkati çeker.⁴⁶ Okuma yazmaya yalnızca kutsal kitabı koruyabilmek ve mezhebin törenlerine ve öğretilerine gerektiğinde başvurabilmek amacıyla izin verilir.

Yezidiliğin kutsal metinlerinden Kitâb-ı Cilve’nin (**Kitêba Celve**) Şeyh Adi’ye Melek Tavus tarafından vahyedildiğine inanılır. Metni Arapça olan bu kitabın bilinen nüshası 8 sahife, 5 bölüm ve 109 satırdan oluşmaktadır.

Bir diğer kutsal metin Mushâf-ı Reş (**Mîshafâ Reş**) ise nispeten daha hacimlidir.⁴⁷ Kürtçe aslı, 152 satırdan oluşur. Bu metin, Kitâb-ı Cilve’den daha anlaşılır haldedir.

⁴⁴ Yalkut, **a.g.e.** , s. 35.

⁴⁵ Erol Sever, **Yezidilik ve Yezidilerin Kökeni**, 3. bsk, İstanbul, Berfin Yay. , 1996, s. 121.

⁴⁶ Yezidilerin sosyal sınıf sistemi, Zerdüşti Sasanî İmparatorluğu’nun sıkı sosyal sınıf düzeni ile benzerlik göstermektedir. Zerdüşti din adamları da ruhban sınıfına ya da kraliyet sınıfına mensup olmayanların okuma yazma öğrenmesini yasaklamıştır. Yezidilikte de geleneksel olarak bu ayrıcalık tamamen sınırlandırılmıştır. Bu yasak günümüzde pek geçerli değildir. Mehrdad R. İzady, “Kürtlerin Dini İnanç Yapısı”,1992, **Alevilik ve Kürtler** (İnceleme-Araştırma-Belgeler), Haz. Mehmet Bayrak, Öz-ge Yayınları, 1997, Wuppertal, s. 602-603.

Yezidiler bu kutsal metinlerin tüm kutsal kitaplardan önce var olduğuna inanmaktadırlar. Yezidilerde okuma ve yazmaya karşı bir tavır bulunduğundan iki kitap da çoğaltılmamıştır. Bazı rivayetlere göre Cilve'den iki nüsha mevcuttur. Birisi Şengal dağındaki bir mabette, diğeri ise Irak'ın Şeyhan köyündedir.⁴⁸

1895'de İngiliz Prof. E.G. Browne “ Musul Yezidileri” adlı çalışmasında bu iki kitabın İngilizceye tercümesini yapmışmıştır. Bunu diğer dillerden tercüme takip etmiştir. Bu metinlerin eleştirel çözümlemesini 1930 yılında Floransa Üniversitesinden Prof. Giuseppe Furlani yapmıştır. Türkiye’de ise bu metinlerin Türkçe’ye çevirisi, Mehmet Şerafeddin Yaltkaya tarafından 1926 yılında Daru’l Fünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası’nın 3. ve 4. Sayısında “Yezidiler” başlıklı yazısında yayınlanmıştır.

Yezidilikte ritüeller, Yezidilerin yüce güçle olan birlikteliğini ve Huda ile Melek Tavus arasındaki anlaşmayı hatırlatır.

Onların kibleleri ya da ibadet yaparken döndükleri yer, gökyüzünde güneşin doğduğu yerdir. Ölülerin yüzlerini de doğuya çevirmektedirler.

Yezidi ritüellerinde Laleş'teki Şeyh Adi türbesi, önemli bir merkezdir.⁴⁹ Bu türbeyi ziyaret etmek her Yezidi için bir ibadettir.⁵⁰ Yezidiler, Şeyh Adi'nin Laleş'teki mezarını ziyaret ederek hac görevlerini yerine getirmiş olurlar. Mezarın bulunduğu Laleş dağı da kutsal kabul edilir. Hac mevsimi Eylül'ün 23'ünden otuzuna kadardır.⁵¹ Şeyh Adi'nin mezarı ziyaret edilmeden önce, Sırat köprüsü denilen bir

⁴⁷ Mushâf-ı Reş'in Arapça metni için bkz. Xêrî Şingalî, **Êzidyatî û Mes'hefa Roj ya Pîroz**, Silêmanî, 2002. s.16-65.

⁴⁸ Mahmut Bilge, **Yezidiler: Tarih-İbadet-Örf ve Adetler**, Haz. Ahmet Taşğın, Ankara, Kalan Yay, 2002, s. 42.

⁴⁹ Demluci, **a.g.e.** , s. 16. Yezidilerin Şeyh Adi ile ilgili Kavillerin bilinme oranı bölgeden bölgeye farklılık göstermektedir. Son zamanlarda Avrupa'nın çeşitli bölgelerine göç eden Yezidiler arasında Şeyh Adi'ye yönelik Kavil ve bilgiler oldukça zayıftır. Allison'a göre, Şeyh Adi kültü bazı bölgelerde diğerlerine nazaran daha güçlü gibi görünmektedir, ama anlamları çoğu yerde belirsiz ve sadece dini otoriteye sahip birkaç kişi tarafından biliniyor. Bkz. Christine Allison, **Yezidi Sözlü Kültürü**, Ed. Abdullah Keskin, Çev: Fahriye Adsay, İstanbul, Avesta Yay. , 2007, s. 72.

⁵⁰ Tolan, **a.g.e.** , s. 81-82; Çol, **a.g.e.** , s. 93-95; Eylül ayında Laleş'i ziyaret etmekle yükümlü olduklarına dair Yezidilerin, Osmanlılara göndermiş olduğu dilekçe için, bkz. Kreyenbroek, **a.g.e.** , s. 6-7. Laleş'teki türbeler arasında A. Geylani ve Mansur El- Hallac'ın türbesi dikkat çekmektedir. 922 yılında Bağdat'ta öldürülen Hallac-ı Mansur ve Kadiri tarikatının kurucusu olan A. Geylani'nin türbelerinin burada olduğuna inanılması, cemaat içinde eski Sûfi geleneğin bir kalıntısı olduğu söylenebilir. Bkz. Sever, **a.g.e.** , s. 78-79.

⁵¹ Çol, **a.g.e.** , s. 96.

köprüden geçilir. Hacca gitmemiş olan kafir sayılır.⁵² Yezidiler, Laleş'teki türbeyi ziyaret etmenin Kabe'yi ziyaret etmekten daha hayırlı ve üstün olduğunu söylerler.⁵³

Yezidilerin tapınmak için köylerinde halka açık yerleri yoktur. Günde üç kez ibadet ederler. Namazdan önce el ve yüzlerini yıkarlar. Namazda Kürtçe, Farsça, Arapça karışımı dua okurlar. Yezidiler namaz kılarken, yönlerini güneşe doğru çeviriler ve bunu başka dine mensup kimselerin görmemesine özen gösterirler.

Yezidilerin iki çeşit orucu vardır. Birincisi genel oruçtur. Bunu her Yezidi tutmak zorundadır. Bu oruç, her yıl Aralık ayında üç gün olarak tutulur. Özel oruç seksen gün tutulur. Bu orucu din adamları tutar. Bu orucun 20 günü Aralıkta, 20 günü Temmuz'da tutulur. Sonra Şeyh Adi'nin türbesini ziyarete gidilir ve orada 3 gün oruç tutulur. Köylerine döndükten sonra da oruçlarını seksene tamamlarlar. Oruç, sabahleyin güneşin sarılığının görülmesiyle başlar, akşam gün batıncaya kadar devam eder. İftarda yemekle birlikte şarap içilir. Gün boyu yemek içmek yasaktır. Zekatı, en alt tabakayı oluşturan "müritler" vermekle yükümlüdürler. Her mürit, gelirinin %10'unu şeyhlere, %5'ini pirlere, %2,5'ünü da Fakirlere zekat olarak verir.⁵⁴

Yılın başlangıcı Doğu Hıristiyanlarınkı ile aynıdır. Ayların isimleri ve sıraları da aynıdır. Bazıları yılın başlangıcında üç gün oruç tutar ama bu zorunlu değildir. Çarşamba günü tatildir, kimileri oruç tutar, ama o gün çalışmak yasak değildir.

Yezidi çocuğu dünyaya geldiğinde, Laleş'e getirtilerek Şeyh ya da Pir tarafından vaftiz edilir. Çocuk **Kaniya Sipî**'ye⁵⁵ üç kez batırılıp çıkartılır. Ancak

⁵² Beysanoğlu, **a.g.e.** , s. 394-395.

⁵³ Çol, **a.g.e.** , s. 95. Laleş'in, Kabe gibi tavaf edilmesine dair bazı anlatımlar vardır. Bir rivayete göre Şeyh Adi ve müritleri hac maksadıyla Mekke'ye giderken Emevi oluşlarından dolayı tepki ve baskı görürler. Bu nedenle Şeyh Adi dönüşte Laleş'i kutsal bir yer olarak ilan eder. Bkz. El-Ahmed, S. S., **a.g.e.** , s. 148. Bir diğer rivayete göre, Şeyh Adi, Abdulkadir Geylani ile birlikte Mekke'ye giderler. Şeyh Adi Mekkelileri kırk yıl boyunca hakka davet eder ancak Mekkeliler ona itibar etmez. Şeyh'in ölümünden sonra Laleş'te mülk sahibi biri, Şeyh Adi'nin gelip mezarının ziyaret edinmesi gerektiğini bildirdiğini söyler. Bkz. Çol, **a.g.e.** , s.95.

⁵⁴ Beysanoğlu, **a.g.e.** , s. 394; Çol, **a.g.e.** , s.95. Yezidi din adamlarından olan Fakirlerin Hıristiyan ruhbanların soyundan geldiğine dair bir rivayet bulunmaktadır. Bu rivayete Şeyh Adi ile Mar Yuhanna adındaki rahip arasında geçen münakaşadan Şeyh Adi galip gelir. Mar Yuhanna ve yanındakiler, Şeyh Adi'ye teslim olur ve Şeyh Adi onlara Yezidiliği öğretir. İşte Fakirlerin boyunlarındaki kırmızı ipin bu ruhban sınıfından kaldığı anlatılmaktadır. Bkz. Çol, **a.g.e.** , s.108.

⁵⁵ Vaftiz için kullanılan su, Kaniya Sipî suyudur. Her doğan kız ve erkek çocuğu arınmak için bu su kullanılır. Bazı kaynaklar, Şeyh Adi'nin bu su için "kim bu suda vaftiz olursa kurtuluşa erecektir."söylediğini yazmaktadır. Bkz. El-Ahmed, S. S. , **a.g.e.** , s. 102-103; Semu, **a.g.e.** , s. 293;

günümüzde Laleş'e gelemeyenler Laleş'ten getirilen su ile ya da içine Şeyh Adi'nin türbesinden getirilen tozların karıştırıldığı suyun çocuğun üstüne serpilmesi ile vaftiz edilir. Bebek, mümkünse doğumdan yedi gün sonra vaftiz edilir. Bu ayine “**mor kırım**” adı verilir.⁵⁶

Bir oğlan çocuğu dokuz aylık olduğunda **bisk** olarak bilinen bir törenle müritliğe adımını atar.⁵⁷ Bir çeşit dine giriş ayini olan bu törende Şeyh, çocuğun her iki kulağının yanından bir tutam saç keser.

Sünnet, Yezidilikte önemli bir ayindir. Yezidiler çocuklarını Müslümanlar gibi sünnet ederler. Sünnet, İbrahim peygamberin bir uygulaması olarak kabul edilmekte ve uygulanmaktadır.⁵⁸ Kirvelik olarak bilinen bu adet Kuzey Irak'ta hakimdir. Bu adete göre Yezidi çocuğu bir Müslüman adamın kucığında sünnet edilebilir. Böylelikle her ikisi arasında bir ömür boyu sürecek olan kardeşlik ilişkisi kurulur. Kirve olanların çocukların birbiriyle evlenmeleri yasak olduğundan kirveler, din adamlarından ya da Müslümanlardan seçilmektedir.

Yezidilikte bir diğer dikkat çekici gelenek de ‘Ahiret Kardeşliği’dir. Her mürit, doğuştan bağlı olduğunun dışında bir şeyh ailesinden ahiret kardeşini seçmektedir. Aralarında evlenme yasaktır. Ahiret kardeşleri birbirlerinin her türlü işlerinden sorumludurlar. Hatta ahirette birbirlerinin amellerinden de sorumlu olduklarına inanılır. Ahiret kardeşliği hem erkekler hem de kadınlar arasından yaygındır.

Nikah töreni Şeyh ya da Pir tarafından, gelin ve damadın yanında ahiret kardeşinin de bulunduğu bir ortamda gerçekleştirilir. Yezidilerin Yezidi olmayanlarla evlenmeleri yasaktır.

Yezidiler Osmanlı İmparatorluğu toprakları içerisinde yaşarlarken, I. Dünya Savaşı sonunda, İmparatorluğun çökmesi ve toprakları üzerinde bir takım yeni devletlerin kurulması ile üç ayrı ülke toprakları içerisinde yaşamak durumunda kalmışlardır. Bir kısmı Türkiye toprakları üzerinde yer alırken, bir kısmı Irak

Bedelê Feqîr Hecî, **Bawerî û Mîtolojiya Êzîdiyan: Çendeha Têkist û Vekolîn**, Dihok, Çapxana Hawar, 2002, s.39-40.

⁵⁶ Bkz. Omerxalî, **a.g.e.**, s. 20.

⁵⁷ Bisk Töreninde okunan Bisk Kavil (Qewlê Biske) için Bkz. Şêx İlyas, “Qewlê Biskê”, **Dengê Yekîtiya Êzîdiyan: Lalîş**, Heşmar 5, Bielefeld, 1997, s. 21.

⁵⁸ Taşğın, **a.g.e.**, s. 27.

toprakları ve diğere bir kısmı da Suriye toprakları sınırları içerisinde yer almışlardır. Böylece, coğrafi dağılımları bakımından kendilerini farklı ülkeler içerisinde bulmuşlardır.⁵⁹

Yezidiler Irak, İnan, Suriye, Türkiye, Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan ve Avrupa ülkelerinden özellikle Almanya, Fransa ve Belçika'da yaşamaktadırlar. Ancak Yezidilerin yaklaşık yarısı, kutsal mekanlarının bulunduğu yer olan Irak'ın Şeyhan ve özellikle de Sincar bölgesinde yaşamaktadır.⁶⁰ Irak'takiler hayvancılık ve ziraatla uğraşmaktadırlar.

Türkiye'deki Yezidilerin nüfusu, son otuz yıl içinde muhtelif sebeplerden dolayı Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden Avrupa ülkelerine doğru kaymıştır. Batman, Diyarbakır, Siirt, Mardin, Şanlıurfa ve Gaziantep'te yaşayan Yezidilerin çoğu g ederek bölgeyi terk etmişlerdir. Yezidiler, adı geçen illerde dağınık şekilde yaşamaktadırlar.⁶¹

⁵⁹ Guest, **a.g.e.** , s. 13.

⁶⁰ Lescot, **a.g.e.** , s. 9.

⁶¹Taşğın, **a.g.e.** , s. 28-30; Ahmet Taşğın, "Anadolu'da Yok Olmaya Yüz Tutan Dini Topluluklardan: Yezidiler", **Uluslararası Adalolu İnançları Kongresi**, 23-28 Ekim Ürgüp/ Nevşehir- 2000, Ankara, Evrak Yay. , 2001, s. 731-752.

BİRİNCİ BÖLÜM: TANRI VE MELEK TAVUS İNANCI

Farklı dinlerin bir mozaiği görünümünde olan Yezidiliğin inanç sisteminde dikkati çeken ilk şey, mutlak yüce Tanrı ve **Düşmüş Melek** (Melek Tavus) inancıdır. Bu inanç, yaratılış mitoslarında açık bir şekilde ifadesini bulmaktadır. Melek Tavus, Tanrı'nın yarattığı yüce bir varlıktır. Ancak işlediği bir günah yüzünden Tanrı tarafından cezalandırılmıştır. Buna göre Melek Tavus, yedi bin yıl ceza çekmiş ve bu süre içerisinde döktüğü gözyaşları cehennem ateşini söndürmüştür. En sonunda Tanrı onu pişmanlığından dolayı affedilmiş ve alemin yöneticisi olmuştur.¹ O, düşüşünden sonra tövbe eden yüce bir varlık olarak kabul görmektedir.

Melek Tavus'un Düşmüş Melek tasavvuru, Yezidi teolojisinde merkezi bir öneme sahiptir. Bu tasavvur oldukça önemlidir. Çünkü Yezidilerin dini ve sosyal yaşamları bu anlayış çerçevesinde şekillenmektedir. Örneğin, cehennem inancı, Melek Tavus'un düşüşüyle izah edilmektedir. Cehennem, Melek Tavus'un düşüşünden dolayı çektiği azabın ve pişmanlığın göstergesi olan gözyaşları ile sönmüştür.

Aynı zamanda Yezidilerin sosyal hayatta, günlük ibadetlerinde, dualarında ve yeminlerinde Şeyh Adi'ye verdikleri kutsal değer de Melek Tavus inancı, merkezi bir yer tutmaktadır. Bunun arka planında Şeyh Adi'nin Melek Tavus'un beşeri inkarnasyonu olduğu inancı yatmaktadır.

Melek Tavus'un Hıristiyan ve İslam kaynaklarında geçen **kibirli ve isyankâr nitelikli Şeytan**'dan ziyade **tövbe etmiş ve affedilmiş bir düşmüş varlık**'a tekabül ettiği söylenebilir.

Yezidi inanç sisteminde, yüce varlık Huda (Azda) düşüncesi yer almaktadır. Huda'nın aktif vekili olan Melek Tavus tüm meleklerin başkanı ve dünyanın yöneticisidir. Aynı zamanda Yezidilikte Sultan Yezid ya da Sultan Êzî ve Şeyh Adi inançları ile tenasüh inancı da önemli bir yere sahiptir.

¹ Şinasi Gündüz, **Din ve İnanç Sözlüğü**, Ankara, Vadi Yay. , 1998, s.397.

1. Yüce Varlık İnancı

Yezidilikte Tanrı inancı monoteist bir karakter taşımaktadır. Yezidiler “Huda” olarak adlandırdıkları Tanrı’nın dünya işleriyle uzaktan ilgili olduğuna; zira kudretini yardımcıları olan meleklerle göndererek yedi melekle dünyayı yönettiğine inanırlar. Yezidiliğin monoteist karakterli oluşunu Baba Şeyh² şu şekilde ifade etmektedir:

“Bizler Hudaperestiz. Birçok enbiya gelmiştir. Her peygamber Allah’ı unutan bölgelere gelmişlerdir. Bizim tabirimizle kâfir ya da na-Hudaperesttiler. Hz. Musa gibi bir peygamber gönderildi. Kudüs ve Filistin bölgesini doğru inanç ile yönlendirdi. Yezidiler her zaman Hudaperesttiler. Hz. Musa’dan sonra yaklaşık 2600 yıl sonra İsa Mesih geldi. O da Allah’ı unutan bölgede, yeniden Allah’ın adını yükseltmiştir. Bu zamanda ve bundan sonra bile Yezidiler Hudaperesttiler. Bundan sonra da Nebi Muhammed, Arap bölgesini Allah inancına davet etmiştir. Mekke ve Medine’de putlara tapanlara davetini söylemiştir. O zaman da bile Yezidiler Hudaperesttiler.

İnsan bozulmadıktan sonra başka bir uyarıcıya ihtiyacı var mıdır? Bizler herhangi bir nebinin gelip de Allah yolunu anlatmasına muhtaç değiliz. Çünkü biz Allah’ı biliyoruz, tanıyoruz.”

Bu ifadelerden anlaşıldığı gibi Yezidiler, kendilerini tek tanrılığın öncüleri olarak görmektedir. Dolayısıyla, her zaman doğru inançlarını sürdürdüklerine olan inanç nedeniyle, kendileri için herhangi bir nebinin gelmesine muhtaç olmadıklarını belirtmektedirler.

Yaratılmış düzenle ve insanlarla ilişkisini koparan Tanrı’ya teolojide **Deus Otiosus** denilmektedir.³ Ancak bu Tanrı’nın göksel varlıklar üzerindeki otoritesi devam etmektedir. Tanrı, insanların yaptıklarıyla ve mukadderatlarıyla doğrudan ilgilenmemektedir. Yezidilikte Tanrı adına bu görevi Melek Tavus yerine getirmektedir.

Huda’ya kainatın ilk Nedeni ve ilk Hareket ettiricisi olarak tanımlarlar.⁴ Yeryüzündeki bitkilerin ve hayvanların yaratılması ve oluşumu görevi yedi meleğe tahsis edilmiştir.⁵ Yani Tanrı kendi etkinliğini bu varlıklara devretmiştir.

² Laleş’te Yezidi ileri gelenlerinden Baba Şeyh ile yapılan görüşme için bkz. Ek 2.

³ Bu kavram için bkz. Mircea Eliade, **Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi: Taş Devrinden Eleusis Mysteria’larına**, Çev: Ali Berkay, İstanbul, Kabalcı Yay. , 2003, s.79. Turgut Akpınar, “Yezidiler Şeytana mı Tapar?”, **Tarih ve Toplum**, S. 131, Kasım 1994, İstanbul, İletişim Yay. , s. 20.

⁴ Tanrı’nın nitelikleri hakkında bilgi veren Yezidi Kavillerinden Pedşayı Kavli için bkz. Bedelê Feqir Hecî, **a.g.e.** , s. 201-208. Ayrıca Yezidiliğin Tanrıtanır bir din olduğuna dair bkz. Boyik, Ekserê,

Yüce Varlık, birçok isimle nitelendirilmektedir. Huda⁶ isminin yanında en belirgin olarak Azda, Ezi ve ya Yezdan⁷ olarak anılmaktadır. Bu, aşağıdaki Kavilde net bir şekilde ifade edilmektedir:

*Sultan Ezi'nin kendisi padişahdır.
Kendine bin bir isim takmıştır.
En büyük ismi Huda'dır.
Yezid Sultan denizlerde ne kadar su olduğunu bilir.
Onun yanında dünya bir anlık, bir saatlik mesafedir.
O, Havva'yı gelin, Adem'i damat yapmıştır.⁸*

Yezidilere göre Ezidi (Yezidi) ismi Tanrı'nın isimlerinden birisi olan 'Ezi' teriminden gelmektedir. Dolayısıyla Ezidi, "Tanrı'nın verdiği" anlamına gelmektedir.

Yezidiler inandıkları yüce Varlık'a doğrudan dua etmez ve kurban sunmazlar.

2. Melek ve Melek Tavus İnancı

Yezidilikte yaratılan şeylerde tanrısal öz farklı derecelerde bulunmaktadır. Yezidilerin dini yol göstericileri olan Şeyhler, melekleri temsil eder ve dolayısıyla tanrısal varlıkların soyundandırılar.⁹ Tanrı, her yedi meleği kendi nurundan yaratmıştır.¹⁰ Onlar alemdeki işleri yürütmekle görevlidirler. Aralarında görev taksimi yapıldığından hiçbiri diğerinin işine müdahale etmeden görevlerini yerine getirirler. Yedi büyük meleğin dışında sorgu melekleri ve görevleri insanlar tarafından bilinmeyen başka meleklerin varlığına da inanırlar.

Kudret ve bilgelikte dünya yasaları üzerinde çok büyük bir gücü ve etkisi olan yedi melek: Cebrail (Ezazil), Mikail, Rafail (ya da Nurail), Azrail, Derdail,

"Ezdîfî Bawariya Heqyê, Rehmê û Xwedênasiyê ye", **Dengê Yekîtiya Êzdiyan: Lahş**, Hejmar 23, Duhok, 2005, s.47-68.

⁵ Bu dindeki birçok unsur, Yezidiliğin çok tanrılı dinlerin etkisinde kaldığını ortaya koymaktadır. Tanrısal ya da yarı tanrısal varlıklara inanmak çok tanrılı dinlerin bir özelliğidir.

⁶ Huda isminin Müslüman Kürtler arasında da Allah lafzına karşılık olarak kullanıldığını ifade etmek gerekir.

⁷ Baba Şeyh'e göre Yezidiler Yezd'den gelmektedir. Yezid'den değil. Yezd ise Xwedê demektir. Baba Şeyh ile yapılan görüşme için bkz. Ek 2.

⁸ Xidir Pîr Silêman, **Êzîdyatî**, Duhok, Higher Education Press, 1996, s. 6.

⁹ Yalkut, **a.g.e.**, s. 51.

¹⁰ Pîr Xîdır Silêman, "Milyaket Di Baweriya Êzîdiyan De- Liber Ronahiya Tekitsên Êzîdiyan", **Dengê Êzîdiyan**, Aralık 2001, Hejmar 8/9, Oldenburg, s. 116.

Azrafil (İsrafil) ve Şemkil (ya da Şemnil)'dir.¹¹ Yezidi geleneğinde büyük önem taşıyan yedi şeyhin her biri, bir meleği temsil etmektedir. Buna göre, Şeyh Adi, Ezazil'i (Melek Tavus), Şeyh Hasan, Dardail'i, Şeyh Şemseddin, İsrafil'i, Şeyh Ebu Bekr Mikail'i, Sicaeddin Azrail'i, Nasuriddin Şemnil'i ve Fahreddin Nurail'i temsil eder.¹²

Yezidilikteki bu inanç, hem Mecusi geleneğindeki ameşa sepentalar hem de Yahudilik ve Hıristiyanlıktaki yedi baş melek kavramlarıyla karşılaştırılabilir. Bunların dışında Yezidilerce Çehelmir (kırk adam) veya Çelmir denilen bir başka melek grubunun varlığına da inanılır.¹³

Yezidilikte Melek Tavus'un hangi meleğe tekabül ettiği konusunda farklı düşünceler vardır. Mushâf-ı Reş, Melek Tavus'un ilk isminin Azazil¹⁴ olduğunu belirtir.¹⁵ Araştırmacılar Melek Tavus'un Azrail¹⁶ olduğu düşüncesinde iken bazıları onu Cebrail ile özdeşleştirmektedir.

Mushâf-ı Reş'te ilk yaratılan olduğu vurgulanan Melek Tavus, Tanrı'nın yardımcısı ve diğer meleklerin başkanı olarak tanımlanır:

Başlangıçta Tanrı, kendi özünden Beyaz İnci'yi yarattı ve bir kuş yarattı ki adı Anfar'dı ve inciyi onun sırtına koydu ve orada kırk bin yıl oturdu. (Yaratılışın) İlk gün, yani Pazar günü, Azazil adlı meleği yarattı; işte o, hepsinin başkanı olan Melek Tavus'tur.

¹¹ Yedi meleğin isimleri hakkında net bilgiler verilmemektedir. Bu konuda ihtilaf vardır. Bazen bu isimler: İzrayil, Cibrayil, Mikayil, Şemqayil, Ezazil ve İsrafil olarak da geçmektedir. Bunun için bkz. "Qewle ard u ezman", Bedelê Feqîr Hecî, **a.g.e.**, s. 293-300. Bu Kavilde meleklerin ismi şu şekilde geçmektedir: Yüce Melik kudretiyle/ Üstüme kandil ve nur getirdi/ Izra'îl- Esrafil- Ezazil- Cibra'îl- Şimxa'îl- Mîka'îl-Darda'îl/ Her yedi büyük melek.

Bu isimler konusunda C. Allison, Yezidilerin belirsizlik içinde olduklarını belirtmiştir. Bkz. Allison, **a.g.e.**, s. 72.

¹² Omerxalî, **a.g.e.**, s. 17. Bu meleklerin isimleri ve hangi Şeyh'e karşılık geldiğine dair farklı bir eşleştirme de sözkonusudur. Bkz. Tolan, **a.g.e.**, s. 41.

¹³ Collins, **a.g.e.**, s. 212-213. Abdürrezzak El- Haseni'ye göre Çelmir, Şeyh Adi'nin kırk tilmizine verilen isimdir. Bkz. Abdürrezzak El-Haseni, **El-Yezidiyyun Fi Hazrihim ve Mazihim**, 3. bsk., Matbaatü'l-İrfan, Sayda, 1961/1380, s. 131.

¹⁴ Azazil bazen Ezazil olarak da yazılmaktadır. Tolan'a göre, Ezazil, Meleklerin reisi, Tanrı divanının önde geleni ve Yezidilerin imanıdır. Bkz. Tolan, **a.g.e.**, s.48-50.

¹⁵ Collins, **a.g.e.**, s. 212.

¹⁶ Kreyenbroek, **a.g.e.**, s. 99-100.

Melek Tavus Yezidilerce maddi dünyayı yaratan ve tüm dünyevi işleri yöneten en yüce varlık olarak görülür. O, Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisidir. Yezidiler, Melek Tavus'un, tenasüh sayesinde Şeyh Adi b. Müsafir ile bir birlik teşkil ettiğine inanırlar.¹⁷

Kitâb-ı Cilve'nin Giriş bölümünde: “*Melek Tavus bütün yaratılanlardan önce var idi.*” şeklinde bir ifade dikkat çekmektedir ki bu, Melek Tavus'un tanrısal özelliğine atıfta bulunmaktadır. Halkını uyarmak ve doğru yola çağırmak için uyarıcılar gönderenin ve insanlara hükmedenin de o olduğu düşünülür. Nitekim Kitâb-ı Cilve'nin I. Bölümü'nde: “*Ben vardım, şimdi de varım ve ebediyen de var olacağım ve iradem altında bulunan bütün insanlara hükmüm geçer. Onun bütün işlerine hâkimim.*” denilmektedir. Melek Tavus'un güç ve otoritesinden dolayı ona, insanlardan mutlak bir itaat istenmektedir. Kitâb-ı Cilve'de, muhtaç olanlara her zaman yardım eden, hak ve batılı bilen, kitapsız insanlara doğru yolu gösteren, her dönemde emirlerine uygun yöneticiler ve vekiller tayin eden, kendisine karşı gelenleri pişman eden olarak da tanımlanır.

Bu bölümde dikkat çeken diğer bir ifade ise: “*Hiçbir Tanrı, benim işlerime ve yaptıklarımın karışamaz. Ben neye karar verirsem, o olur.*” Bu ifadelerden Yüce Tanrı'nın dünyevi egemenliği Melek Tavus'a hasrettiği, mutlak iradenin kendisinde olduğu dolayısıyla başka hiçbir varlığın kendisine karışamayacağı şeklinde anlayabiliriz. Bunlar dikkate alındığında Melek Tavus'un konumu itibariyle diğer dinlerdeki şeytan figüründen oldukça farklı olduğu görülür.

Yezidi liderlerinden Emir Muaviye Melek Tavus'u şöyle tanımlar:

“Yezidi gelenek ve teolojisinde (Melek Tavus), çok sayıda tanımlamalarla anılmaktadır. Bu tanımlardan biri olan “Pirê Her û Her”, sonsuzluğun ve sürekliliğin Piri anlamına gelmektedir. Azda'nın kendi maddesinden yarattığı ilktir ve emirlerini dinlemeyen de ilk odur. Ama Melek Tavus önünde buyun eğmeye de karşı çıkmıştı. Salt otoriteye karşı sonsuz bir başkaldırının da kurucusuydu. Başkaldırma, mutlak bir güce karşı çıkılması yoluyla Azda'nın yerinin onaylanması, Melek Tavus aracılığı ile gerçek anlamını ve değerini kazanmaktadır. Ancak karşıtların bağlantısı bu değerler sistemini öne çıkarıyor; bu sistem olmasaydı varoluş boş ve bu nedenle de daha sert bir çelişki olacaktı. İnsan öldürme düşüncesiyle silahlanmış ve buna rağmen öldürmemesi için uyarılır. İnsan yaratıcısına itaat etmelidir. Ve buna rağmen ona Melek Tavus aracılığıyla başkaldırının yolu gösterilir. Azda, intikam peşinde koşan bir Tanrı değildir; eğer kendi gerçek veya görüntüsel varlığı hissedilirse kendi isteği değil miydi? Azda, Hakim-i Mutlak ve Yüce Varlık, eğer isteseydi varoluşun tümünü yok edemez miydi? Bunu yapmadı. Neden? Sırrı, yüceliği, sonsuz

¹⁷ Menzel, a.g.e., s. 418.

merhameti burada yatmaktadır. Yezidi teolojisi insan ve Tanrı arasında doğrudan bir çatışma yaratmaz. Aynı şekilde varlıkta görülen kusurları da, doğrudan Tanrı'nın hanesine yazmaz. Melek Tavus Tanrı ile insan arasında bir aracıdır; yaşamın hayranlık uyandıran gizemliliğinde yaşamsal önemi olan bir bağlantıdır.¹⁸

Buna benzer bir başka anlatımda şu bilgiler de verilmektedir:

“Tanrı dünyayı yarattı Melek Tavus da onun emriyle Adem ve Havva'yı. Cennette yaşamaya başladı Adem ile Havva. Yeryüzünde ise hiçbir şey yoktu, bomboştu. Tanrı yeryüzünde de yaşam olsun istedi. Adem ile Havva yeryüzünde yaşayıp çoğalsalar çok güzel olur, diye düşündü. Bir gün Melek Tavus'u yanına çağırdı, arzusunu anlattı ona. Bu arzuyu gerçek olmasını buyurdu. Melek Tavus durup düşündü. Adem ile Havva'ya buğday verdi yesinler diye. Tahılı yiyince gazdan ve dışkıdan karınları şişti. Makatları olmadığı için büyük sancılar çekti ikisi de. Bu yüzden Melek Tavus'a sövüp saydılar, o bizim hiç ağzımıza almadığımız sözü kullanarak. İşte öfke gözlerini karartı ve hakaret ettiler. O zaman Melek Tavus yanlarına gelip nasıl rahatlayacaklarını anlattı onlara. Dediği gibi yapıp işaret parmaklarıyla bedenlerinin arka kısmında birer delik açtılar. Artık makatları olduğu ve karınlarındakini boşalttıkları için ağrıları geçmişti. Ama cennette yaşama hakkını da kaybettiler, çünkü bundan böyle bağırsaklarını boşaltmaları gerekecekti. Dışkı kirliydi ne de olsa, cennette yeri yoktu. İşte bu yüzden cennetten dünyaya getirildiler. Bağırsak çıkışının açılması sırasında cinsel organlar da yaratılmıştı. Böylece Tanrı'nın bu isteği de yerine gelmiş oldu. Ve dünyada yaşam başladı.

Kötü söz de işte bu olayla söylendi, yani öyle kötülük prensibiyle bir ilgisi yok. Tanrı'nın birinci meleği ve temsilcisine bundan sonrada hakaret etmeyi sürdürmek, küfre girer.¹⁹

Melek Tavus'un Adem ile Havva'nın cennetten çıkarılıp yeryüzüne yerleştirilmesindeki aktif rolünün arka planında Tanrı'nın buyruğunun yerine getirilmesi yer alır. Melek Tavus'un ayartmasıyla buğdayı yediği için cennetten kovulan Adem'in öyküsü varoluşun bir açıklamasıdır.²⁰ Mushâf-ı Reş'te geçtiği gibi Adem ve Havva'nın cennetten çıkarılmasına neden olan Melek Tavus, dürüst bir danışman ve öğretmen²¹ olarak görev yapmaktadır.

Bu bağlamda Melek Tavus, yeryüzü yaşamına yönelik ilahi iradenin gerçekleşmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Tanrı yeryüzünde yaşamın olmasını dilemiştir. Eğer Tanrı'nın Melek Tavus'tan böyle bir isteği bulunmuş olmasaydı, Melek Tavus'un Adem ile Havva'yı baştan çıkarması mümkün olmazdı. Yüce Tanrı ile Melek Tavus arasındaki zahirde görülen karşıtlık, aslında iyi ile kötü arasındaki

¹⁸ Sever, **a.g.e.**, s. 118-119.

¹⁹ Yalkut, **a.g.e.**, s. 46-47.

²⁰ C. J Edmonds, “İraktaki Ehli Hakların İnançları ve İbadetleri”, Çev. Zafer Avşar, 1969, **Alevilik ve Kürtler** (İnceleme-Araştırma-Belgeler), Haz. Mehmet Bayrak, Wuppertal, Öz-ge Yayınları, 1997, s. 485-486.

²¹ İzady, **a.g.e.**, s. 600.

bir zıtlık değildir. Çünkü Yüce Tanrı, tüm melekleri kendi özünden, yani nurundan yaratmıştır. Bu yaratılış Sudur ile gerçekleşmiştir. Bu bağlamda, iyi ile kötü arasında sonsuz bir zıtlık ve uzaklık bulunmamaktadır. Bunlar, yaratılışın tamamlayıcı unsurlarıdır. Her ikisi de aynı kaynaktan gelmektedir. Melek Tavus bir ışık kaynağıdır. Bu nedenle güneş, ay ve yıldızlar da ışık saçtıklarından dolayı kutsaldırlar.²²

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Yezidi inancına göre Tanrı, dünyanın idaresini Melek Tavus'a bırakmıştır. O, dünyanın yöneticisi ve koruyucusudur. Melek Tavus Kavli²³, Melek Tavus'un Yezidi inancındaki konumu şöyle anlatılmaktadır:

*Ey Rabbim, sultanlığınla, makamınla, mucizenle
Sensin cömert, Sensin merhamet sahibi,
Ey Rabbim, ebedi olan Sensin
En güzel övgülere layık olan Sensin*

*Ey Rabbim dünyanın sultanı olan melek Sensin
Ey Rabbim cömert olan melek Sensin
Arşı Âlânın meleği Sensin
Ey Rabbim ezelden beri var olan yalnız Sensin*

...
*Sensin taam, mutluluk ve öz
Rabbimiz sensin ebedi ilah
Sensin mutlak
Ve Sensin ebedi övgüye mazhar*

...
*Ey Rabbimiz, insin ve cinin meleği Sen
Ey Rabbimiz, arşın ve Kürsünün meleği Sen
Ey Rabbimiz, öküzün ve balığın meleği Sen
Ey Rabbimiz dünyanın ve kutsalın meleği Sen*

...
*Sensin ışığın kaynağı ebedi ilah
...
Sensin yaratan biziz yaratılan
Sensin sevilen biziz seven.²⁴*

Bu Kavil'de, Melek Tavus'un Rab, kerim, sonsuz, yaratan, rahmet sahibi, alim gibi tanrısal sıfatlarla isimlendirilmesi dikkat çekmektedir. Bu Kavil'in

²² Şerif Şêxanî, "Pîroziya Rojê Li Cem Êzîdiyan", **Dengê Yekîtiya Êzdiyan: Lalîs**, Hejmar 14, Bielefeld, 2001, s. 53.

²³ Melek Tavus Kavli'nin tamamı için bkz Ek 3.

²⁴ Kreyenbroek, **a.g.e.**, s. 244-247.

tamamında Tanrı'nın irade, kudret, rahmet ve ilminin Melek Tavus'ta mezceldiği açık bir şekilde görülmektedir.

Köken olarak yüce Tanrı'dan sudur ettiği düşünülen Melek Tavus, kutsal metinlerde “bilgeliği”, “ruhları muhafaza eden olduğu” ve “insanların ve cinlerin efendisi” olduğu belirtilir.²⁵

Yezidilere göre Melek Tavus'a dualar edilmeli, saygı gösterilmelidir; çünkü onun elinde insanoğluna kötülük edebilme gücü vardır. Yezidilere göre Melek Tavus, ateş gibi iki güce sahip yeteneklerle donanmıştır. Ateş hem ışık veren, hem de yakandır, yani iyi ile kötü aynı vücutta birleşmiştir. İnsan kendisi de bu iki gücün karışımıdır; bu yönüyle Yezidiler, her Yezidinin, Melek Tavus'un bir parçasını içerdiği kanaatinde dirler.²⁶

Yezidilere göre, melekler 1000 yılda bir gökten inerler ve insanlara yeni yasalar getirirler.²⁷ Kutsal yasaları ve kitapları bildirirler ve cemaatin gitmesi gereken yolu tayin ederler.

Şeyh Adi ve Yezid b. Muaviye'nin²⁸ Melek Tavus'un beşeri inkarnasyonu²⁹ olduğuna inanıldığı için Yezidi inanç sisteminde bunlar önemli bir role sahiptirler. Ayrıca İsa'nın insan kılığına girmiş büyük bir melek olduğu kabul edilir. İnanca göre o çarmıhta ölmemiş, cennete yükselmiştir.³⁰

Yezidilikte, Melek Tavus'la ilgili anlatılar, İslamiyet'teki İblis kıssasının farklı bir şekilde yorumlanmış bir versiyonu gibidir. Kuran'a göre, İblis kendisi ateşten, Adem ise çamurdan yaratıldığı için Adem'e secde etmeyi reddeder ve Tanrı tarafından kovulur.³¹ Yezidi versiyonuna göre ise Tanrı, Azazel'i affeder ve o yine cennete geri getirilir.³² Meleklerin başı olduğuna inanılan Melek Tavus, dünyada

²⁵ Gündüz, “Şeyh Adi ve Yezidilikte Gnostik Unsurlar”, s. 385.

²⁶ Pir Mamou Osman, **a.g.e.**, s. 25.

²⁷ Allison, **a.g.e.**, 106; Kreyenbroek, **a.g.e.**, s.55-56.

²⁸ Kimi rivayetlerde Yezid b. Muaviye'ye Şeyh Adi b. Müsafir'den üstün bir rol biçilmektedir. Melek Tavus'un biner yıllık devrin günümüzdeki devrin temsilcisi olarak seçilen Yezid, 300 yıl dünyaya hükmedip dini yenilediği belirtilmektedir. Bkz. Azzavi, **a.g.e.**, s. 21; Çol, **a.g.e.**, s. 7; Iraklı Papaz İshok, **a.g.e.**, s. 27. Yezid'in Melek Nurail olduğuna dair bilgi için bkz.Çol, **a.g.e.**, s. 72-73. Ancak bazı kaynaklarda bunu tam zıddını da görmek mümkündür. Bu kaynaklarda Yezidin Yezidilikteki rolü inkar edilmiştir.

²⁹ Kremli, **a.g.e.**, s. 151; Demluci, **a.g.e.**, s. 94; Tolan, **a.g.e.**, s. 41.

³⁰ Driver, **a.g.e.**, s. 557.

³¹ Bakara suresi, 35. ayet vd

³² Collins, **a.g.e.**, s. 212

Tanrı'nın isteğine karşı geldiği için acı çekmiş, tövbe etmiş ve daha sonra tanrısal hiyerarşide hak ettiği o yüce makama getirilerek tekrar eski itibarına kavuşmuştur.

Yezidilere göre Melek Tavus, aslında Tanrı'ya karşı isyan etmemiştir.³³ O, kendisinin yarattığı insana itaat etmekten çok her şeyin yaratıcısı ve hakimi olan Tanrı'ya bağlılık ve sadakatini göstermiştir. Nitekim, Melek Tavus'un kendisinin yarattığı insanlara itaat etmesi, kendi varoluş nedenine karşı da bir çelişkili durumu gösterirdi. Melek Tavus'un insana itaat etmemesinin temelinde Melek Tavus'un şahsında evrenin ve kendisinin sürekli varoluş nedenini sorgulaması, bağlandığı ve sadakatte bulunduğu Tanrı'ya körü körüne, anlamsız bir biçimde bağlanmaktan ziyade, bilinçli ve ilkeli bir inancın gelişmesi gerektiğini anlatmaktadır. Yezidilere göre bu durum, insan kavrayışı üstünde olduğu için bunu, insanoğlunun sorgulaması doğru değildir.

Kitâb-ı Cilve'nin 4. Bölümünde “*yabancıların yaptığı gibi sakın, adımı ya da bana yakıştıran adları ağzınıza almayın, yoksa günaha girersiniz; çünkü bu konular sizin kavrayışınızın üzerindedir.*” denilerek Yezidiler, başka toplulukların Melek Tavus'a yakıştırdıkları “şeytan” ve benzeri isimleri kullanmaktan kesinlikle uzak durmaya çağırılırlar. Bu doğrultuda Yezidiler özellikle şeytan ismini telaffuz etmekten ya da duymaktan sakınırlar.³⁴

Yezidilikte Melek Tavus'un saygı unsuru olmasının nedeni üzerinde çeşitli yaklaşımlar dikkati çekmektedir. Yezidiliğin bunu İslam Sûfi hareketinden aldığına dair bazı görüşler bulunmaktadır. Buna göre, Hicri V. ve VI. yüzyılda İslam Sûfilere (özellikle A. Geylani), İblise Allah'ın verdiği “ceza” ile kaderciliği bağdaştırmaya çalışmıştır.³⁵ Aynı zamanda İbni Arabî ve Hallac-ı Mansur da şeytana özel bir saygınlık vermişlerdir. Bu Sûfilere göre İblis, Allah'a karşı olan aşırı sevgisinin kurbanıdır. Çünkü İblis Allah'a olan bağlılığı ve inancından dolayı Adem'e secde

³³ Adem'in önünde secde etmeyi reddeden ve Tanrı'nın huzurundan kovulan Melek Tavus'un hikayesi Yahudi, Hristiyan ve İslam geleneklerinde de anlatılagelen eski bir inançtır. Ancak bu dinlerde isyancı varlık, *İblis* vb isimlerle isimlendirilir. Ancak bu öykünün sonu Yezidi dininde farklıdır. Öykünün sonunda bu isyancı melek, kötülük ruhuyla yani şeytanla bir tutulmaz. Yezidiler, bu itaatsizlik eyleminin, Allah tarafından affedildiğine ve bu meleği önceden olduğu gibi bir kez daha ulu olarak görenlerin, onun özel korumasından yararlanacaklarına inanırlar. Guest, **a.g.e.**, s. 66.

³⁴ Keza Yezidiler geleneksel olarak, şeytani çağrıştırdığı için Kürtçe ya da Arapçada “ş” ve “t” harflerini yan yana getirmekten özenle kaçınılmaktadırlar.

³⁵ Şeyh Abdülkadir Geylani, **Tasavvuf Yolu: Başı ve Sonu**, Çev. Abdülvehhab Öztürk, Haz. Mehmet Gökbulut, İstanbul, Sultan Yay. , t.y. , s.71-72

etmeyi reddetmiştir. İblis Adem yaratılınca, önünde yere kapanmayı reddetmiştir. Ancak adı geçen sûfiler: “Ona saygı duyunuz, onunla iftihar ediniz, cehennemde Cenabı Hakk’a sadakati yüzünden sürünmektedir.” Gazali, İblis’in tek tanrıcılığın şahidi olduğunu söylemektedir. Hallac-ı Mansur’a göre de “Gökte İblis kadar kimse monoteist değildir. Allah ona bütün cemali ile gözüktü, çekingenliği yüzünden Cenabı Hakka bakamadı, suçu neydi? Allah ona Adem önünde diz çök, yere kapan dediği zaman “ Hayır, yalnız Senin önünde secdeye yatarım yalnız Senin önünde eğilirim.” Cenabı Hakk’ın “Seni lanetlesem de mi?” sorusuna: “Senin lanetin, benim için bir ceza değil”³⁶

İblis hakkında bu mutasavvıfların anlayışından Şeyh Adi ve Bağdat’ta eğitim alan diğer mutasavvıflar da haberdardı. Bu yaklaşıma göre öğretileri kavramaktan uzak olan Kürt köylüleri, bu öğretinin gerçek anlamını anlayamadıkları için bu sûfi öğretisini deforme etmişlerdir. İblisin cezasının ebedi olmayacağını kabul ettikten sonra tövbesi sayesinde bu meleğin affedildiğini ve sonra ilahi hiyerarşideki yerini alarak Tanrı’nın en önemli yardımcısı olduğunu kabul etmişlerdir.³⁷

Yaratılışı sudur nazariyesi çerçevesinde izah eden Yezidilikte, Melek Tavus’un, yarattığı insanın yine kendisi tarafından yaratılan yeryüzüne yaşayabilmesi amacıyla yasağı çiğnemesi; insanın yeryüzünde var olabilmesi içindir. Melek Tavus, dünyanın kralı olarak dünyadaki iyiliğin ve kötülüğün de sorumlusudur. Bu durumda Melek Tavus’un gerek Mecusilikteki Ehrimen’in gerekse Gnostik dinlerden Maniheizm ve Sâbililikteki “Karanlık Kral”ının bir karşılığı olduğunu söylemek oldukça güçtür. Çünkü bunların peşinden gidenler, onu seçtiklerinden dolayı kötü olurlar. Ancak bu, hem Melek Tavus’un misyonuna aykırıdır hem de ona yüklenen niteliklerle çelişmektedir. Melek Tavus, yüce Tanrı’dan düşüşün ilk ve en önemli aşamasını oluşturması, maddi alemin ve insanın yaratıcısı olması, Adem’i tanrısal iradeye itaatsizliğe sevk etmesi ve yeryüzündeki iyilikler kadar kötülüklerin de sorumlusu olduğu söylenebilir.³⁸ Ancak Melek Tavus’un “kötü”nün sorumlusu olması, Yezidilerin nazarında onun ‘kötü’ olduğu sonucunu çıkarmaz.

Yahudilikteki Yahve ismini kullanmanın dinen caiz olmamasına benzer

³⁶ Bkz. Hallac-ı Mansur, **Tavasın**, Çev. Yaşar Güneç, 2.bsk, İstanbul, Yaba Yay. , 2001, s. 37-45; Kaşgarlı, **a.g.e.** , s. 61.

³⁷ Lescot, **a.g.e.** , s. 46-49.

³⁸ Gündüz, “**Şeyh Adi ve Yezidilikte Gnostik Unsurlar**”, s. 385.

şekilde³⁹, Yezidilikte Melek Tavus'un özel isimlerini kullanmanın sakıncalığı Kitâbı Cilve'de “İsim ve sıfatlarımı zikretmeyin ki günaha girmeyesiniz.” şeklinde geçmektedir.

Yezidiler Melek Tavus unvanını ve dinlerinin simgesi olarak ise Tavus kuşu tasvirlerini kullanırlar. Sahip oldukları en kutsal nesne bronzdan yapılmış olan ve aslı ile aynı boyda olan bir tavus kuşu figürüdür. Buna “Anzal (kadim) tavus kuşu” derler. Ayrıca bu, Kral Tavus⁴⁰ ya da Melek el Kut olarak da adlandırılırlar.⁴¹

Melek Tavus'u R. Empson, H. Layard, M. J. Menant, İsyâ Joseph ve Anastase-Marie⁴² tavus kuşu şeklinde resmetmişlerdir. Lescot görmüş olduğu sancağın şeklinin tavus olması gerekirken daha çok bir güvercini ya da ördeği andırdığını belirtmektedir.⁴³

Melek Tavus'un kuş şeklindeki tasviri, Yezidi öğretisine özgü bir durum değildir. Örneğin horoz sembolü Alevi/Bektaşî cemaatlerinde de büyük önem kazanmaktadır. İslamiyet'ten önce de Türk totemleri arasında saygı gösterilen bir 'totem' durumundadır. Horoz, kutsal sayılan güneşin, ateşin ve aydınlığın sembolü olarak kabul edilmektedir.⁴⁴

Bundan başka İslam geleneğindeki bazı efsaneler tavus ile İblis arasındaki bazı ilişkileri konu edinir. Bir efsaneye göre, İblis cennete girmek için ölümsüzlüğü sağlayan kelimeleri öğreteceği vaadiyle tavus kuşundan yardım ister. Tavus kuşu bir süre tereddüt eder, ancak karar veremez ancak sonunda reddeder. Bundan sonra İblis,

³⁹ Yahudilikte Tanrı Yahve (Yehova)'nin isminin boş yere ağza alınmasının yasaktır. Bu yasak Tevrat'ta “Tanrın RABB'in adını boş yere ağzına almayacaksın. Çünkü RAB, adını boş yere ağzına alanları cezasız bırakmayacaktır.” (Çıkış, 20: 7; Tensiye, 5: 11) ile belirtilmektedir.

⁴⁰ Josiah W. Gibbs, “Melek Tâus of the Yezidis”, **Journal of the American Oriental Society**, Vol. III, 1853, (Çevrimiçi) <http://links.jstor.org/sici?sici=0003-0279%281853%293%3C5023AXMTOT%3E2.0.CO%3>, 15 Mayıs 2007, s.503.

⁴¹ Guest, **a.g.e.**, s. 66; Layard, **a.g.e.**, s. 207.

⁴² Papaz Anastase-Marie'ye göre, 1837'de Reşid Paşa tarafından Yezidilere yapılan bir baskında bu sancaklardan demirden yapılmış dört tanesi ellerinden alınmış, bir zaman sonra bir subay, bunlardan birini Bağdat'ta Müslüman bir antikacıya satmıştır. Sonradan Fethullah Abdud adında bir hristiyanın bunu antikacıda gördüğünde tanyarak satın almıştır. Bu kişinin de ölümünden sonra sancak varislerine kalmıştır ve Anastase-Marie bunu onlardan resmetmiş ve makalesinde yayınlamıştır. Kremlî, **a.g.e.**, s. 397.

⁴³ Lescot, **a.g.e.**, s. 45, 66.

⁴⁴ Hayatî Beşirli, “Yezidiler ve Bir İnanç Sistemi Olarak Yezidilik”, **Folklor/ Edebiyat**, C. X, S. 40, 2004/4, s.262; B. Murat Öztemiş, **Yezidiler ve Süryaniler**, İstanbul, Ekin Yay. , 1988, s. 4-9; W. Francis Ainsworth, “The Assyrian Origin of the Izedis or Yezidis-the So-Called ‘Devil Worshipers’ ”, **Transactions of the Ethnological Society of London**, Vol. 1, 1861, (Çevrimiçi) <http://links.jstor.org/sici?sici=13680366%281861%291%3C11%3ATAOOTI%3E2.0.CO%3B2B>, 15 Mayıs 2007, s. 30.

bu teklifi yılanı sunar. Ancak Tavus kuşu kabul etmemesine rağmen Adem, Havva ve yılanla birlikte cennetten kovulur.⁴⁵

3. Yezidilikte Şeyh Adi İnancı

Şeyh Adi'nin kimliğine dair farklı anlatımlar mevcuttur. Yezidi araştırmacı Kemal Tolan'a göre, tarihte iki Şeyh Adi'nin varlığından söz edilir. Bunlardan birincisi Hz. İsa döneminde yaşamış olan ve onun tebliğini duyan ve desteğinin alan kişidir.⁴⁶ Ancak bu şahsiyet, Yezidilikte pek kabul görmemiştir. İkincisi ise Şam'da Emevi baskısından kurtulmak için Hakkari dağlarına sığınan kişidir.⁴⁷

Şeyh Adi ve Kutsal Adamlar Kavli'nde⁴⁸ Şeyh Adi'nin Beyti Far'da doğduğunu, Hakkari'ye gittiğini ve sonunda Laleş'e yerleştiğini anlatmaktadır. Yezidiler için Laleş'e gelen Şeyh Adi, Yezidiliği kabul eden kutsal bir şahsiyettir.⁴⁹ Şeyh Adi, üstün özellikleri, kerametleri ve tarikatıyla⁵⁰, Yezidilere yeni şeyler öğretmiş, onların Şeyhi olmaya hak kazanmıştır.⁵¹ Şöhreti birçok bölgeye yayılmış ve birçok önemli kişi onu ziyarete gelmiştir.⁵² Şeyh Adi'nin Suriye'den gelip Laleş'e yerleşmesi Mushâf-ı Reş'te geçmektedir.

Ulu Tanrı: “Ey Melekler, Adem’le Havva’yı yaratacağım, onları insan yapacağım ve ikisinden, Adem’in belinden gelmek üzere Şehr bin Cebr (Şehid b. Cer) doğacak ve ondan tek bir halk türeyecek yeryüzünde; Azazil’in, yani Melekê Tawus’un toplumu olan Yezidi halkıdır bu. Sonra Şeyh Adi bin Müsafır’i Suriye’den göndereceğim ve o gelip Laliş’te kalacak.”

⁴⁵ Lescot, **a.g.e.** , s. 45-46; Azzavi, **a.g.e.** , s. 63-65.

⁴⁶ Tolan, **a.g.e.** , s. 148.

⁴⁷ Empson, **a.g.e.** , s. 103-108; Guest, **a.g.e.** , s. 41vd.

⁴⁸ Bu Kavil için bkz. Kreyenboek, **a.g.e.** , s.290-299; Bedelê Feqîr Hecî, **a.g.e.** , s.268-280.

⁴⁹ Tolan, **a.g.e.** , s.149; Şêx Elyas (İlyas), “Di Ezdatiyê De Guherînên Li Gor Dema. Dema Şîxadî Çibû, Şîxadî Kîbû”, **Dengê Yekîtiya Êzdiyan: Laliş**, Hejmar 7, Deutschland, 1998, s. 5-7.

⁵⁰ Bkz. İbn Kesir, **a.g.e.** , s. 243. Mezhepler ve tarikatlar tarihi kitaplarında Şeyh Adi ve Adeviyye tarikatı hakkında bilgi verilirken bölgede ne Yezidi varlığından ne de Şeyh Adi'nin Yezidiliğinden bahsetmektedir.

⁵¹ Çol, **a.g.e.** , s. 93.

⁵² Yezidi kaynaklarında Şeyh Adi ile Şeyh Ahmet Rufai'ini karşılaşmalarını ve A. Rufai'nin Şeyh Adi'in büyüklüğü ve kerametleri karşısında aciz kalışını anlatan bir hikaye de bulunmaktadır. Bu hikaye 53 mısradan oluşan bir şiirle anlatılmaktadır. Bkz. Semu, **a.g.e.** , s.175-179.

Şeyh Adi'ye yönelik olağanüstü tasavvurların oluşumunu Şeyh Adi'nin kendi yaşadığı döneme kadar götürebiliriz. Yaşadığı dönemde Şeyh Adi'nin keramet ve üstün özellikleri, onun hakkında aşırı ve abartılı fikirlerin oluşmasına zemin hazırlamıştır.⁵³ Zamanla kendisi ve tarikatı bölge halkı tarafından yüceltilmiş ve bu fanatizm Şeyh Adi'nin beşerilikten ilahi bir varlığa, yani mitolojik bir kimliğe dönüşmesine neden olmuştur.⁵⁴

Yezidi geleneğinde Şeyh Adi ile ilgili daha çok mitolojik anlatılar ön plana çıkarılır. Yezidi geleneğinde Yezid ve Hızır-İlyas ile özdeşleştirilen Şeyh Adi'yi Yezidi metinleri, “seyyid”, “son peygamber” ve “sultan” gibi isimlerle isimlendirseler de tanrısal ve yarı-tanrısal bir varlık olarak değerlendirmektedir.⁵⁵

Yezidi dinsel metinlerinde onun isminin ezeliği ve yaratıcılığı İman Kavli'nde şöyle ifade edilir:

*Nasıl bir işarettir, iman
Ne yer ne de gök
Ne dünya, ne şehir ne de var olan şeyler
Ne Ademoğlu prens İbrahim ne de Horasan vardı
İmanın rengi nedir?
O, ezeli bir kelamdır
Şeyh Adi ismidir
Şeyh Adidir gerçek sultan
...
İmanın rengi neyden oluştu
Ezeli bir kelamdır
Şeyh Adi'dir İmanın kelamı.⁵⁶*

Kavilden anlaşıldığı üzere, Şeyh Adi ismi ezeli olan bir varlık olarak kabul edilir. O, Yüce Tanrı'dan ilk sudur eden varlık Melek Tavus ile özdeşleştirilir. Böylelikle Yezidilerce “iyi Tanrı” olarak tazimde bulunulan Şeyh Adi, yaratılıştaki önemli bir fonksiyona sahiptir. Ezeli olan Şeyh Adi ismi, nihayet Beyti Far'da doğan ve Laleş'te mucizevî bir yaşantı süren Şeyh Adi bin Müsafır'ın şahsında bedenleşmiştir. Nitekim Tanrı'nın otuz bin yıl bir gemide sular üzerinde dolaştıktan sonra Laleş'e geldiği ve oraya yerleştiği belirtilir. Ezeli olarak düşündükleri tarihsel

⁵³ Azzavi, a.g.e. , s. 42-49.

⁵⁴ Lescot, a.g.e. , s.34.

⁵⁵ Gündüz, “Şeyh Adi ve Yezidilikte Gnostik Unsurlar”, s. 378.

⁵⁶ İman Kavli'nin tam metni için bkz. Ek 3.

Şeyh Adi'nin gerek köken itibariyle gerekse eskatolojik açıdan sıradan varlıklardan farklı olduğuna da inanırlar.⁵⁷

Kavilin devamında Şeyh Adi'nin mutlak olduğu ve ona ibadet etmek ve onun huzurunda eğilmek gerektiği vurgulanır. Ayrıca Şeyh Erebegi Entuşî Kavli'nde onun mükemmelliği şöyle vurgulanır:

*Şeyh Adi mükemmeldir.
Biz ise eksiz, Şeyh Adi Mükemmeldir
Biz kuluz, beşeriz, günah deniziyiz
Sabahtan akşama kadar bin kez ağzımızdan söz çıkar⁵⁸*

Şeyh Adi'nin Yezidilikteki rolü, Sahâk'ın⁵⁹ Ehli Hakk'ta ve Ali'nin Alevilikte oynadığı merkezi role benzemektedir.⁶⁰

Yezidi geleneğinde Şeyh Adi'nin yaşlı bir çiftin oğlu olarak mucizevî bir biçimde dünyaya geldiği ve 15 yaşında kaderini aramak için evden ayrıldığı anlatılır. 5 yıl sonra ay ışığında at sırtında bir ovayı geçerken kendisine çağrılar gelir. Eski bir mezarın önünde yerden bir hayalet çıkar karşısına. Bu arada mezar bir minare şeklini alarak göğe kadar ulaşır ve sallanmaya başlar. Dehşet içinde kalan Adi yanı başında duran su testisini devirir. Hayalet bu kez Tavus kuşu kuyruklu yakışıklı bir delikanlıya dönüşür ve Adi'ye şöyle der: “Korkma; evet minare düşebilir, dünyayı yerle bir edebilir, ama sen ve sana kulak verenler bundan zarar görmeyecek ve geride kalacak harabelerde saltanatınızı sürdüreceksiniz. Ben Melek Tavus'un dünyaya hakikat dinini ilan etme görevini sana veriyorum.” Bunun üzerine Melek Tavus, Adi'nin ruhunu alıp yedi yıl kalmak üzere gökyüzüne (cennete) götürür ve Tanrı, Adi'nin bedeni mezar içinde sakin sakin yatarken, ona her şeyin hakikatini açıklar.

⁵⁷ Gündüz, “Şeyh Adi ve Yezidilikte Gnostik Unsurlar”, s. 379-380; Şeyh Adi'yi ilahlaştıran anlatımlarda her şeyin ona secde ettiği, ezeli ve ebedi, yani ölümsüz mutlak varlık olduğu belirtilmektedir. Bkz. Demluci, **a.g.e.**, s.96; El-Ahmed, S. S. , **a.g.e.**, s.78; Bedelê Feqîr Hecî, **a.g.e.**, s.268-280.

⁵⁸ Bu Kavilin tam metni için bkz. Kreyenbroek, **a.g.e.**, s. 274-181.

⁵⁹ Ehl-i Hakk inancında Sultan Sahâk (İshak), dinin kurucusu ve lideri olarak kabul edilir. Ehl-i Hakk'a göre Sahâk, yaratılışın dördüncü evresinde babasız olarak meydana gelmiştir. Bkz. İzady, **a.g.e.**, s. 590-594.

⁶⁰ Collins, **a.g.e.**, s. 214. Yezidiler köken olarak kendilerini Şeyh Adi'den öncesine götürmektedirler. Tolan'a göre, Şeyh Adi'den önce de Yezidiler vardı. Hakkari dağlarında yaşamaktaydılar. Şeyh Adi, Yezidiliği ihya etmiştir. Bkz. Tolan, **a.g.e.**, s. 148-149.

Ruhu gökten inerek tekrar bedenleştiğinde, devrilmiş su testisinden akan su henüz tükenmemiştir.⁶¹

Çoğu Yezidi için Şeyh Adi, Tanrı'nın dünyayı idare etmesi görevini verdiği⁶² Melek Tavus'un inkarnasyonudur. "Şeyh Adi İlahisi"nde onun özellikleri şöyle tanımlanır:

*Benim bilgim, tüm varlıkları kuşatır
Benim varlığım, benden gelir.
Benim gelişimin nedeni, yine benim;
Zamanını da bilen benim.
Evrende var olan her şey, benim buyruğumdadır
Her yer, insanlar otursun oturmasın,
Ve tüm yaratılmışlar, benim buyruğumdadır
Benim egemenliğim, başka egemenliklerden üstündür.
Sözlerim her zaman doğrudur
Yeryüzünün yargıci ve yöneteniyim.
Benim yüceliğime tapınır insanlar
Bana gelirler, öperler ayaklarımı.
Benim, gökleri kat kat yayan.
Başlangıçta haykıran, benim.
Şeyh'im ben, benden başka yoktur tapacak.*⁶³

İlahide tavsif edilen özellikler Melek Tavus'un nitelikleridir ve bu nitelikler Şeyh Adi'ye atfedilmiştir. Doğa varlıklarının Şeyh Adi'ye tapınması, hem de korkularından ötürü tapınmaları gibi tanrısal özellikler Yezidi inancında, dünyanın hakim ve yöneticisi olduğuna inanılan Melek Tavus'un sıfat ve niteliklerinin Şeyh Adi'ye verilmesini açık bir şekilde göstermektedir.⁶⁴

Şeyh Adi'ye atfedilen bu ilahideki yaklaşımın Hallac-ı Mansur, Muhyiddin İbni Arabî ve benzeri çeşitli sûfilerin Vahdeti Vücut felsefesi çerçevesinde dile getirdikleri yaklaşımlara yakınlığı dikkat çekmektedir.⁶⁵

Yezidilikte Şeyh Adi'nin bütün peygamberlerden üstün bir peygamber olduğuna dair inançlar da mevcuttur.⁶⁶ Zebûnî Meksûr Kavli'nde o, şöyle anlatılır:

⁶¹ Guest, **a.g.e.** , s. 69.

⁶² Melek Tavus Kavli için bkz. Ek 3.

⁶³ Sever, **a.g.e.** , s.137-139.

⁶⁴ Şeyh Adi'nin sıradan bir insan olmadığına dair birçok birbirinden farklı rivayet, Kamil ve ilahi mevcuttur. Ancak Yezidilerin Şeyh Adi'nin tanrısal kimliğine karşı bazı rivayetlerde Şeyh Adi'nin bir peygamber değil sadece yol gösterici bir şahsiyet olduğu belirtilmiştir. Huda'nın Adi b. Müsafır'ın Rabbi olduğuna dair Bkz. "Qewlê Padşayî", Bedelê Feqîr Hecî, **a.g.e.** , s. 201-208; Allison, **a.g.e.** , s. 72; Lescot, **a.g.e.** , s. 34-35.

⁶⁵ Gündüz, "Şeyh Adi ve Yezidilikte Gnostik Unsurlar", s. 377-379; İzady, **a.g.e.** , s. 606.

*Peygamberler içindeki ey Seyyid
Kaç zaman geldi ve geçti
Kaç kutsal göründü, ben saydım hepsini
O Sultan Şeyh Adi'dir
Odur ezelden ebede kadar onların taci*⁶⁷

Yezidiler kökenlerini tarihsel bir şahsiyet olan Şeyh Adi'den öncesine dayandırmaktadırlar. Bu nedenle bazı Yezidilerin ifadesiyle Şeyh Hadi⁶⁸, Yezidiliğin kurucusu değil Yezidiliği ihya eden kutsal bir kişidir.⁶⁹ Bununla birlikte kimi Yezidiler Şeyh Adi'yi Mutlak Tanrı olarak görürken⁷⁰ kimi için o, bir melek⁷¹ ya da Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi ya da ortağıdır.

Bir Yezidi müridi ile yaptığımız görüşmede⁷², Şeyh Adi'nin Yezidilikteki konumuna dair şu bilgiler verilmiştir:

“Şeyh Adi Yezidilerin arasına geldi ve yeni kanunları ve kendi düzenini koydu. İki tane Şeyh Adi vardır. Birincisi Müslüman Şeyh Adi. Az önce söylediğim Şeyh Adi, bu milleti yok eden bir adamdı. Diğeri ise Kürt Şeyh Hadi. Melek Cebrail'den gelme Şeyh Hadi. Hakkari'den gelmedir. Diğeri ise Suriye'den geldi. Biz Şeyh Hadi'ye değer veririz. Ona Şeyh Hadi denmesinin nedeni ise Şeyhler arasında en üstün ve en kerametli şeyh olduğu için “işte Şeyh budur” manasında Şeyh Hadi denmiştir.”

Şeyh Adi'ye dair anlatılan mitolojik öykü, kıssa ve rivayetlerin bir kısmının Adeviyye tarikatının kalıntıları olduğunu söyleyebiliriz.⁷³ Ancak Şeyh Adi'nin

⁶⁶ El-Ahmed, S. S. , **a.g.e.** , s. 208-212.

⁶⁷ Kreyenboek, **a.g.e.** , s 178.

⁶⁸ M. Şerafeddin Yaltkaya, “Yezidiler”, **DFİFM**, S. 4, İstanbul, 1926, s. 220-227.

⁶⁹ Bkz. Omerxali, **a.g.e.** , s. 18. Yezidiler kendi inanç sistemlerinde önemli bir yere sahip olan Şeyh Adi'ye bu nazarda bakmaklarına rağmen tarihi kaynaklarda Adi b.Müsafir'in hayatı, tasavvufi fikir ve eserlerinin Yezidi öğretisiyle ilgili herhangi bir yakınlığı ve benzerliği olmadığı açıkça görülmektedir. Bkz. İbn Kesir, **a.g.e.** , s. 243; İbn Hallikan, **a.g.e.** , s. 254; Demluci, **a.g.e.** , s. 76; Semu, **a.g.e.** , s. 179; Çol, **a.g.e.** , s. 95.

⁷⁰ Adi b. Musafir'in ulûhiyetine dair mitolojik bir öyküde Şeyh Adi göksel tahtın başında oturan bir ilah olarak anlatılmaktadır. “Sultan Ezi ve Dünyanın Sonu” adlı mitolojik öykü için bkz. Lescot, **a.g.e.** , s. 56-57.

⁷¹ Batman'da Yezidi Müridiyle yapılan görüşmede Şeyh Adi kimdir? Sorusuna verdiği cevap şu şekildedir: “Şeyh Adi, Laleş'i Nurani'dedir. O bir melektir. Oradaki Şeyhlerin hepsi melektir. Beşer değildir.”

⁷² Viranşehir'e bağlı Oğlakçı köyünde Yezidi müridi Katip Yüksel ile yapılan görüşme için bkz.Ek 1.

⁷³ Bazı Yezidiler göre, Şeyh Adi Bağdat'a gittikten sonra Ahmet Rufai ve Abdulkadir Geylani ile tanıştıktan sonra bu ikisi Şeyh Adi'den bir keramet isterler. Ancak Şeyh Adi:” Kerametler ancak yoldan çıkanlara işler, kerametler sizin için değil!” Şeyh Ahmet ısrar eder ve tam o esnada gözlerinin açılması ve çocuğunun iyileşmesi için, saralı çocuğuyla kör bir kadın içeri girer. Cenabı Hakk ona gözünü açtırdı, oğlu da iyileşti (Hz. İsa gibi). Bkz. Semu, **a.g.e.** , s.178; El-Ahmed, S. S. , **a.g.e.** , s. 99-100.

olağanüstülüğüne dair birçok anlatım, yalnızca Yezidiliğe özgü nitelikler taşımaktadır. Bu anlatılardan birine göre, Cenabı Hakk, Şeyh Adi b. Müsafir el-Emevi'yi ve yanında olan müritlerini davet etmiş. Bunların hepsi atlara biniyorlardı. Cenabı Hakk'ın yanında ekmek soğan yiyorlardı, ancak sofrada atların yiyeceği bir şey yoktu. Şeyh Adi müridine: "Sen yeryüzüne in, çiftliğimden atlara yetecek kadar saman ve yem getir." O mürit, ikinci defa semaya geldiği zaman, yol üzerine samanlar dökülür ve bunlara Samanyolu (Tarikü'l- Kebş) denilir.⁷⁴

Yezidilikteki genel kanaat, Tanrı'dan sudur eden Melek Tavus'un, Adi b. Müsafir de beden bulduğu yönündedir.⁷⁵ Şeyh Adi isminin varlık öncesi var olmasının ya da ezililik niteliğine sahip olduğunun düşünülmesi ve Şeyh Adi'nin yaratıcı tabiatına vurgu yapılması daha iyi anlaşılmaktadır. Tıpkı Hıristiyanlıktaki Kristosentrik tarih anlayışına ya da kimi İslam tasavvufu çevrelerindeki Hz. Muhammed merkezli tarih anlayışına paralel şekilde, Yezidi geleneğinde de Şeyh Adi merkezli bir tarih anlayışının bulunduğu dikkati çekmektedir.⁷⁶

Şeyh Adi'ye dair rivayetlerde yer ve zamana dair farklı ifadelerle rastlanmasını, bazı anlatımlar onun tarihi kişiliği üzerinde yoğunlaşırken bazılarının onun aşkın/kutsal kimliği üzerinde yoğunlaşmasını ve yer yer anlatımlarda çelişkili ve farklı ifadelerle rastlanmasını normal karşılamak gerekir. Yezidi toplumunun en güçlü karakteristik özelliklerinden birisi sözlü kültürün etkin oluşudur. Şeyh Adi'ye yönelik farklı imaj ve tasavvurların oluşmasında Yezidi inanç ve geleneklerinin sözel olarak aktarılması neden olmuş olabilir.⁷⁷ Çünkü sabit kaynaklarının azlığı, bu dinin zaman içinde farklı hatta tutarsız tasavvur ve anlatımlarını ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle, Şeyh Adi'ye yönelik inanç ve düşüncelerin oluşmasında, tarihi Şeyh Adi'nin

⁷⁴ Bkz. Azzavi, **a.g.e.** , s. 60. Yezidilerin Şeyh Adi hakkındaki bu inançları, Şeyh Adi'ye uluhiyet sıfatını verdirmeye kadar gitmiştir.

⁷⁵ Yezidiliğe göre, Melek Tavus, Şeyh Adi'den önce Yezid b. Muaviye şeklinde gelmiştir. Melek Tavus'un bedenleşen son örneği Adi b. Müsafir'dir. Ancak onun tekrar bir başka şekilde geleceğine inanılmaktadır. Ayrıca Şeyh Adi'nin Melek Tavus'tan farklı bir melek olduğuna dair rivayetlerin de var olduğunu belirtmek gerekir. Bkz. Tolan, **a.g.e.** , s. 41; Demluci, **a.g.e.** , s. 94; Furlani, **a.g.e.** , s.9.

⁷⁶ Gündüz, "**Şeyh Adi ve Yezidilikte Gnostik Unsurlar**", s. 379.

⁷⁷ Allison, **a.g.e.** , s.27 ve s.105. Yezidi kültüründe sözlü kültürün bu kadar etkin olmasının arka planında, Yezidi inancında okuryazarlığın yasaklanması yatmaktadır. Sözlü kültüre sahip olmaları, onların zaman içinde kendi bünyesine bir şeyler eklenip çıkarılmasına hatta bir şeylerin yasaklanıp ya da serbest bırakılmasına neden olabilmektedir.

Yezidilikteki Şeyh Hadi imajına bürünmesinde, anlatılan mitik öykü ve Kavillerin en önemli etkenler olduğu söylenebilir.

İKİNCİ BÖLÜM: YEZİDİLİKTE EVREN VE İNSAN ANLAYIŞI

1. Evren Anlayışı ve Evrenin Yaratılışı

Yezidi inanışı varlığın oluşumunu bir çeşit sudur ile açıklar. Buna göre evren ve insanlar, tanrısal alemle aynı özdedir, ama ondan ayrılarak oluşmuş ve kendine yeterli hale gelmiştir.¹ Evrendeki her şey aynı kaynaktan çıkmakta ve tanrısal nuru taşımaktadır.

Yezidi kozmogonisinde Melek Tavus'un konumu çok büyüktür. Melek Tavus'un, gnostik kozmogoni tasavvurunun temel ögesi olan **Demiurg**'un² yerini tuttuğunu söyleyebiliriz.

Mushâf-ı Reş evrenin yaratılışını iki değişik şekilde anlatmaktadır. İlk bakışta birbirinin tekrarı olarak düşünülse de aslında her iki anlatımda birbirinden farklı ifadeler yer almaktadır. Mushâf-ı Reş'in yaratılışla ilgili ilk bölümü şöyledir:

Başlangıçta Tanrı, kendi özünden Beyaz İnci'yi yarattı ve bir kuş yarattı ki adı Anfar'dı. Ve inciyi onun sırtına koydu ve orada kırk bin yıl oturdu. İlk gün, yani Pazar günü, Azazil adlı meleği yarattı; işte o, hepsinin başkanı olan Melekê Tawus'tur. Pazartesi günü Tanrı, Darda'il adlı meleği yarattı ki o, Şeyh Hasan'dır (Şeyh Sin). Salı günü, İsrafil'i yarattı ki, Şeyh Şems'tir. Çarşamba günü, Cibra'il (Gabriel) adlı meleği yarattı, o da Ebu Bekr'dir. Perşembe günü, Azrail'i yarattı ki, Sacadin'dir. Cuma günü, Şemna'il adlı meleği yarattı ki, o da Nasiru'ddin'dir. Cumartesi günü, Nura'il adlı meleği yarattı ki o (...). Melekê Tawus'u onların başkanı yaptı. Ondan sonra Tanrı, yedi göğü, yeryüzünü ve güneşi ve ayı yarattı(...). insanı, kuşları ve tüm hayvanları yarattı ve onları pelerininin boşluğuna yerleştirdi ve İnci'nin üzerinden indi, melekler de yanındaydı. Sonra yüksek sesle İnci'ye doğru haykırdı, o da düşüp dört parçaya ayrıldı, içinden su fişkırdı ve deniz oldu. Dünya yuvarlaktı, üzerinde çatlak yoktu. Sonra Tanrı, bir kuş biçiminde Cibrail'i yarattı ve dört bucağın yönetimini ona emanet etti. Sonra bir gemi yarattı ve onun içinde otuz bin yıl kaldı, ondan sonra Laliş'e(Laleş) geldi ve konakladı. Dünyanın içinde haykırdı ve yoğunlaşmayla deniz oluştu ve dünya yeryüzüne dönüştü ve titremeye devam ettiler. Sonra Cibrail'e Beyaz İnci'nin iki parçasını getirmesini buyurdu, parçalardan birini yeryüzünün altına yerleştirdi, öbürünü de Göğün Girişi'ne kapı olarak koydu. Sonra onların içine güneşi ve ayı yerleştirdi, onların kırpıntılarında da yıldızları yarattı ve onları göğe süs olarak astı. Ayrıca yeryüzünü süslemek üzere meyve ağaçlarını, bitkileri ve dağları yarattı. Halı'nın üzerine Taht'ı yarattı.

Buna göre, Tanrı önce bir inci³ yaratır, sonra da Anfar adlı bir kuş yaratarak, inciyi kırk bin sene bu kuşun üzerine koyar.⁴ Ondan sonra haftanın yedi

¹ Yalkut, **a.g.e.**, s. 51.

² Gündüz, Mitoloji ile İnanç Arasında, s.207. Bkz. Floramo, Giovanni, **Gnostisizm Tarihi**, Çev: Selma Aygül Baş, Bilal Baş, İstanbul, Litera Yay., 2005, s.153-172.

gününde her gün biri olmak üzere yedi melek yaratır. Sonra Tanrı ilk yarattığı Melek Tavus'u bu meleklerin başına başkan yapar. Bu meleklerin hepsi Tanrı'nın nurundan varlıklardır. Ezeli olup Tanrı'nın kanunlarının uygulayıcılarıdır; yani Tanrı'nın adeta yürütücü uzvudurlar.

Bu süre içinde Tanrı inci içinde oturmaktadır. Yedinci günde içinden çıkar, bütün melekler etrafını kuşatarak onu tesbih ederler. Ancak Melek Tavus, diğer meleklerin başına başkan olunca, Tanrı'ya karşı gururlanır. Bunun üzerine Tanrı onu cehenneme atar. Orada yedi bin yıl kalır. Bu süre içinde Melek Tavus, yaptığından pişmanlık duyar ve çok ağlar ve gözyaşlarından yedi büyük küp dolar. Sonunda Tanrı Melek Tavus'un pişman olmasına, af dilemesine ve ağlamasına acıyarak, affeder. Ve ona yeniden eski konumunu ve itibarını vermek suretiyle diğer meleklerle başkan yapar. Gözyaşları ile dolan yedi küp de cehennem ateşini söndürmek için cehennemde saklanır.

Bundan sonra Tanrı yeri, yedi göğü, güneşi, ayı, vahşi hayvanları, yırtıcı kuşları ve insanı yaratır. Bu sırada her melek kendi işini yapmaya koyulduklarında, sırtında büyük bir inci bulunan Anfar kuşu görünür. Tanrı, kuşa bağırınca, haykırmasının şiddetinden inci parçalanır ve içinden sular çıkar, denizler oluşur. Tanrı hemen Melek Tavus'u (Mushâf-ı Reş'te anlatılan ismiyle Cibraïl) alemin dört köşesini düzenlemek üzere gönderir. Ortalık yatışınca da bir gemi yaratıp bu gemide otuz bin sene gezip dolaşır. Sonunda gemi Laleş'e gelerek orada durur.⁵ Tanrı buraya

³ Mushâf-ı Reş'te evrenin yaratılışında inci simgeçiliği dikkat çekmektedir. Benzer şekilde Ehli Hakk'ın (Yarsanilik) kainat efsanesinde de inci figürünün var olduğu görülecektir. Ehli Hakk kozmogonisine göre, Evrensel Ruh (Hak) henüz Azal'da (sonsuzluk öncesi) bir incinin (ya da bir inci olarak) hüküm sürerken Alemlerin Rabbi (Hevendegâr) kendisini birinci derecede teccüm olarak gösterir ve evrensel yaşamın ilk yedi evresini (Biyâbas) belirleyip dünyayı yaratır. Ruh kendisini daha sonra 5 kez ikinci derecede teccümler (avatar) yoluyla gösterir (Zti Mihman) ve böylelikle Ruh kendisi ile birlikte Kutsal Yedileri oluşturur. İşte bu asıl yaratma dönemi 'Sâjnari' ya da 'Oluşumu' meydana getirmektedir. Bu ilk evreyi altı dönem daha izledi. Her evrede Ruh kendisini altı yeni temsilci ile gösterdi ve evrensel yaşamın o evresinin yedilerini meydana getirdi. Bkz. İzady, **a.g.e.** , s.590. Mokri, Muhammed, "Kürt Batınlığı", Fransızca'dan çeviren V. Barak, 1966, **Alevilik ve Kürtler** (İnceleme-Araştırma-Belgeler), Haz. Mehmet Bayrak, Wuppertal, Öz-ge Yayınları, 1997, s. 680-683.

⁴ Yezidilikte 40 sayısı kutsaldır. Allah'ın 40000 yıl beyaz inci içinde kalması, Fekiran'ın iki kez kırk gün oruç tutması, , Şeyh Fahreddin'in 40 süvarisi, Hz. İsa ve Şeyh Şerafeddin'in 40 yıl hüküm sürmesi örnek verilebilir. Kırk sayısı tasavvuf kaynaklarında da sıkça geçmektedir. Kaşgarlı, **a.g.e.** , s. 55.

⁵ Laleş evrenin yaratılış mitosuyla kutsallaşmaktadır. Nitekim Laleş, Tanrı'nın yeryüzünde yerleştiği ilk mekandır. Aynı zamanda Tufan Gemisinin de durduğu yerdir. Evrenin yaratılışına dair Mushâf-

yerleşir. Melek Tavus, parçalanan incinin kabuklarını getirir. Bunlardan bir parçasını yerin altına, bir parçası da gökyüzüne yerleştirilir. Gökyüzüne güneş ve ayı yerleştirir ve incinin kırıntılarından yıldızları yaratıp gökyüzüne bir süs olarak yerleştirir. Melek Tavus bunu yaparken Tanrı da bu sırada yeryüzünde bitkileri, meyve ağaçlarını, dağları ve ırmakları yaratır. Bütün bunlardan sonra Tanrı, toprak, su, hava ve ateşi kullanarak insanı yaratır ve ona bir ruh koyar. Bundan sonra Tanrı, insanın üreyip, çoğalması gibi konularda “yetki ve yönetimi” Melek Tavus’a bırakır. Buraya kadar, alemin ve insanın yaratılmasında bizzat Tanrı’nın “yaratıcı” olarak aktif rol oynadığı izlenimi verilmektedir.⁶

Evrenin ve dünyanın yaratışına dair anlatılan öykünün bu bölümünde ilk göze çarpan yaratılış eylemine katılan aktörlerin ismi konusunda bir karışıklığın olmasıdır. Örneğin “*Cibra’il (Gabriel) adlı meleği yarattı, o da Ebu Bekr’dir*” cümlesinin ardından “*Sonra Tanrı, bir kuş biçiminde Cibrail’i yarattı ve dört bucağın yönetimini ona emanet etti*” ifadesi yer almaktadır. Yezidi inancına göre dünyanın idaresi ve yönetimi Melek Tavus’a verilmiştir. Bu noktada Melek Tavus’un Melek Azazil mi yoksa melek Cibrail mi olduğu konusunda bir karışıklığın söz konusu olduğu düşünülebilir. Ancak Melek Tavus, bazen Azazil bazen de Cebrail ile özdeşleşmiştir. Ancak daha önce belirttiğimiz gibi yedi meleğin isim listesi konusunda Yezidilikte bir belirsizliğin var olduğu bilinmektedir.

Evrenin ve dünyanın yaratılışına dair Mushâf-ı Reş’te anlatılan ikinci anlatı da şöyledir:

Gök ve yer var olmadan önce Tanrı, suların üzerinde bir teknenin içindeydi. Sonra yaratmış olduğu inciye kızdı, onu başından defetti; incinin kırılmasından dağlar, çınlamasından kum tepeleri, dumanından da gökler meydana geldi. Sonra Tanrı göğe çıktı ve gökleri yoğunlaştırdı ve onları, altlarına destek koymadan yerleştirdi ve yeryüzünü her yanından çevirdi. Sonra ellerine kalemi aldı ve tüm yaratıklarının adlarının listesini çıkardı. Kendi özünden ve nurundan altı tanrı yarattı ki onların yaratılması, bir lambanın başka bir yanan lambadan yakılması gibiydi. Sonra birinci tanrı, ikinci tanrıya dedi ki: “Ben göğü yarattım; sen oraya çık ve bir şeyler yarat.” Ve o, göğe çıktığı zaman, güneş var oldu. Kendinden sonraki tanrıya “çık” dedi ve ay yaratıldı. Ve ondan sonraki tanrı, gökleri harekete geçirdi ve ondan sonraki tanrı yıldızları yarattı ve ondan sonra gelen tanrı, el-Kuragh’ı, yani sabahyıldızı’nı yarattı ve her şey böyle yaratıldı.

¹ Reş dışında Dünyanın Yaratılış Kavli’nde de evrenin yaratılışı ayrıntılarıyla anlatılmaktadır. Bkz.

Ek 3. Konuyla ilgili olarak Baba Çavuş ile yapılan görüşme için Bkz. Ek 2.

⁶ Gündüz, “Şeyh Adi ve Yezidilikte Gnostik Unsurlar”, s. 383.

Mushâf-ı Reş'in yaratılışa dair bu ikinci versiyonunda, yaratılış mutlak Tanrı yerine Tanrı'dan sudur eden yarı tanrısal niteliğe sahip olan meleklerle devredilmiş ve her bir melek belirli varlıkları yaratmakla görevlendirilmiştir. Yani evrenin yaratılışında aktif rol üstlenen güç yüce Tanrı değil, ondan sudur eden varlıklardır. Ayrıca burada, Tanrı'dan ilk sudur eden ilahi varlık olarak anılan Melek Tavus anılmamakta ve doğal olarak metnin bu yaklaşımıyla Melek Tavus'u, yaratıcı yüce Tanrı ile özdeşleştirdiği ihtimali akla gelmektedir.⁷

İlk anlatımda her şeyin yaratıcısı mutlak Tanrı iken ikinci anlatım yaratılış melekler arasında paylaşılmıştır. Aynı zamanda birinci anlatımda Tanrı kırk bin yıl içinde oturduğu anlatılırken, ikinci anlatımda ise inci yerine "tekne" ifadesi yer almaktadır.

Mushâf-ı Reş'in ikinci yaratılış mitosunda meleklerin yaratılışı hakkında tasavvuf düşüncesine yakın bir benzetme kullanılmaktadır.

"Kendi özünden ve nurundan altı tanrı yarattı ki onların yaratılması, bir lambanın yanan başka bir lambadan yakılması gibiydi."

Burada, Tanrı kendi nurunu, yanan bir lamba olarak tavsif etmiştir. Meleklerin yaratılışında benzetilen "lamba" ifadesi tasavvuf düşüncesinde sıklıkla kullanılan önemli bir semboldür. İslam sûfi düşüncesinde, Kuran'ı Kerim'in "*Allah, göklerin ve yerin nurudur. O'nun nurunun misali, içinde çırağ bulunan bir kandil (lamba) gibidir; ... Allah kimi dilerse onu kendi nuruna yöneltip iletir...*"⁸ ayeti, üzerinde en çok konuşulan ve yorum yapılan ayetlerindendir. Bu ayette Allah, nurunu bir kandile benzetmiştir. Bu benzetmeden hareketle Yezidiliğin inanç sisteminde Adeviyye tarikatının sûfi düşüncesine ait bazı kalıntıların var olduğunu söyleyebiliriz.

Evrenin yaratılışına ait Mushâf-ı Reş'te yer alan bu iki bölüm arasındaki çelişkili ifadeler şöyle değerlendirilebilir: İnsanın ve maddi alemin yaratıcısı ya da yaratıcıları demiurg olarak bilinen Melek Tavus ve diğer büyük melek olsalar da bu varlıkların da var oluşu sonuçta yüce Tanrı Huda'dan kaynaklandığına inanılır. İyinin

⁷ A.g.e. , s. 384

⁸ Nur suresi, 35.ayet

yanı sıra kötüyü de bünyesinde barındıran insan ve maddi alemin doğrudan yaratıcısının Melek Tavus olduğu kabul edilir.⁹

Yezidi metinleri yedi gezegenden sıklıkla “yedi” ya da “yedi sır” diye bahsederler ve onların “karanlık” tabiatına atıfta bulunurlar. Yezidi geleneğinde yedi gezegenin dünyayı ve insanı kuşattığı kabul edilir ve bir bakıma bunların insan ve yeryüzü üzerindeki gözetleyici karakteristiğine atıfta bulunulur. Yezidi kutsal metinlerinin yedi gezegenle ilgili yaklaşımları Sâbiî geleneğine paralellik arz etmektedir. Yedi gezegen, Sâbiîlerce karanlık alemine ait varlıklar olarak, insanı ve yeryüzünü çevreledikleri ve bir bakıma insan ve yeryüzü üzerinde bir gözetleme istasyonları oldukları var sayılır, ölümle birlikte bedenden ayrılan ruhun, teker teker bu gözetleme istasyonlarından geçeceğine inanılır. Dolayısıyla Yezidiliğin, bu yaklaşımıyla, yedi gezegeninin de asli tabiatı karanlık ve kötülük olan maddi alemin bir parçası olduğunu düşünen Gnostik bakış açısına paralel bir anlayış içindedir.¹⁰

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Yezidi inanç sisteminde Tanrı, maddi alemle ilgilenmez; bu işi tanrısal niteliğe sahip olan meleklerle devretmiştir. Nitekim Kitâb-ı Cilve'nin ikinci ve üçüncü bölümlerinde şu bilgiler verilmektedir:

Yeryüzünde, üstünde ve altında ne varsa, benim denetimindedir... Yeryüzündeki ve gökteki hayvanlar, denizdeki balıklar, hepsi benim yönetim ve denetimim altındadırlar. Dünyanın bağrındaki gizli hazineler ve başka şeyler, benim bilgimin içindedir. Onların tek tek bulunup alınmasına imkan sağladım... Dünyaların yönetimi, çağların arka arkaya geçip gidişi, vekillerimin her çağda değişmesi, sonsuza dek benim yetkimdedir... Mevsimler dört tanedir, unsurlar da dört tanedir; bunları ben, yaratıklarımın, gereksinimlerini gidermeleri için başışladım.

Mushâf-ı Reş'te güneşin, ayın, sabahyıldızının, feleğin ve boşluğun birer ilah olduğundan bahsolunduğu gibi¹¹, yıldızların göğe süs oldukları da vurgulanmaktadır.

Yezidi geleneğinde ışık-karanlık düalizmine yer verilmektedir. Yezidi Kavillerinden “Dünyanın Yaratılışı Kavli”nde bu açık bir şekilde görülmektedir.

⁹ Gündüz, a.g.e. , s.386

¹⁰ A.g.e. , s.388.

¹¹ Her gezegen ya da yıldız bir meleği temsil etmektedir.

Maddi alemin aslı yapısının karanlık olduğuna ve bu karanlık aleme Yüce Tanrı'nın ışık getirdiğine dikkat çekmektedir. Ayrıca Tanrı'nın gönderdiği bir ruh ile bu aleme kendi ışığını yansıttığı vurgulanmaktadır.

2. İnsan Anlayışı

Yezidi inancına göre, Tanrı, insana doğumundan itibaren iyilik ve kötülük özelliğini vermiştir. Hayır ve şerrin kaynağı birdir. Her insanın bedeninde bu iki güç vardır. Akıl iyiliği, nefis ise kötülüğü temsil etmektedir. Yezidiler, insanların ölümünden sonra bu iki özellikleriyle hesaba çekileceğine inanır. Ruh, yapılan iyilik ve kötülöklere göre bir bedenden başka bir bedene geçer.

Yezidi inancına göre ruh, ilahi alemden gelmiştir. İlahi aleme ait olan ruh, Adem'in hareketsiz bedenine yerleşir. Bununla ilgili olarak Dünyanın Yaratılışı Kavli'nde şu bilgiler verilmektedir:

*O, yeryüzünü ve gökyüzünü yarattı
Ve bizlere ruh ve dili bağısladı
Rabbimiz ebedtir
O, altı kutsal meleği yarattı
...
Rabbimiz, sen merhametlisin
Bize dört unsurunu getirdin
Onlarla Sen, sevgili Adem'i şekillendirdin.
...
Biri su, biri ışık
Biri toprak, biri ateş
...
Adem'in sureti hareketsiz kalmıştı
Onlar, "Ey ruh, neden girmiyorsun" dediler.
...
Ve ruh artık gelmişti en yücelerden
Geldi, gitti ve geçti
Sevgi Işığı başa ulaştı
Geldi ve Adem'in bedeninde can buldu
Ey Rabbimiz Sensin merhamet sahibi
Ademe gizem kasesini getirdin
Adem ondan su içti ve canlandı
Birden sarhoş oldu ve titredi
Ruh Adem'den cesedi istedi
Ve kan damarlarda dolaştı
Ve aşk başa ulaştı.¹²*

¹² Dünyanın Yaratılışı Kavli için bkz. Ek 3.

“Yezidilikte ruh-beden düalizminde köken itibariyle ilahi Işık alemine ait olan ruha karşılık, beden maddi aleme aittir. Dolayısıyla ruh, ışık aleminin temel özelliği olan hayat, canlılık, verimlilik ve benzeri pozitif nitelikleri de haizdir. Buna karşın beden ise ait olduğu maddi alemin temel özellikleri olan cansızlık, hareketsizlik ve benzeri negatif özellikler taşımaktadır. Beden, cansız ve hareketsizdir; ancak ilahi alemden alınan ruhun bedene konulmasıyla insanın yaratılışı tamamlanır ve böylelikle insan canlı bir varlık haline ulaşır.¹³ Tıpkı beden gibi, bedenine ait olduğu maddi alem de bazı Yezidi kutsal metinlerine göre “karanlık ve “kötülükle” mücehhezdir.”¹⁴

2.1. İnsanın Yaratılışı

İnsanın yaratılışı, evrenin yaratılışından sonra gerçekleşmiştir. Bu yaratılış Mushâf-ı Reş’te şu şekilde anlatılmaktadır. Evrenin yaratılışından sonra Tanrı melekleri toplayarak, Adem’i yaratacağını, bundan yeryüzünde bir millet yaratacağını ve bu milletin Melek Tavus’a itaat edeceğini söyler. Tanrı, Melek Tavus’tan dört şey getirmesini ister: su, toprak, ateş ve hava. Melek Tavus hemen bunları getirir. Adem bu malzemenin karışımı ile vücut bulur. Tanrı ilahi gücü ile ona ruh verdikten sonra, Melek Tavus’a Adem’i cennete yerleştirmesini, orada her şeyden yiyebileceğini, ancak “buğday”dan yememesini söyler. Melek Tavus Tanrı’nın huzuruna çıkarak: “Bana hürmet edecek bir toplumun kendisinden çoğalması için Adem’i yarattın. Ama yasakladığın bu meyveyi yemezse nasıl çoğalır?” der. Tanrı, Melek Tavus’a: “Emir ve komutayı bu konuda sana bıraktım, ne yaparsan yap ...” der. Bu izinden sonra Melek Tavus, Adem’e gelerek buğday üzerine övgüler söyler ve ardından sorar: “bundan yedin mi?” Adem buğdaydan yemesinin Tanrı tarafından yasaklandığını dilinin döndüğünce anlatır, ama Melek Tavus ne yapar eder, Adem’in buğdaydan yemesini sağlar. Bunun üzerine Adem’in karnı şişer ve karnın şişkinliği yüzünden acıyla kıvrılır. Tanrı’nın bir kuş aracılığıyla Adem’in bedeninde bir çıkış deliği

¹³ Müziğin Yezidi mitolojisindeki yeri, ruh ve beden arasındaki ilişkiyle açıklanmıştır. Buna göre, önce beden yaratıldı, sonra da hayat vermek için o bedene girmesi gereken ruh. Ama ruh bedene girmeye razı değildi, bekliyordu. Bu durumda Tanrı müziği yaratarak ruhu harekete geçirebildi. Hayatın başlangıcında müzik vardı. Bkz. Yalkut, a.g.e. , 54-55.

¹⁴ Gündüz, a.g.e. , s.387-388.

açmasıyla Adem rahatlar.¹⁵ Sonra Melek Tavus (Cebrail) Adem'e yüzyıl görünmez. Adem de tek başına yalnızlıktan ağlayıp durur. Tanrı, merhamete gelir ve Melek Tavus'a, onu yalnızlıktan kurtarmak için, Havva'yı yaratmasını emreder. Melek Tavus da Adem'in sol koltukaltından (kaburga kemiğinden)¹⁶ Havva'yı yaratır.

Bu olaydan sonra Melek Tavus bu ikisinden kendisine hürmet edecek bir toplum isteyince "ne yapar da çoğalırız" sorusunun cevabını aramaya başlarlar.

Bunun sonunda Adem ile Havva'nın seksen çocukları olur.¹⁷ Çok geçmeden de çocuklarının eğitimi için en iyi yöntem üzerine kavgaya başladılar. Zira ikisi de, ideal insan varlığı üzerine farklı düşünmektedir. Bu yüzden bir sınav yapmaya karar verirler. Her biri testisinin içine tohumlarını doldurur. Ardından kırk gün geçer, Adem'in testisinden **Şehid b. Cer** adında bir delikanlı çıkar. Havva'nın testisinden sürüngenler ve haşaratlar çıkar. Adem ilk görüşte Şehid'in varlığından o kadar etkilenmiştir ki, diğer çocuklarına hiç değer vermez. Onlar da bu nedenle annelerinin çevresinde toplanırlar ve Şehid'e karşı derin kin ve nefretler beslerler. Havva, Şehid'i öldürmekten başka çıkış yolu olmadığını söyler. Şehid'i öldürme planı gizlice yapılır ve cinayetin gerçekleşeceği gün belirlenir. Kararlaştırılan gün için gereken bir parola üzerinde anlaşılır. Havva parolayı söyleyecek, ardından da Şehid öldürülecektir. Ama her şeyi bilen, en derin düşünceleri okuyabilen Melek Tavus'un onlardan haberi vardır. Cinayet gününün sabahı, dört cine, uyuyan seksen çocuğun ağızlarına üflemlerini emreder. Çocuklar uykudan uyandıkları zaman, her biri bir başka dil konuşmaya başlar: aralarında konuşulan dillerden birini bile tanıyan yoktur. Havva yanlarına gelip, Şehid'i öldürmelerinin zamanının geldiğini söyler ve parolayı verir, ama onlar annelerinin ne söylediğini, ne istediğini anlamazlar. Böylece mükemmel insan Şehid b. Cer kurtulur. Sonuçta Şehid b. Cer'in konuştuğu dil saf dil olan Kürtçe olurken, diğer çocuklar da başka milletleri temsil eden dillerle konuşmaya başlarlar.

¹⁵ Issa, Chaukeddin, "Pîroziya Nan di Ola Êzîdîtiyê De- Lêkolîneke olî-Civakî", **Dengê Ezîdiyan**, Aralık 2001, Hejmar 8/9, Oldenbburg, s.127-128.

¹⁶ Havva'nın Hz. Adem'in kaburga kemiğinden yaratılması motifi Yahudilik tesirli görülmektedir. Tevrat'ta "...Tanrı Adem'in kaburga kemiğini bir kadın şeklinde inşa etti..."(Yaratılış 2:22) ifadesi arasında bir benzerlik bulunmaktadır.

¹⁷ Bazı kaynaklar bu sayının yetmiş iki olduğunu belirtmektedir. Laleş'te yapılan görüşmede Yezidi Fakiri: "Diğer milletler gibi değiliz. Adem'den beri varız. Yani; Adem'den Şehid b. Cer olduğunda, Havva Adem'in sol yanından kaburga kemiğinden yaratıldı. 72 erkek ve kız kardeş dünyaya geldi ve birbiriyle evlendiler. Bütün milletlerin zürriyeti bu 72 çocuğa dayanmaktadır. Bizim milletimiz ise seçilmiş bir millettir." Laleş'te Yezidi ileri gelenlerinden Fakir ile yapılan görüşme için bkz. Ek 2.

Yezidilere göre Tanrı'nın Adem ile konuştuğu dil Kürtçedir. Çünkü gerçek ve değerli dil Kürtçe dilidir.¹⁸ Emir Muaviye'ye göre: “Birbirinden farklı dillerin yaratılması insanları ayırıyor, ama bununla mükemmel insan kurtuluyor ve insanlık, onun gibi olmak için yarışacağı bir örneğe kavuşuyor. Dilin ilk birliğinden cinayet işleme ittifakı çıkmıştı. Şimdi, dil karmaşasından sonra insanlık tarihinin yeni bir bölümü başladı. Bu defa kuşkusuz ölümün değil, yaşamın hizmetinde bir ittifak olacaktır. Azda kendi özünden yarattığı Melek Tavus aracılığıyla erkek ve kadını ortak yarattı. Her insan çevresindeki insanlarla ve diğerleriyle yaptığı ittifakın durumuna göre yaşam hakkı için mücadele etmelidir. Çünkü evrenin her yanında Azda'nın verdiği yaşamı buluyoruz.”¹⁹

2.2. Yezidilerin Soyu ve Nuh Tufanı İle İlgili İnançlar

Yezidiler kökenlerini, Adem ve Havva'dan ziyade, sadece Adem'e dayandırmaktadırlar. Yezidilere göre, baba- oğul arasındaki bağ nasıl ise ve soyları nasıl devam ediyorsa Yezidilik de öyledir. Yezidi dini önderlerinden Baba Şeyh²⁰ şu bilgileri vermektedir:

“Yezidilerin soyu saftır. Başka bir dinle karışmamıştır. Babalar silsilesinin tümü Yezididir. Temizdir, bidayetten ahire kadar öyle saf olacaktır. Bizim ne yüz yıl öncemiz ne de daha öncesi ne Yahudi idi ne Hıristiyan idi. Yezidilerin hepsi Hudaperesttir. Biz temiz olduğumuzu söylüyoruz ve her zaman bu konumumuzu sürdürmüştür

Biz diğer milletlerin soyu gibi değiliz. Dinler bizden olmuşlardır. Nuh, İbrahim Halil hatta Zerdüş't'e kadar bütün din ve milletler bizden oluşmuşlardır. Ateşi, güneşi, ayı ve yıldızları Allah yaratmıştır. Biz de buna, her bu üç inananlardan (Yahudi, Hıristiyan ve Müslüman) evvel inanıyoruz.

Allah Vahid ve Kahhardır
Ne eşi vardır ne de ortağı.”

Buna göre, Yezidiler tüm halklardan önce var olduklarına ve tüm dinlerin kendilerinden türediğine inanmaktadırlar. Yezidi lideri Emiri Muaviye ise Yezidilerin soyunu şu şekilde anlatmaktadır:

¹⁸ Iraklı Papaz İshok, **a.g.e.** , s. 26. Yezidiler, Kürtçenin dört ana lehçesinden biri olan Kurmanci lehçesini konuşmaktadırlar.

¹⁹ Sever, **a.g.e.** , s. 117.

²⁰ Laleş'te Yezidi ileri gelenlerinden Baba Şeyh ile yapılan görüşme için bkz. Ek 2.

“Biz Azday halkının Şehid b. Cer ve ona gönderilen kadın görünüşünde bir meleğin soyundan oluştuğuna inanıyoruz. Bu bizim kendimizi seçilen bir halk olarak gördüğümüz anlamına gelmez. Kökenimize olan inancımız, bizi sadece daha fazla sorumluluk taşımaya götürüyor. İnancımız için daha büyük fedakarlıklar yapmaya hazır olmalıyız. Azda, Yüce Yargıç’tır. O, iyi olana, bir sonraki yaşamındaki durumunu daha da iyileştirmesini ve kötülük yapanlara tuzak kurmasını olasılaştırır. Sonsuz varlığın bir parçası olan insan ölümsüzdür. Kaderi önceden belirlenmemiştir. İnsan anlamadığı bir oyunda salt bir figür değildir. İnsan kendi kaderinin tasarlanmasına ve dünyanın durumunun tasarlanmasına katılır. Bu dünyanın birçok büyükleri, daha önceki yaşamlarında daha alt bir düzeyde yer alırlar. Ve bazen alt düzeydeki bir insan, bir sonraki yaşamında en yüksek düzeye çıkabilir. İnsan yaşamını sürdürdüğü tür ve tarz bir sonraki yaşamında alacağı yeri belirler. İnsan umut ve düş kırıklığı arasında seçim yapar.”²¹

Laleş’te Yezidi Fakir’i ile yapılan görüşmede ise konuyla ilgili şu bilgilere ulaşılmıştır:

“Yezidilik Hz. Adem’den beri vardır. İslamiyet, Hıristiyanlık ve Yahudilikten öncedir. Bütün milletlerden önce vardır. Ezidilik kadimdir. Biz ne Nuh’un ne de İbrahim Halil’in soyundan geliyoruz. Biz Şehid Peygamberin soyundan gelmekteyiz. Hatta bu güne kadar. Biz farklı/ ayrı/hür bir milletiz. Biz şeyhi, piri, müridi, merebi ve ahiret kardeşi olan bir milletiz. Biz seçilmiş bir topluluğuz. ‘Leyle’ gökteki cennetten gelmiş. Şehid ile Leyle’nin birbirleriyle evlenmesiyle bizler dünya gelmişiz. Bizler Adem ile Havva’nın zürriyeti değiliz.

Biz Şehid ve Leyle’nin zürriyetiyiz.
Leyle cennetten gelmiştir
Ve Şehid ile evlenmiştir
Biz onların zürriyetinden
Yetmiş iki millet Adem ile Havva’dan.”²²

Fakir’in belirttiği gibi Yezidiler soylarını kutsal bir kökene dayandırmaktadırlar. Bu soy, Adem’in saf soyu olan Şehid b.Cer ile cennetten gelen Leyle isimli bir hurinin evliliği ile varlık kazanan bir soydur. Yezidiler, sadece Adem’in kuvvetinden doğmuştur. Allah Adem’e verdiği keramet ve nebilik kuvvetini *Cer’e*²³ indirmiştir.

İlahi dinlerde Nuh Tufanı olarak bilinen mitosun, Yezidiler arasındaki sözlü gelenekte de farklı anlatımları mevcuttur.

²¹ Sever, **a.g.e.** , s. 118-123.

²² Bu konuda farklı bir görüş de vardır. Baba Şeyh’e göre: “Şehid b. Cer meselesine gelince: Alemlerin Rabbi dünyayı Adem ile Havva’nın hizmetine verince kendi aralarında ‘ben kuvvetliyim’ tartışmasına girdiler. Ve sonunda kendi zürriyetlerini testinin içine koydular. Birincisinde kurtlar, böcekler, fareler çıktı, diğerinde ise nurani bir varlık olan Cer çıktı. Şehid yalnızlığına karşı yerde ve gökte bir eş aradı. Ancak biz babamızın kim olduğunu biliyoruz ama annemizin nasıl olduğunu bilmiyoruz. Tüm Kürtler bu zürriyetten gelmektedirler.” Bkz. Ek 2.

²³ Kürtçe’de ‘Cer’ ismi ‘testi’ anlamına gelmektedir.

Kendilerini diğer tüm milletlerden ayrı gören Yezidiler, “Ava Reş” olarak adlandırdıkları Tufan’ın da kendileri dışındaki milletleri cezalandırmak amacına yönelik olarak gerçekleştiğine inanmaktadırlar.²⁴ Yezidiler inançlarını, Adem’den beri bozulmadan sürdürerek koruduklarını düşündükleri için kendilerine dair herhangi bir cezanın hükmedilmediğine inanmaktadırlar. Dünyanın Yaratılışı Kavli’nde şöyle denilmektedir:

*Ey yeryüzünün Ademi
Her dem inançlı ol
Rabbimiz bizi tufandan kurtardı*

Bu ifadelerden, Yezidilerin kendilerini *Tufandan kurtarılmış halk* olarak gördüğü anlaşılmaktadır.

Yezidiler aslında bir değil, iki tufanın olduğuna inanırlar. Yezidilere göre iki tufandan birincisi Nuh zamanında, ikincisi ise bundan çok sonra, Yezidi milletine isyan eden bütün insanları yok etmek için olmuştur. Nuh Tufanı’nda gemi, Yezidi şeyhlerinin köyü, bugün Irak’ta Sincar dağlarında Laleş’in 10 km. güneyinde bulunan Aynı Sıfni köyünde durur. Bu tufanda gemi Sincar dağının başına ulaştığında bir taşla çarpar ve delinir. Nuh bu olayda çok üzülür. Bir dalga, gemiye vurarak onları boğulmakla karşı karşıya bırakır. O anda taştan bir yılan çıkar ve Nuh’a gelerek şöyle der: “beni insan kanından faydalandırmak üzere söz verirsen, sizi boğulmaktan kurtarırım.” Nuh, yılan ile bu konuda anlaşır. Bunun üzerine yılan kuyruğunu gemide açılan deliğe sokarak kıvrılır. Böylece gemi ve gemidekiler boğulmaktan kurtulur. Sular çekildiğinde yılan Nuh’a gelerek, sözünü yerine getirmesini ister. Bunun üzerine Cebrail gelerek şöyle der: “gerçekten sizin kurtulmanız Allah’ın izniyledir, yoksa yılan ve onun yaptığı ile ilgili değildir.” Bunun üzerine Nuh, yılanı yakalatıp ateşe atar. Bu yılanın külünden pireler, karıncalar, haşereler ve akrepler meydana gelir. Gemi en sonunda Cudi Dağının yamaçlarında karaya çıkar.²⁵

²⁴ Fakir ile yapılan görüşme için Bkz. Ek 2.

²⁵ Guest, **a.g.e.** , s. 67; Mustafa Nuri, **Abede-i İblis: Yezidi Taifesinin İtikadı, Âdeti, Evsafı**, İstanbul: Matbaa-i İctihad, 1328/ 1910, s. 13-14; Empson, **a.g.e.** , s.83-85.

Nuh'un gemisi ile ilgili öyküde Yezidiler, geminin Sincar Dağının tepesine tesadüfen çarpana kadar açık bir denizde yüzdüğünü söylerler. Büyük felaket, yine de çok çabuk düşünen ve kıvrık vücudunu kullanarak geminin deliğine girip orayı tıkayan yılan sayesinde önlenmiştir. Gemi böylece yolculuğuna devam edebilmiş ve Cudi Dağında karaya oturmuştur. Yezidiler, gemi karaya oturduktan sonra Nuh tarafından Tanrı'ya verilen kurbanları anmak için her yıl Cudi Dağı'nda adak törenlerini sürdürürler.²⁶ Dünyanın Yaratılış Kavli'nde bu öykü kısaca şöyle anlatılır:

*Yaratıcımız bir gemi yaptı
İnsan, hayvan, tüm kuş türleri
Çift çift gemiye bindirildi
Dört yana savrulan geminin
Başında tek lider olan Rabbimiz
Gemide bir delik oluştu ve sular gemiye doldu
Yılan da kendini önüne attı, yuvarladı
Rabbimiz gemiyi hareket ettirdi
Sahilden sahile gitti
Laleş'e gitti ve dedi ki:
Burası hakikat şehri²⁷*

Nuh'un gemisi öyküsüyle ilgili olarak Baba Şeyh şu bilgileri vermektedir:

“Biz bunu söyleyebiliriz. Nuh'un tarihi buradadır. Nuh'un gemisi ordadır. Onun yeri Türkiye'deki Cudi'dedir. Bunu siz de biliyorsunuz. Biz de bunu bilmiyor değiliz. Kitaplarımız vardı. Ama kayboldu. Bir taraftan Müslümanlar bir taraftan da Şiiler; her biri bizi bit taraftan vuruyorlardı. Şu ana kadar da biz konuşamıyorduk. Şu anda da eğer demokrasi olmasaydı yine konuşamazdık.

Gemi Bêher dağına geldi ama gemiyi barındıramadı. Sonra ben büyüğüm diye başımı yükseltti. Ama bu da ahmak kişilerin 'ben büyüğüm' demesine benziyor. Bu dağ Zaho (Zakho)'nun hemen yakınındadır.

Kim kendini methederse o kişi Bêher'dir. Gemi o dağı da geçti. Ve Cudiye geldi. Cudi ona ev sahipliği yaptı. Hala kalıntıları orda mevcuttur. Belki orayı görmüşsünüzdür. Gemi o vadiden döndü Laleş'e geldi. Beyaz su (Kaniya Sipî), tufan suyunun (kara suyun) çinden çıktı. O günden İbrahim Halile ve bu güne kadar hala o su akmaktadır.”²⁸

²⁶ Collins, A. , a.g.e. , s. 226.

²⁷ Dünyanın Yaratılışı Kavli için bkz. Ek 3.

²⁸ Baba Şeyh ile yapılan görüşme için bkz. Ek 2. Nuh Tufanı ile ilgili daha başka farklı anlatım mevcuttur. Bazı kaynaklar bu olayı şu şekilde aktarılmaktadır. Nuh gemiyi 'Hisnne' köyünde yapmış. Tufandan iki yıl önce Havva'nın zürriyeti tükenmeye başlamış ve tufanın gelmesine de alay etmekteymişler. Tufan geldiğinde, bütün insanları yok etmiş ve gemi de sular üzerine çıkmış. Gemi, Sincar Dağına çarpma neticesinde gemi parçalanma tehlikesiyle karşı karşıya kalmış. Bunu iyi bir fırsat bilen yılan da geminin açılan deliğine girmiş ve sonunda gemi de Cudi Dağının üzerinde durabilmiş. Tufandan sonra yılanın nesli, çoğalmaya ve insanlara zarar vermeye başlamış. Nuh da yılanı yakalayıp, ateşe atmıştır. Yılandan da pireler ve çeşitli haşereler ortaya çıkmış. Iraklı Papaz İshok, a.g.e. , s. 26-28.

Bu efsaneye göre, Tufan olduğu zaman, sadece Kaniyâ Sipî'nin suyu duru ve temiz kalmıştır. Yezidi inancında bu su, yerin mayasıdır. Her yıl bahar mevsiminde Yezidiler, hamur ve yoğurdun mayasını bu su ile yenileyip, helal ederler. Her Yezidi Laleş'e geldiği zaman bu su ile kendini mesh eder, temizler ve helal hâle getirir.²⁹

Sadece Nuh peygamber ve ailesinin sağ kalmayı başardığı tufandan sonra ikinci bir tufan meydana gelmiştir. Bu tufanın sebebi, Yezidi olmayanların birbirleri ile alay etmeleridir. Bu tufanda soyadı Malik Miran olan Na'mi'nin şahsında sadece Yezidi ırkı sağ kalabilmiştir. Na'mi, Yezidi ırkının ikinci kez türemesine kaynaklık eden bir şahsiyettir.³⁰

Yezidilere göre, Tufandan bu yana yedi bin yıl geçmiş ve her bin yılda tanrılardan bir tanesi yeryüzüne inmiş, değişik mucizeler göstermiş ve tekrar yerine yükselmiştir. İçinde bulunulan bin yıllık dönemde ise Sultan Yezid (Sultan Êzî) inmiştir.

2.3. Yezidi Irkının Kökeni ve Seçilmişliği

Yezidi geleneği, Yezidiler için kutsal bir köken öngörmektedir. Buna göre Yezidi halkı Adem'in gerçek zürriyetini ifade eden Şehid bin Cer'in neslinden gelmektedir ve bu bağlamda onlar Melek Tavus'un toplumdur. Mushâf-ı Reş'te bu durum şöyle açıklanır:

Sonra, dedi ki Ulu Tanrı: Ey Melekler, Adem ve Havva'yı yaratacağım, onları insan yapacağım ve ikisinden Adem'in belinden gelmek üzere Şehr bin Cebr'i (Şehid bin Cer) çıkaracağım. Ondan ise yeryüzünde bir tek halk türeyecek, Azazil'in yani Melek Tavus'un halkı olan Yezidi halkıdır bu.

Kitabul Cilve'de ise Yezidilerin seçilmişliği Melek Tavus'un ifadeleriyle şöyle anlatılır:

Melek Tavus bütün yaratıklardan önce var oldu. Seçilmiş halkını uyarmak ve yanlışlardan uzak tutmak üzere, yardımcılarını bu dünyaya gönderdi... Öbür ırklara yardım etmeyi üstlenmem, onlara iyilik yapmaktan uzak da durmam, hele benim seçilmiş topluluğumdan ve bana uysallıkla hizmet edenlerden bunu hiç esirgemem.

²⁹ Bedelê Fekîr Hecî, a.g.e. , s. 39-40.

³⁰ Driver, a.g.e. , s. 551; El-Haseni, A. ,a.g.e. , s.43-44.

Yezidi halk anlatımları Yezidilerin seçilmiş bir toplum olarak oluşumlarını ve onların kutsal kökenini dile getirmektedir.

Yezidiler, kendilerinin Adem'in saf nesli olduklarını, mucizevi şekilde yalnızca Adem'in soyundan gelen ve yine sıra dışı şekilde bir ilahi varlıkla evlenen Şehid'in soyundan geldiklerini anlatırlar. Yezidiler dışında diğer milletler ise Adem ile Havva'nın birlikteliğinden olmuşlardır.³¹

Yezidilik kan bağı ile geçen bir dindir. Yezidi olabilmek için Yezidi anne ve babadan doğmak gerekir. Bu yüzden Yezidilerin Yezidi olmayanlarla evlenmeleri yasaktır. Onlara göre, Yezidi saf kanına başkalarının kanı karışamaz.³²

2.4. Peygamberlik İnancı ve Kurtuluş Doktrini

Yezidilerin peygambere ve peygamberliğe bakış açısını, Adeviyye tarikatı ve bölgedeki dini inanış ve kültürler etkilemekte bu nedenle bazı peygamberleri kabul etmektedirler. Peygamberlerden Hz. İbrahim³³ başta olmak üzere, Hz. Musa ve Hz. İsa'ya³⁴ değer verilmekte ve Yezidiliğin öğreticileri olarak kabul edilmektedirler.³⁵ Yezidiler için peygamber, delalete düşmüş olanları hidayet etmek için insan suretinde gönderilmiş meleklerdir. Görevlerini yerine getirdikten sonra, Allah katına yükselirler. Şeyhler ve peygamberler aynı görevi yerine getirmektedirler. Bu nedenle dereceleri aynıdır. Buna göre, Şeyh Adi, Laleş'e gönderilmiş bir melektir. Ayrıca, Sultan Yezid de yeryüzündeki fitneyi ortadan kaldırmak için Allah tarafından gönderilmiş bir melektir. Melek Tavus ile birlikte Allah katında oturmaktadır.

³¹ Gündüz, "Şeyh Adi ve Yezidilikte Gnostik Unsurlar", s. 390.

³² Yezidilikte evlilik konusunda Süleyman Bey ile yapılan görüşme için, bkz. Ek 1.

³³ Semu, **a.g.e.** , s. 306. Hz. İbrahim'e olan saygılarından dolayı İbrahim 'in evi olduğunu düşündükleri Kabe'ye saygı duyarlar. Yezidilere göre Yahudiler, Hıristiyanlar, Müslümanlar ve Şeyh Adi ondan sonra gelmiştir. Bütün dinler ona saygı duyarlar. Çünkü İbrahim gönüllü olarak oğlunu Allah'a kurban adamıştır. Bkz. Guest, **a.g.e.** , s. 369-370.

³⁴ Bkz. Semu, **a.g.e.** , 285; El-Ahmed, S. S. , **a.g.e.** , s.67. Tanrı tarafından yaratılan güneş ve altı Tanrısal varlıktan bir tanesinin Mesih olduğuna inanırlar. Bundan dolayı onu Şeyh Şemseddin olarak çağırırlar. Yezidiler uyuyacakları zaman şunu söylemektedirler. "Sevgili İsa, babası yok, annesi vardır ve O, Tanrı'nın nurudur." Iraklı Papaz İshok, **a.g.e.** , s. 17.

³⁵ Yezidiler, kendilerinininki dışındakiler kutsal kitapların bozulduklarından dolayı geçersiz olduğuna inanmaktadırlar. Diğer dinlerin kutsal metinlerinde Yezidi geleneğine uyanlar doğru, uymayanlar ise tahrif edilmiş olarak değerlendirilir. Bu inanç, Kitâb-ı Cilve'de açık bir şekilde yer almaktadır: "Yabancıların ellerinde bulunan kutsal kitaplar, peygamberler ve havariler tarafından yazılmış olsalar bile, artık geçersizdirler, isyancı bir nitelik kazanmışlardır, bozulmuşlardır; bunlar birbirlerini yalanlamakta ve geçersiz kılmaktadırlar."

Yezidi inancındaki Yezidilerin seçilmişliği düşüncesi Yezidiliğin kurtuluş öğretisi hakkında da bilgi vermektedir. Yezidilerin kendi soylarını dayandırdıkları Şehid bin Cer, Yezidilere göre ideal saf insan örneğidir ve mükemmeldir. Yezidiler, tavır ve davranışlarında Şehid'i kendilerine örnek almalı, onu idealize etmelidirler. Her insan cennetle cehennemın birleştiği bu dünyada yargılanacak, ödüllendirilecek ve cezalandırılacaktır. Bu durumda Şehid bin Cer, mükemmellik ve iyiliğin bir ölçütü olarak insan yaşamında temel bir örneklik teşkil etmektedir.³⁶

Yezidi inancına göre her insanda Tanrısal nurun bir parçası bulunmaktadır ve bu ancak akıl sayesinde ortaya çıkabilir. Tanrısal özün tezahür etmesi, insanın özne olarak eylemde bulunmasını mümkün kılar. Her insanda iyi ve kötü yönler vardır. İnsan kendi başına karar verebilen, düşünme yeteneğine sahip bir özne olduğundan, seçme ve isteme özgürlüğü sayesinde dünyaya şekil verebilir ve iyi eylemleri kötü eylemlerden ayırabilir. Her insan, akıl sahibi olması nedeniyle, yaptıklarından sorumlu tutulabilir. Yezidiler, baştan çıkarıcı bir kuvvetin varlığını kabul etmezler. Bir insanın hayatını da önceden belirlenmiş, mukadder bir şey olarak da görmezler. Bir Yezidinin kötü davranışı, onun kötü bir güç tarafından yolundan saptırıldığı şeklinde açıklanamaz. İnsanlar, akıllarının yardımıyla dürtülerinin anlamlı bir şekilde denetleyebilirler.³⁷

Yezidilikte tamamen iyi ya da tamamen kötü insanlar ve davranışlar yoktur. Kötü bir eylemden ortaya olumlu bir şey de çıkabilmektedir. Yezidi mitolojisinde önemli bir yer tutan Şehid b. Cer kıssası, görünüşte kötü gibi görülen eylemin nasıl da iyi bir eyleme dönüştüğünü anlatmaktadır. Melek Tavus'un emriyle Adem ile Havva'nın çocuklarının farklı farklı dil konuşmaları ve birbirlerini anlamamaları olumsuz bir durum gibi görünürken, bu olay nedeniyle Şehid b. Cer'in hayatı kurtulmuş ve bu sayede Yezidi soyu dünyada varlık kazanmıştır.

Yezidiler mükemmel insan Şehid b. Cer'e atfedilen bütün misyonların, Şeyh Adi ve zaman içerisinde ise darlığa düşen insanlığa bir çözüm getirecek başka insanların şahsında da görüleceğine inanılır.

Yezidi lideri Emiri Muaviye kurtuluş için Şehid b. Cer örneğini hedef olma konusunda şunları söylemektedir: "Biz, Şehid b. Cer'in ruhunun ilk dünyevi

³⁶ Gündüz, "Şeyh Adi ve Yezidilikte Gnostik Unsurlar", s. 391.

³⁷ Yalkut, a.g.e., s. 48-49.

maddeleşmesini, inancımızın lideri olan ve inancımızın kurallarını toparlayarak birleştiren Zerdüş'te bulunduğu inanıyoruz. Bu ruh, Zerdüş'ün dünyevi bedeninin dünyadan ayrılmasıyla ölmedi. Sonsuz ve her zaman var olan Yüce Varlık'ın belirlediği zamanda geri gelecektir. Bu ne zaman olacaktır? Bunu da henüz bilmiyoruz. Ama eğer zamanı gelirse, hepimiz farkına varcağız, hepimiz göreceğiz, duyacağız ve hissedeceğiz. En küçük bir kuşkunun izi olmadan Zerdüş, Melek Tavus'un bir düş sırasında kendisine söylemesine kadar, Şehid b. Cer'in ruhunun kendi bedeninde oturduğunu bilmiyordu. Zerdüş bu düşte, halkının gelecekteki örneğini gördü. Kendini insan soyunu yeniden birleştirmesi, bütün dinlerin tek bir din altında birleşmesi ve bütün insanlığa Yüce Varlık'ın gerçeğini öğretmesi için seçilmiş olduğunu gördü. Düşü bir kapının çeşitli anahtarlarının tek anahtara dönüşmesiydi. Evet, biz hepimiz herhangi bir zaman tekrar ilk benliğimize geri döneceğiz ve bütün dinlerin birleştiği ve insanlığın yaratılışın başlangıcında olduğu gibi, uyumlu bir birlik içinde yaşadığı, tek bir varlık aşamasına ulaşacağız.”³⁸

2.5. Yezidilikte Tenasüh İnancı

Tenasüh, Yezidi dininin temelini teşkil eden önemli inançlarından biridir. Yezidiliğe göre, zaman zaman aziz bir şahsiyet bilinçli ya da bilinçsiz olarak dindar bir Yezidin ruhu ile doldurulur. Sırası geldiğinde o kişi de bunu başka birine geçirir.³⁹

Kitâb-ı Cilve'nin 2. Bölümünde, “*Bu dünyada tayin ettiğim zamandan fazla kimse kalamaz, istersem onu bu dünyaya ikinci ve üçüncü defa tenasüh suretiyle geri gönderirim, ruhunu başka bedenin içine sokarak; bu evrensel bir yasadır.*” denilmektedir.

³⁸ Sever, **a.g.e.** , s 120-125.

³⁹ Guest, **a.g.e.** , s.64. Ehli Hakk mensuplarına göre insanoğlu ruhun dünyadaki evrimsel gezintisinin son durağıdır. Ruh yolculuğuna cansız varlıklara konarak başlar. Belli bir süreçten sonra ise ruh yolculuğuna bitki ve hayvanlarda sürdürür. Sonunda ise ruh ya bir erkeğin ya da bir kadının bedenine bürünür. Böylelikle bu erkek ya da kadın dört doğaya sahiptir: cansız cisimlerin, bitkilerin, hayvanların ve insanların doğası. Ruh insanın bedenine girdiği an yeni bir ruh göçüne başlamış olur ve bu 1001 reenkarnasyona kadar sürüp gider. Bu ise zaman olarak evrenin 50000 yıllık yaşı ile denk düşer. Buna ‘Dun ba Dun’ basamağı denir ve ölümlü bedenin sürekli bir kılıktan bir kılığa girdiği anlamına gelir. Bu evrimsel yolculuğun sonunda erkek ya da kadın selamete ulaşır ve insan olur, Evrensel Ruh ile tamamen birleşmeye layık bir varlık olur. Bkz. İzady, **a.g.e.** , s. 592.

Yezidiler kendi geçmişlerini bir kronoloji olarak anlamazlar ve zaman da onlar için doğrusal şekilde ilerlemez. Yezidilerin dairesel hareket eden zaman anlayışına göre önemli olan dönüşümdür. Dönüşümler, bu yoldan kendi zenginliğini ortaya koyan bir ve aynı varlığın görünüşleridir. Evrende olup bitenler belli bir akış ve ritimde sürekli tekrarlanmaktadır. Geleceği garanti altına alan da bu tekrarlanışlardır.⁴⁰

Tenasühe inanan Yezidiler, insanı ruh ve beden olarak ikiye ayırmakta ve bedeni önemsiz görmektedir. Ruh esastır, beden ise sadece bir elbisedir. Yezidiler beden kelimesine karşılık olarak '**kıras**' kelimesini kullanmaktadırlar. Bu kelime 'elbise' anlamına gelmektedir. Yezidilerde ölüm '**Kıras Guhartın/Guhastın**' olarak isimlendirilmektedir. Bu da 'elbise değişimi' anlamına gelmektedir. Ruhun yeni hayatında nasıl bir elbise giyeceği önceki hayatındaki yaşayış biçimi ile orantılıdır. Eğer iyi bir insan değilse, dünyaya özürlü ya da bir hayvan olarak da gelebilir. Kötüler köpek, domuz şeklinde tekrar dünyaya gelirler, iyiler yedi kez ruh değiştirirler, sonra insan olarak tekrar dünyaya gelirler, koyun, keçi, maral (ceylan), at gibi merhalelerden geçmek zorundadırlar. En son mertebede tekrar insan olarak cisimlenirler.⁴¹

Kemal Tolan'a göre, Yezidi teolojisinde 'kiras guhartın', kadim bir inançtır. İnsan ruhu asla ölmez. Bilakis ruh, yeryüzündeki belli kalıp veya şekillere girerek yaşamaktadır. Eğer ruh bu dünyada günahsız ise, işte o zaman öbür dünyada, yani ahirette ebedi olarak kalabilir.⁴²

⁴⁰ Yalkut, **a.g.e.**, s. 52. Yalkut'a göre, Yezidilerde dairenin önemi buradan gelmektedir. Yezidiler, dini törenlerinde kutsal mekanlarının etrafında dönmektedirler. Yemin edildiği zaman da daire işareti yapılmaktadır. İnanişaya göre, Melek Tavus halkını göstermek için parmağıyla bir daire çizerek, "Dairenin içindeki halk benim halkımdır." demiştir. Daire hem ruh göçünü hem de evrendeki uyumu ifade etmektedir. Çemberin içi Yezidiler için kendilerini gerçekleştirebilecekleri yer olarak kabul edildiğinden, bir Yezidinin etrafına daire çizilmesi bir meydan okuma, dinlerini değiştirmeye yönelik bir çağrıyı ifade etmektedir. Dairenin dışına çıkmak küfür sayıldığından ancak dairenin silinmesiyle hareket etmeleri mümkün olabilmektedir

Bir rivayete göre, yeminler yerde bir daire çizilerek gerçekleştiriliyordu. Dairenin içi, Zerdüştlükle paralellik gösteren gelenek olan, Melek Tavus'un mülkü olarak kabul edilir. Yeminler aynı zamanda "Şeyh Şems'in mabedi" ya da "Allah adına, Şeyh Adi adına, Şeyh Şems'in mabedi adına" yapılır. Öyle görünüyor ki eğer kutsal varlığın kudreti ne kadar çok hissediliyorsa, yemin de özellikle o kadar inandırıcı ve etkili olur. Empson, **a.g.e.**, 161.

⁴¹ Kaşgarlı, **a.g.e.**, s. 71.

⁴² Tolan, **a.g.e.**, s. 208.

Yezidilerin Serisal (yılbaşı) bayramının hazırlıkları arasında mezarları çevreleyen duvarın üzerine içinde çeşitli yiyeceklerin bulunduğu tepsiler konulur. Gece yarısı ölenlerin ruhlarının mezarlarını ziyaret ettiğine mezarların yanında meleklerin geçtiğine inanılır. Mezar başında yiyeceklerle, ölenin hayattayken en sevdiği eşyanın konulması gibi adetler, Yezidilikteki tenasüh inancıyla irtibatlıdır.⁴³

2.6. Tanrı-İnsan İlişkisi

Yezidilerin Şeyh Adi'nin ve diğer Şeyhlerin Tanrı nurundan yaratılmış olduğuna inanmasından şunu çıkarabiliriz. Tanrı insandan tümden soyutlanmış değildir aksine Tanrı, insanda belirir. İnsan Tanrı'nın nurunu taşımaktadır. İçinde Tanrı nuru taşıyan insanın sözü, Tanrı kelamı gibidir. Tıpkı toplumsal statüsü yüksek Şeyhler, Pirlar, Fakirler ve benzeri gibi...

Her toplumun, kültürün ya da dinsel geleneğin varoluşundaki sürekliliği, bireysel ibadetlerden ziyade, ayin ve ritüeller ile korunmakta ve muhafaza edilmektedir. Yezidilikte kişisel ibadetlerden ziyade kutsal mekanları olan Lales'te gerçekleştirilen kült toplantıları ve ritüeller merkezi bir konuma sahiptir. Melek Tavus'un seçilmiş evrenin varlığını sürdürebilmesi için gerekli ritüeller yerine getirilmelidir.⁴⁴ Ancak yerleşim yerlerinde cemaat halinde toplanacakları bir ibadet merkezlerinin olmaması nedeniyle, Yezidiler günlük ibadetlerini yalnız yaparlar.

Yezidi inancında akla verilen önem, bu dinin dünyanın yaradılışına ilişkin yaklaşımından kaynaklanmaktadır. Bu anlayışa göre dünya, her ne kadar Melek Tavus'un denetimi altında da olsa kendi başına işleyen bir sistem oluşturmaktadır. Bu sistemin işlerliğini de akıl sağlamaktadır. Yani akıl, dünyayı şekillendirmeye ve anlamaya yarar.

Yezidiliğe göre insan bu dünyada bir figüran değildir. Yezidiler belli bir iradeye sahip insanın, iyilik ve kötülüğünün kendi elinde olduğuna ve cennetle cehennem bu dünyada olduğuna inanmaktadırlar. Yezidilik şekilciliği reddetmekte, zaman ve koşullara göre somut olaylara karşı somut hareket edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Dolayısıyla Yezidiler, insanın mükemmel insan olmaya ulaşmasının ancak irade ile olabileceğine inanmaktadırlar.

⁴³ Sever, a.g.e. , s. 68.

⁴⁴ Yalkut, a.g.e. , s. 51.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: YEZİDİLİKTE GELECEK DÖNEM TASAVVURLARI

Evrenin ve dünyanın sonu, insanın gelecekteki durumu, kurtuluşa erme ve kurtarıcı bekleme gibi konuları kapsayan eskatoloji mitosları, Yezidi literatüründe özellikle Kavillerde belirgin bir şekilde yer almaktadır. Kavillerde, dünyanın nasıl yok olacağı, insanlığın yaşayacağı akıbet ve Yezidilerin o dönemdeki durumları anlatılır. Eskatolojik anlatımlarda, ilk başlangıçta dünyada yaşanacak olan bir karmaşa ya da kaos ortamı üzerinde durulur. Bu karmaşanın sonunda bir temizlenme dönemi ve yeni bir düzen oluşur. Bu durum kıyamet kopmadan gerçekleşen evrensel bir yeniden canlanmaya inanmayı içermektedir.¹

Kitâb-ı Cilve'nin I. Bölümünde, Melek Tavus'un çağ ya da devirlerin belirlenmesindeki tek etkin güç ve yönetici olduğu belirtilmektedir: "*Tüm olaylar, benim isteğimle olur. Her çağın bir yönetici vekili vardır; onu ben seçerim.*" Bir görüşe göre bu "çağ" kavramı, Nuh ve İbrahim gibi peygamberlerin dönemlerine işaret etmektedir. Konuyla ilgili bir diğer iddia ise, Melek Tavus'un yönettiği yedi meleğin her biri için dünyanın uzun periyotlara ayrıldığı görüşüdür.²

Yezidi kutsal metinlerinde kıyamet ve ahiret hayatına dair bir işaret bulunmamaktadır. Ancak Kitâb-ı Cilve'de bir bölümde, Melek Tavus'un, kendi yolundan gitmeyenleri tenasüh ile cezalandırması, kendi yolundan gidenleri ise dünyalardan birinde ödüllendirmesi belirtilmektedir.

Yezidi geleneğinde dünyanın sonu yani kıyametle ilgili beklentiler farklılıklar göstermektedir. Lescot, görüşme yaptığı Şeyh Cinnat adındaki Yezidi'den edindiği bilgiye göre, Şeyh Adi'nin İstanbul'da tahta kendi tebaası olarak geçmesine izin verdiği Osman'ın hakimiyetinden sonra, taht Hz. İsa'ya verilecek. Hakimiyet Mısır'a geçecek, Şerafeddin Mehdi iken, Hz. İsa da kırk yıl boyunca Sultan olarak kalacak. Kırk yıl sonunda, Hz. İsa tahtı bırakıp, Şerafeddin ile birlikte Kaf Dağı'na gidecek ve orada vefat edecekler. Allah Cebrail'e dağın kapılarının açılmasını ve Yecücleri dışarı çıkarmasını emredecek. Yecücün yedi yıllık hükmünden sonra

¹ Cengiz Batuk, *Tarihin Sonunu Beklemek: Ortadoğu Dinlerinde Eskatoloji Mitosları*, İstanbul, İz Yay. , 2003, s. 46.

² Empson, *a.g.e.* , s. 146.

Mecüc gelip onu öldürecek. Mecüc tam kırk yıl tahta kalacak. Daha sonra Mansur el Hellac gelip dünyayı arındıracak ve temizleyecek. Suriye topraklarından şiddetli bir rüzgar esecek ve yeryüzü düz oluncaya kadar dünyanın yüzeyini eşitleyecektir.³

Empson'a göre, bu inancın bir benzeri Zerdüştlük geleneğinde de vardır. Yecüc ve Mecüc arasındaki mücadelenin ardından dünyanın temizlenme ve arınma döneminin başlamasına dair mitosların, Zerdüş eskatolojisinden ödünç alınmış olduğuna dair görüşler vardır. Aynı şekilde İslam ile ve İslam öncesi dini inançlar arasındaki sentez, ruhun ölümden sonra tekrar geleceğine dair rivayetlerin oluşmasına neden olmuş olabilir. Diğer taraftan cennet ve cehennem düşüncesi, Yezidilerin birçoğu tarafından bilinen bir şeydir. Buna rağmen çoğu Yezidi cehennem ateşini reddetmektedir. Aslında bu Yezidilerin Melek Tavus ile ilgili inançlarıyla ilgili bir konudur.⁴ Ahiret Kavli'ne göre:

*Her zaman Izrailim, gökyüzünde meleklerin reisiyim
Yüreklerde vesvese meleğiyim
Bu dünyanın güzelliğini ben bilirim
Keşkük, tespîh, zembîl ve wekaz ve kasin
Evet... Hak Şeyh Adi ve melik Şeyh Sin'in yoludur
...
Her kim hakikat sırrına ererse
Ve gafletten uyanırsa
Dünya zinetleri gözünde soğur
...
Ey dinimin ve ahiretimin padişahu
Kudret kalemi Sultan Ezi'nin elindedir
Elhamdulillah...⁵*

Bu Kavile göre, insanlar dünyada her dört unsuruyla imtihan olmaktadır. Bu dört unsur, göz, yürek, dil ve ruhtur. Kavile göre, Dünya hayatı ve ziynetleri bir Yezidinin gözünde anlamsız ve boştur. Gidilmesi gereken yol, Şeyh Adi ve Şeyh Sin'in yoludur:

Yezidi sözlü kültüründe dünya hayatının faniliği yoğun bir şekilde ele almaktadır. "Eyşa Balê"⁶ adlı bir ağıtta bu durum şöyle anlatılmaktadır:

³ Lescot, **a.g.e.** , s. 60.

⁴ Empson, **a.g.e.** , 147.

⁵ Bedelê Feqîr Hecî, **a.g.e.** , s. 113-122.

⁶ Allison, **a.g.e.** ,469-475.

*Bu dünya ve zaman Allah'ındır
Her dönem, her zaman kendi zamanıdır,
Kalmadı bu dünya Türkoğlu Ahmed'e,
Kalmadı bu dünya yaşlı kadının oğlu Boz Beye,
Kalmadı bu dünya Allah'ın aslanı Ali'ye,
Kalmadı bu dünya Anuşirvan'a,*

*...
Kalmadı bu dünya Siyabend ile Xecê'ye,
Kalmadı bu dünya Mecnun ile Leyla'ya,
Kalmadı bu dünya Süleyman Peygamber ile Belkiz Hatun'a,
Vardı burada Allah'ın nimeti ve bolluğu,
Allah'ın nimeti ve bolluğu ona bağışlandı,
Yer ile gök arasında uçtu,
Allahın göğü alçaldı onun için,
Allah'ın yeri yükseldi onun için*

1. Yezidilikte Ölüm

Yezidi geleneğinde ölüm, “kiras guhastın” yani “beden değişimi” olarak adlandırılmaktadır. Yezidilere göre ruh, hangi din ve inançtan olursa olsun asla ölmez. Ruh bu dünyada bir başka bedende tekrar hayat bulmaktadır.⁷

Yezidi inancına göre, ruhu veren ve alan melek Ezraîl (Emîn Cebraîl- Melek Tavus)'dir. Herabo⁸ adlı bir ağıtta şöyle denilir:

*Ezrail inip de ruhumu aldığında,
O zaman hak ettiğimden on iki fazla
Çekiç darbesi vursunlar bana.
Günahımın bedelini alsın benden.⁹*

Yezidiler ölü gömme törenlerinde okudukları Telkin Duası'nda ise ölüm meleği Azrail şöyle tavsif edilir:

*Benim korkum Azrail'dendir,
Ey Azrail! Mir Melek sensin.
Suçsuz ve günahsızlar,
Güzel elbiselerle süslensin.
Ey Azrail! Ben nesh'e hazırım.
Ölüm meleği(Azrail) acı'dan bağırtır herkesi
Her yerde her zaman
O'dur kesen nefesini herkesin.*

⁷ Tolan, **a.g.e.** , s.208; Xidir Pîr Silêman, **a.g.e.** , s. 75.

⁸ Ölen sevgilinin ardından yakılan bir ağıttır. Bkz. Allison, **a.g.e.** , 457-467.

⁹ Ezrail'in çekiç darbesiyle ruhu dövmesinin nedeni günahların itiraf edilmesi içindir.

*Azrail diyor ki,
“Yeşil Kanatlı Azrail benim.
Dört bir yanda gezerim,
Kimseye fiyat biçmeye gelmedim.
Ruh’u ten’den ayırmaya geldim.
Kısa kanatlı Azrail’im,
Her türlü havada gezerim,
Kimseye nöbetçi olmaya gelmedim.
Ana, oğul ve amcazadeleri
Birbirinden ayırmaya geldim.”
O gün meşguliyet bu idi
Ve ruh kalıptan ayrıldı.
Ruh ve sır birbirlerini çağırdılar
Ruh kandile girip
Orada aslına kavuştu.
Nihayet ilahına kavuşmuş oldu.
Ruh gittikten sonra,
Kuru kalıp kaldım.¹⁰*

Yezidi inancına göre ölmek üzere olan bir Yezidi, ruhunu Ezraîl’e teslim ederken yanında bulunanlar yüksek bir sesle Mikini Jaro Kavli’ni okumaktadırlar.¹¹ Bundan sonra, ölen kişinin ardından, hayat ve ahiret hakkında Kavil ve dualar söylenmektedir.¹²

Bir Yezidi ölüm döşeğindeyken ahiret kardeşinin, şeyhinin ve pirinin yanında olması gerekmektedir. Cenaze törenleri Şeyh tarafından yönetilmektedir. Törene kan kardeşi ve ahiret kardeşi katılır. Laleş’ten getirilen tozlar ölünün gözlerine, kulaklarına ve ağızına serpildikten sonra naaş, beyaz kefen içine sarılır ve mezara indirilir. Ölenin ardından şu dua okunur:

*Ey Allah’ım her şeyde sen varsın,
Hayy olan Sensin ve hep varolacak olan Sensin
Ey Allah’ım ne doğurmuşsun ne de doğurulmuşsun
Teksin, şerikin ve ortağın yok
...
Ey Allah’ım öldüren Sen dirilten yine Sen’sin
Sen büyük denizleri mayalandıransın*

¹⁰ Davut Okçu, **İslam’dan Ayrılan Cereyanlar Yezidilik ve Yezidiler**, Van, Birleşik Yay. , 1993, s.50-59.

¹¹Bu yer handır, kul ve beşer yolcu,
Bazıları evini yükledi, bazıları evini yeni kurdu.
Ey Adem bin yılını tamamlasan da,
Ölüm Şark’tan Şama kadar her yerde,
Sonunda mutlaka ölümü tadacaksın. Bkz.Tolan, **a.g.e.** , 209.

¹² Tolan, **a.g.e.** , s.211; Ahmet Taşğın, “Geri Dönüş: Yezidilerde Ölüm”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, Ocak-Şubat 2005, S. 154, s. 195-204.

*Bu dünyayı...
Gökyüzünü sütunsuz yaratansın
Sen bizim mezhep ve dinimizsin
Tüm dileğimiz, bu canı ona ver ondan alma
...
Sen bu ölüye merhamet et
...Sen mutlaksın*

Ölünün akrabaları Koçeklere giderek: “rüya ve vahiy yoluyla bu gece ölünün ruhu için bir fal açın; onun ruhu, yeniden doğdu mu? Yoksa gecikti mi? Eğer geciktiyse neden gecikmiş?” derler. Bunun üzerine Köçeklerden bir veya iki kişi yatmadan bir saat önce oturup peygamberlerinden şefaata dilemeye başlarlar. O sırada onları bir korku sarar ve yatağa girerler, yatağın altında bilinçsiz ve şuursuz konuşmalar yaparlar. Bu hareketlerden sonra uykuya dalar ve bir süre sonra uyanırlar. Sonra ölü ile ilgili konuşmaya başlar. Ölen kişi eğer iyi biri ise: “onun milletimizde doğduğunu gözümle gördüm”, eğer kötü biri ise: “ölünüzü köpek, eşek, at veya başka bir hayvan olarak doğduğunu gördüm” der. Yezidilikte günahkar ruhlar, gerçek olmayan bedenlerle cehenneme atılır. Günahkar kişinin bu ceza aracılığıyla temizlendikten sonra, bir insan olarak tekrar dünyaya geleceğine inanılır. Bazı temiz ruhlu kişilerin ise ruhen uzayda olduklarına ve önceden yaşanan ve daha sonra gelecekte yaşanacak olan olayları bizlere aktardıklarına inanılır.¹³

2. Eskatolojik Beklentiler

Ortadoğu dinsel geleneklerinin hemen hepsinde tarihin sonlu olduğu düşüncesi hakimdir. Bu toplumlar için dünya, başı ve sonu olan bir mekan olduğu için hemen hiç birinde ebedi bir tarih algısı yoktur.¹⁴ Her toplumun geleceğe yönelik tasavvurları ve beklentileri vardır.

Dünyanın sonlu olduğuna inanan Yezidilerin ahir zaman ve kıyamete yönelik inançları diğer dinlerle paralellik göstermektedir. Yezidiler ahir zaman ve kıyamet tasavvurlarıyla birlikte bir kurtarıcı-Mehdi inancına da sahiptirler.

¹³ Yezidiliğe göre her asırda dünyaya gelen yol göstericileri vardır. Bı rehberler Koçaklerdir. Allah onları rüya ve vahiy yoluyla bildirdiği gibi onlar da Yezidileri bu şekilde aydınlatmaktadırlar. Iraklı Papaz İshok, **a.g.e.** , s. 42-53.

¹⁴ Batuk, **a.g.e.** , s.233.

2.1. Ahir Zaman Tasavvurları ve Mehdilik İnancı

Yezidi tarih felsefesinde belli çağlar ve dönemler vardır. Bu dönemlerin en son dilimi, Mehdi'nin gelişiyle tamamlanacaktır. Yezidi kutsal metinlerinde ahirete dair herhangi bir anlatım olmamasına rağmen Yezidi sözlü kültüründe, kıyamete yakın bir zamanda Yezidilerin huzur ve refah bulacakları bir döneminin geleceği beklentisi yer alır. Mehdi Şerafeddin'in geleceği bu dönem bir çeşit altın çağdır. Yezidilikte altın çağ sonsuz değil sadece kırk yıllık bir süreci kapsamaktadır. Bu dönem Yezidiler için bir mutluluk ve huzur dönemidir.

Eskatoloji mitoslarında dünyanın sonunda gelerek toplumu refaha kavuşturacağına, kaosa son vereceğine ve nizamı koyacağına inanılan “kurtarıcı” tasavvurları bulunmaktadır. Maniheizm'deki muhteşem İsa, Sâbiîlikteki Praşai Siva¹⁵, Yahudilik ve Hıristiyanlıktaki Mesih, Zerdüştlükteki Saosyant¹⁶ ve İslam'daki Mehdi¹⁷, eskatolojik kurtarıcı mitosunun önde gelen figürleridir.¹⁸

Yezidi eskatolojisinde beklenen “mehdi” Şerafeddin, yukarıda saydığımız dinlerde beklenen kurtarıcılar gibi toplumu refaha ve huzura kavuşturacak, düzeni, adaleti ve huzuru tesis edecektir. Yezidilikte bu kurtarıcının, Şeyh Adi'nin soyundan geleceği varsayılmaktadır.

Yezidi Kavillerini derleyen ve kendisi de bir Yezidi olan Bedelê Feqir Hecî'ye göre:

“Yezidi inancında, bu dünya ebedi yani sonsuz değildir. Kıyamet gününde bir kurtarıcı gelecektir. Her millet ve din, kıyamet gününde bir kurtarıcının geleceğine inanmaktadır. Hıristiyanlar İsa'nın, Müslümanlar ise Mehdi Muntazır'ın geleceğini söylemektedirler. Yezidiler de diyor ki, Şerafeddin bizim için gelecektir. Şerafeddin'in kıyamet günü ve kurtarıcının geleceği düşüncesi, Yezidilerin felsefesi ve bakış açısıdır.”¹⁹

Yezidilere göre Mehdi İsa²⁰ ve Mehdi Şerafeddin birlikte gelecektir. İsa Mısır bölgesine hükmedecek. Şerfeddin ise Ortadoğu'ya hükmedecektir. Onların kırk

¹⁵ Şinasi Gündüz, **Sâbiîler Son Gnostikler**, Ankara, Vadi Yay. , 1999, s. 155-157.

¹⁶ Bkz. Mircea Eliade, **Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi: Gotama Budha'dan Hıristiyanlığın Doğuşuna**, Çev: Ali Berktaş, İstanbul, Kabalıcı Yay. , 2003, s. 363-368.

¹⁷ Bkz. Ali Coşkun, **Mehdilik Fenomeni**, İstanbul, İz Yay. , 2004, s. 283-329.

¹⁸ Batuk, **a.g.e.** , s. 46.

¹⁹ Bedelê Feqir Hecî, **a.g.e.** , s. 98.

²⁰ Yezidiler hem İsa'nın ikinci kez geleceğine, hem de ona ilişkin olan İslam hikayelerinde geçen İmam Mehdi'nin yeniden ortaya çıkacağına inanırlar. Bkz. Layard, **a.g.e.** , s.208.

yıllık hükümler süresinde, bolluk, bereket ve refah yeryüzünde sürecektir, zorluk ve haksızlıklar dünyada kalmayacaktır. Öyle ki kurt ile kuzu bir arada yaşayacaktır.²¹

Şerafeddin Kavli²² Yezidilerin mehdisi, kurtarıcısı ve öncüsü Mir Şerafeddin'in Sultan Ezdi'ye yaptığı dua ve yakarışı konu edinmektedir. Kavil kıyamet gününü, Huda'nın halkının (yani Yezidilerin) yani ona inananlarının günü olarak tanımlar; yalancı, bozguncu ve bühtan içinde olanların günü olarak değil.

Yezidi geleneğinde mehdi Şerafeddin, Melek Tavus'un bir sonraki inkarnasyonu olarak da görülür.²³

2.2. Kıyamet Tasavvuru

Yezidiliğe göre ahir zaman ve kıyametin yaklaşması bazı işaretlerle anlaşılacaktır. Bu işaretler şunlardır:

1. Deccal'ın kalkması
2. Mehdi Şerafeddin ve İsa'nın gelişi
3. Yecüc ve Mecüc'ün ortaya çıkışı
4. Güneşin batıdan doğuşu
5. Yeryüzündeki dağ ve ovaların aynı seviyeye gelmesi
6. Ölülerin kabirlerden kalkması- ölümler başının ortasında oluşan bir gözle göreceklere.
7. Yaratanın (Êzdani) gökyüzünden inişi

Yukarıda sırayla verilen olaylar Kıyamet Kavli'nde²⁴ ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır. Bu Kavile göre, kıyamet günü hak ve hesap günüdür. Hak ve iman

²¹ Bedelê Feqîr Hecî, **a.g.e.** , s.98. Mesih kral beklentisine dair anlatılan eskatolojik kehanetlerde, "meshedilmiş" adı verilen kralın Davud soyundan geleceği varsayılır. İşaya, "Davud'un tahtı"na oturacak "bir oğul" dan (9: 1-6) bahseder. O, "kurtla kuzu bir arada yaşayacak, parsla oğlak birlikte yatacak, buzağı, genç aslan ve besili sığır yan yana duracak, onları küçük bir çocuk güdecek" diye betimlenen cennet gibi bir dünyada adaletle hüküm sürecektir. (11: 6) . Eskatolojik kehanetlerde insanın kökten değişmesi ve yeni bir varoluş niteliği umudu değil, yeni bir çağ ve dolayısıyla yeni bir dünyanın yaratılması söz konusuydu; insan dolaylı yoldan ve bir anlamda kendiliğinden Yahve'nin mucizesi sayesinde (Yezidilikte ise Melek Tavus'un) değişecekti. Eliade'a göre, insanın düzeltilip ilk bütünselliğine döndürülmesini de içeren kozmik yenilenme umudunun, arkaik dinseliliğinin merkezi anlayışlarından birini oluşturmaktadır. H her eskatoloji, insan varoluşunu yalnızca tam bir tanrısal iş olan yaratılışın yenileyebileceği ve kutsayabileceği düşüncesine yeniden değerler yükleyerek onu sürdürür. Bkz. Eliade, **a.g.e.** , s. 292-294

²² Bedelê Feqîr Hecî, **a.g.e.** , s. 99-105. Bu kavli Feqîr Hecî 1985'de Ba'edre köyünde yazmıştır.

²³ Yezidi Kavillerinde Mehdi'nin geleceğine dair bilgilerin bulunmasına rağmen günümüzde bazı Yezidilerin Mehdi düşüncesine inanmadıklarını belirtmektedirler. Bkz. Ek 1.

yolundan gitmeyenler ve malını haksız yere harcayanlar, bunun hesabını vereceklerdir. Kıyamet günü hakikat günü olduğu için o günde Huda, her bir kişiyi çağıracaktır. Herkes yaptıkları işlerden ve amellerden tanınacaklardır.²⁵

Yezidiler tenasüh inancıyla birlikte kıyamete de inanmaktadırlar. Öncelikli olarak bu iki inancın Yezidi inanç sisteminde nasıl yer aldığı ve bağdaştırıldığını ortaya koymak gerekmektedir. Konuyla ilgili olarak Yezidi lideri Emiri Muaviye göre:

“ Biz öte dünyaya ve mahşer gününe inanmıyoruz. Bu nokta, bizimle aynı bölgede yaşayan farklı inançlılar tarafından sık sık bize karşı kullanılmıştır. Biz iyilik ve kötülük duygularının eksikliği ile cezalandırma ve ödüllendirme kavramlarının eksikliğiyle suçlandık. Eğer son hesaplaşma günü olmazsa, insanın Son Yargı Günü’nde eylemlerinin sorumluluğundan sıyrılacakları iddia ediliyor. Biz ruhların göçüne inanıyoruz. Çünkü Melek Tavus’un aracılığıyla ile Yüce Varlık’ın yarattığı cevher sonsuzluktan başka bir şey olamaz. Cehennem ve cennet bu tek dünyada birleşmişlerdir. İnsan eylemlerinden ötürü harfi harfine, noktası noktasına bu dünyada yargılanır ve ödüllendirilir veya cezalandırılır. İnsan en büyük idolü, Şehid b. Cer’in her zaman göz önünde tutarak, daha iyi olmak için çaba göstermelidir.²⁶

Bunu şu şekilde yorumlayabiliriz: Ölümünden sonra Büyük Mahkeme’de ruhun hangi bedende yeniden doğacağına karar verilir. Mahkeme hükmünü verene kadar ruhlar öbür dünyada bekler. Kararı belirleyen de bir insanın dünyada yaptıklarıdır. İnsanın yapmış olduğu amellere göre değişimler gösterir. Büyük Mahkeme hükmünü verdikten sonra yeni bir bedende yeniden doğan ruh, daha önceki hayatında başından geçenleri ya da öbür dünyadaki bekleyişini hatırlamaz. Böylece daha önce var olduğu sırada yaptıklarının yükünden kurtulmuş olarak, aklının yardımıyla yeni eylemlerde bulunup yeryüzündeki hayatını yeni baştan kurabilir.²⁷

Yezidi inancına göre Şeyh Adi, onların namaz ve orucunu yerine getirmeyi kendi üzerine almış ve kendilerini namaz ve oruç gibi yükümlülüklerden kurtarmıştır. Dolayısıyla onlar, namaz ve orucu bırakmakla işledikleri günah karşılığında bir hesap vermeden ve ceza görmeden cennete gireceklerine inanmaktadırlar.²⁸

Yezidi inancına göre kıyamet gününde Şeyh Adi Yezidileri kafasının üzerinde bir tepsiyle taşıyarak onları cennete sokacaktır ve Yezidiler sorgusuz olarak

²⁴ Bedelê Feqîr Hecî, **a.g.e.** , s. 105-112.

²⁵ **A.g.e.** , s. 113.

²⁶ Sever, **a.g.e.** , s. 119-120.

²⁷ Yalkut, **a.g.e.** , s. 56.

²⁸ Şeref Han, **Şerefname**, Çev. M. Emin Bozarıslan, Deng. Yay. , İstanbul, 2006, s. 20-21.

affedilecektir.²⁹ Kıyamet Kavli'nde kıyamet tasvir edilmekte ve akabinde herkesin amellerinden sorulacağından ve mizanın hak ile hüküm vermesinden bahsedilmektedir. Mahşer gününde Şeyh Adi ve Şeyh Hasan yolundan gidenlerin başışlanıp kurtuluşa ermesi anlatılmaktadır.³⁰

Yezidilere göre, Ahiret gününde, sevap ve günahlar bir terazide ölçülecektir. Bu günde kişinin Ahiret kardeşi kendisine şahitlik edecektir. Bu inanç nedeniyle, her bir Yezidi erkek kendine bir Ahiret kardeşi (*Birayê axrete*), aynı şekilde her bir Yezidi kadın da kendine bir Ahiret kardeşi (*Xuşka axrete*) edinmelidir. Bir Yezidi ölüm döşeğindeyken, Ahiret kardeşinin yanına getirtilip helallik istenmesi farzdır. Aynı zamanda kişi bir darlığa ve sıkıntıya düştüğü zaman, Ahiret kardeşi onun yardımına koşmalıdır.³¹

2.2.1. Haşr, Mizan ve Sırat Köprüsü

Yezidiler ölümden sonra kabirlerden on dört yaşındaki suretleriyle kalkacaklarına inanırlar. Haşr sonrası Yezidiler, Laleş yakınlarındaki Arafat dağında

²⁹ Çol, a.g.e. , s. 95-96; Joseph, İ, a.g.e. , s.144.

³⁰ *Bir gün gelecek*
Arştan gürültüler yükselecek
Haberler dağlara ulaşacak
Yezidiler denizden(!) gelecek
Kimsenin kimseyi tanımadığı
Babanın evladı bilmediği
O gün zalimler o yerde cezalandırılacak
Bu öyle bir gün olacak ki
Tahtları devrilecek kralların
Mizan tartısı hakla adalet edecek
Yüzlerce kez yazıklar olsun o inanmayan ruhlara
Yüzlerce kez şad olsun inananların ruhları
Öyle azametli bir gün olacak ki
Adalet hakla tanıtacak
Herkes hakkı bilecek
İşte o gün inanmayan ruhları azap saracak
Öyle ki, bu öyle bir gün olacak ki,
Mizan tartısı hakla adalet edecek
Hak Allah'ta kalacak
O kişinin amelleri ve çabaları yüz bin defa şad edecek
Herkesin amelleri ve çabaları önüne serilecek
Ey Resulüm, Ey Resulüm,
Ey Sevgili, Ey Rabbim
Seyyidi Nebimizin inayeti bizlerle,
Şeyh Adi ve Şeyh Hasan yolundan gidenlerle beraber olsun. Kreyenbroek, a.g.e. , s.302.

³¹ Tolan, a.g.e. , s. 224. Ahiret kardeşliği Alevi geleneğinde de görülür. Bu konuda bkz. Mehmet Bayrak, **Aleviler ve Kürtler** (İnceleme-Araştırma-Belgeler), Wuppertal, Öz-ge Yayınları, 1997.

toplanacaklardır. Haşır günü ve mahşer iyi amel sahipleri için bayram hükmündedir. Günahların tartıldığı Mizan, Sırat Köprüsünün (Perdivari) yanı başındadır. Mizanın yanında yer alacak olan Şeyh Adi, Yezidi milletine şefaath etmek ve terazide günahlarını hafifletmek maksadıyla bekleyecektir. İşte bu yüzden Yezidiler kendilerinin diğer milletlerden daha avantajlı olduklarını savunurlar. Mizanda amelleri tartılanlar bilahare Sırat Köprüsüne doğru yürüyeceklerdir. Günahları terazide ağır basanlar köprüden geçemeyecek ve dipsiz uçurumlara düşeceklerdir. Ancak, Sultan Yezid ve Şeyh Adi'nin köprüyü geçmekte olan Yezidilere yardımcı muhakkak gerçekleşecektir.³² Sırat Köprüsü, Telkin Dua'sında şu şekilde tavsif edilir:

*Sırat köprüsünün bir yanı toz,
Bir yanı duman doluydu.
Ahiret kardeşini çağır,
Ki kardeşin kardeşe
Şefaati kabul olunur.
Sırat köprüsü bellidir.
Bir tarafı uçurumlarla
Bir tarafı da duman doludur.
Ahiret kardeşini çağır ki
Günahsızın günahkara yardımı
Makbul olur...*

Tolan'a göre, Yezidi inancında bir kişi öldüğü zaman ruh bedenden ayrıldığı anda Laleş'e gider. Laleş'e geldiği zaman *selatê* köprüsünde def ve şıbab ile karşılaşılır ve hesap yerine götürülür. Orada Şeyhi, Piri, Merebisi ve Ahiret kardeşi etrafında toplanır ve onun savunması yapılır. Eğer ruhu iyiye cennete gider. Burada cennet ruhun iyi bir bedende yeniden hayat bulması anlamında kullanılır. Şayet ruhu kötü ise, öbür dünyada ruhlara işkence eden Zebaniler gelerek, o ruha işkence edecek ve onu cehennemde atacaktır.³³ Burada cehennemden kastedilenin, o kötü ruhun aşağı bir bedende vücut bulmasıdır.

³² Okçu, a.g.e. , s. 36.

³³ Tolan, a.g.e. , s. 212.

2.2.2. Cennet ve Cehennem Tasavvurları

Cennet ve cehennem tasavvurları birçok inanç sisteminde yer almaktadır. Tenasühle birlikte ahiret hayatına inanan Yezidiler, cehennemi yaratılış mitosu ile bağlantılı olarak izah etmektedirler. Bunlardan biri şu şekilde anlatılmaktadır:

“Tanrı ruhu bedensiz olarak yarattı. Günün birinde Melek Tavus’a bir avuç toprak verip ruhlar için bedenler yaratmasını buyurdu. Melek Tavus bu tozdan iki beden meydana getirdi: Adem ile Havva cennette yaşıyorlardı. Tanrı Adem’i görüp çok beğendi ve Melek Tavus’a onun önünde eğilip tapınmasını emretti. Melek Tavus yanaşmadı buna, Tanrı’ya dedi ki : ‘Nasıl olur da tapınırım Adem’e? Onu Senin bana verdiğin tozdan kendim yarattım ve Sen de beni kendi ışığından yaratmıştın. Gerçi Adem’in tozunu bizim ışığımızla yoğurdum, ama bu, onun önünde eğilmem için bir neden olamaz. Tanrım, benim Yaratıcım, benim önümde Senin eğildiğini tasavvur bile edemem’. Ama Tanrı buyruğunda diretti, Melek Tavus’u cennetten kovdu, cehenneme gönderdi cezasını çeksin diye.

Tanrı daha sonra tekrar düşündüğünde, Melek Tavus Adem’e secde etseydi, bunun haksızlık olacağına karar verdi. Onu geri çağırıp itibarını iade etti. Yeniden meleklerin en büyüğü ve dünyanın koruyucusu oldu Melek Tavus. Tanrı aslında onun dünyayı yönetecek yetenek ve kararlılığa sahip olmadığını sınamak istemiş, kendisine karşı çıkabilmesinden gurur duymuştu. Melek Tavus da yedi bin yıl süren cezasını çekerken, üzüntü içinde döktüğü gözyaşlarıyla cehennem ateşini söndürmüştü zaten”³⁴

Bu anlatımdan da anlaşıldığı üzere Yezidi inancına göre artık cehennem yoktur. Cehennem ateşi, Tanrı’nın Melek Tavus’un cezalandırılması sonucunda Melek Tavus’un döktüğü gözyaşlarıyla sönmüş ve yok olmuştur. Huda’nın yapmış olduğu imtihanı Melek Tavus başarıyla kazanmış ve bu sayede cehennem ateşi sönmüştür.

Yezidi inancına göre öte dünya, bu dünyada yaptığın iyilikler ve kötülöklere göre dünyaya, yeniden nasıl geleceğinin belirlendiği bir ortamdır. Öbür dünyada sorgulandığında her Yezidi sadece kendi eylemlerinden değil ahiret kardeşinin eylemlerinden de sorumlu olacaktır. Ahiret kardeşiyle birlikte yargılandıktan sonra, bu dünyada "cennet" ya da "cehennem"lerini bulacaklardır. Yani insanlar kendi yaptıklarının karşılığını bu dünyada almaktadırlar. İnsanların ödüllendirilmesi ya da cezalandırılması bu dünyada gerçekleşecektir. Yezidiler için insana yeryüzünde azap verecek bir varoluşa mahkûm olarak doğmak korkusu, insanı "günah işlemekten" alıkoymaya yetmektedir. Başka bir anlatımda da şu bilgiler verilmektedir:

³⁴ Yalkut, a.g.e. , s. 44.

“...Bir insanın yeniden doğmasından daha iyi ne olabilir ki? Dünyada ne yaptığımızı bağlı bu. Zaten bizde hayvan olarak doğanın yeri insan olarak doğandan düşük değildir. Ama asıl fark, nasıl bir hayvan ya da nasıl bir insan olarak yeryüzüne geldiğinde. Çünkü insanın iyisi de var kötüsü de; hayvanın da öyle. Demek ki aynı dünya senin için cennet de olabilir cehennem de. Ama fevkalade iyi bir ruh(tabii bilemeyiz kim olduğunu, çiftçi mi şeyh mi, yoksa ne), belki de bir yıldız olarak doğar yeniden. Semavi yaratıklardan olur, bir daha geri gelmez dünyaya.”³⁵

Buna göre cennet ve cehennem inancına yönelik olarak öte dünya, bu dünyaya nasıl geri geleceğinin karar verildiği bir yerdir. Yani doğum kararı verilene kadar beklenilecek olan yerdir.

Yezidiler için dünya ve öbür dünya, mekansal olarak birbirinden ayrılmış değildir. İnsanın ödülü de cezası da yeryüzünde verilir. Öbür dünya sadece tamamlayıcı bir mekandır, ruhlar tarafından tekrar tekrar ve geçici bir süre için ziyaret edilir.

Yezidi geleneğinde Cehennem azabı da cennetin sefası da bu dünyadır ve ruh yeniden doğduğunda geçmişteki yaşamında yaptıklarına bağlı olarak ya sağlık ve refah içinde bir yaşam sürer ya da tam tersi bir ızdırap dolu, sefil bir yaşam sürer. Ancak bu sürenin bitiminde sadece Sırat köprüsünü geçmeyi başaran inançlı ve her şeyi ile mükemmel ‘insan’ Evrensel ruhun sonsuzluğuna erişecektir. Bu sınava başaramayan ruhlar ise maddesel dünya ile birlikte sonsuza değin yok olacaklardır.³⁶

³⁵ Yalkut, **a.g.e.** , ss 46.

³⁶ İzady, **a.g.e.** , s. 558.

SONUÇ

Ülkemizde hâlâ varlığını sürdüren ve Dinler Tarihi alanında üzerinde çok az inceleme yapılan dinsel geleneklerden birini Yezidilik oluşturmaktadır. Yezidiliğin inanç ve gelenekleri, şifahi olarak gelecek nesillere aktarılmaktadır. Yezidi din ve kültürünün gizliliği ve gizliliğin şifahi olarak süregelmesi doğal olarak Yezidilik hakkında çeşitli görüşlerin öne sürülmesine neden olmuştur. Bu nedenle Yezidilik hakkında ve inanç sisteminin kaynağını tespit konusunda çok farklı görüşler ortaya atılmıştır.

Sözlü geleneğin Yezidiliğin inanç sistemi ve öğretilerinin gelecek nesillere aktarılmasında önemli bir kaynak olması, Yezidiliğin dini anlayış ve yorumlarında çok esnek düşüncelerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Yezidilik sahip olduğu bu gelenekle kendini yenilemektedir.

Bütün inananlarının Kürt olmasından hareketle bir bakıma milli bir din karakterinde olan Yezidilikte, başka dinden olan birinin Yezidiliğe geçmesi kabul edilmez.

Yezidilere göre Yezidi toplumu bütün dinlerden önce tektanrı inancına sahiptir. Yezidiler, Yezidi ismini kendileri tarafından, “Ez dai (aez da)” yani “Tanrı beni yarattı” kavramı ile açıklamaktadırlar.

Yezidilikte Huda ve ya Azda olarak isimlendirilen Tanrı, yaratıcı üstün güçtür. Yezidiler, Tanrı'nın yedi meleği kendi nurundan yarattığına inanır. Bu meleklerin başkanı ise Adem'e secde etmeyen Melek Tavus'tur. Yezidiler, Tanrısal niteliklere sahip olan Melek Tavus'un tüm dünyevi işleri yürüten ve yöneten en yüce varlık olduğuna inanır. Melek Tavus dünyanın ve bütün işlerin yöneticisi ve denetleyicisidir. Yezidilere göre Tanrı, sonsuz iyi olduğundan tüm dua ve ibadetlerin iyilik ile kötülüğün kaynağı olan Melek Tavus'a yapılması gerekir. Tanrı'nın aktif vekili yani Tanrı'nın iradesinin vücut bulduğu Melek Tavus, mutlak Yaratıcı ile yaratılanlar arasında bir nevi aracılık rolünü üstlenir.

Melek Tavus'un Yezidi teolojisindeki konum ve nitelikleri diğer dinlerdeki Şeytan, Ehrimen, Lusifer ve Kötü Ruh gibi varlıkların niteliklerinden oldukça farklıdır. Yezidiliğe göre, Melek Tavus'un Yüce Yaratıcı'nın buyruğuna rağmen

Adem karşısında eğilmeyip, saygı göstermemesi, onun aslında ne kadar Tanrı'ya bağlı ve sadık olduğunun bir göstergesidir. Yüce Yaratıcının emri, Melek Tavus'un sınanması içindi ve o, bu sınavı başarıyla vermiştir. Bu nedenle tüm alemin ve insanlığın işlerini yürütme görevini hak etmiştir. Dolayısıyla Melek Tavus'un *şeytan*, Yezidiliğin ise *şeytana tapıcılık* ile ilişkilendirilmesinin kaba bir tanımlamadan ya da basite indirgemekten uzağa gitmemektedir.

Melek Tavus, Yezidilere rehberlik etmek için Şeyh Adi'de vücut bulmuştur. Yezidi literatüründe Şeyh Adi'nin ezeli ve yaratıcı tabiatına vurgu yapılması da bu nedenledir. Yezidilikte özel bir peygamber yoktur. Ancak dinde büyük rol oynayan Şeyhler vardır. Dinlerinin Hz. Adem'den beri yaşamakta olduğunu kabul eden Yezidiler, tarihsel süreç içerisinde dinlerini yenileyen bir çok kutsal şahsiyetin varlığına inanırlar. Bu şahsiyetlerin en önemlisi ise Şeyh Adi'dir. Şeyh Adi bölgedeki inançların idealize edildiği önemli bir figürdür.

Yezidilikte tenasüh, Yezidi inancında dikkat çekici bir inançtır. Yezidiler ruhun beden değiştirdiğine inanırlar. Beden ölür ancak tanrısal öze sahip olan ruh hep canlıdır. Ruh, yapılan iyilik ve kötülüklere göre bir bedenden başka bir bedene geçer. Ruh, iyilik yapmışsa cenneti olan iyi bir bedende, kötülük yapmışsa cehennemi olan kötü bir bedende tekrar vücut bulur. Yezidiler için hayır ve şer'in kaynakları birdir. Her insanın bedeninde bu iki güç bulunmaktadır. Akıl iyiliğin, nefis ise kötülüğün gücüdür. İnsanın gelecekteki durumu bu iki gücün etkinliğine göre şekillenir.

Yezidi kozmolojisinde evrenin yaratılışı Mushâf-ı Reş'te iki farklı versiyonla yer almaktadır. Birinci anlatımda yaratılış, sadece yüce Tanrı Huda'nın iradesindeyken, ikinci anlatımda yaratılış, melekler arasında taksim edilmiştir. Ancak bu iki anlatımda evrenin asıl yaratıcısı yüce Tanrı iken, evrenin idare ve yönetimi Melek Tavus'a devredilmiştir.

Adem'in saf nesli olduklarına inanan Yezidiler için Şehid b. Cer, örnek alınması gereken tek modeldir. Ayrıca Yezidi literatüründe Tufan ile ilgili çeşitli anlatımlar vardır. Bu anlatımlardan Yezidilerin Nuh Tufanının diğer milletler için hükmedildiğine inandıkları sonucunu çıkarabiliriz.

Yezidilikte ahiret hayatına inanç, tenasüh inancı bağlamında düşünülür. Yezidiler için öte dünya, diğer dinlerdeki gibi sonsuz bir yaşamın süreceği bir hayat değildir. İnsanın inanç ve yaşayışına göre dünya, cennet veya cehenneme dönüşebilmektedir. Ahiret hayatı, tenasüh inancının tamamlayıcı unsurudur.

Yezidiliğin Ortadoğu'da varlığını sürdüren birçok din ve dinsel geleneğin sentezine dayalı senkretik bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Ancak, kendi kaynaklarından hareketle Yezidilik inanç sisteminin - Tanrı inancı, Melek Tavus ve melek inancı, evren ve insan tasavvurları, tenasüh inancı, mehdi düşüncesi, ölüm, kıyamet, haşr, cennet ve cehennem inançları bir bütün olarak düşünüldüğünde kendine özgü bir yapıya sahip olduğu ve dolayısıyla Yezidiliğin heterodoksal bir İslam mezhebi olmaktan ziyade bağımsız bir din olduğu söylenebilir. Ayrıca Yezidilik, Yezidi kültür ve dininin etnisiteye dayalı bir gelenek olarak görülmesi ve bu inancın diğer din bağlılarına kapalı olmasından hareketle soya bağlı ve etnik kökenli bir inanç olduğu şeklinde tanımlanabilir.

KAYNAKÇA

- AHMET TEYMUR PAŞA: **El-Yezîdiyye ve Menşeu Nihletihim**, Kahire, Matbaatü's-Selefiyye, 1352.
- AÏNSWORTH, W. : Francis:“The Assyrian Origin of the Izedis or Yezidis-the So-Called ‘Devil Worshippers’ ”, **Transactions of the Ethnological Society of London**, Vol. I, 1861, s. 11-44, (Çevrimiçi) [72](http://links.jstor.org/sici?sici=1368-0366%281861%291%3C11%3ATAOOTI%3E2.0.C0%3B2B, 15 Mayıs 2007.</p><p>AKPINAR, Turgut: “Yezidiler Şeytana mı Tapar?”, Tarih ve Toplum, Sayı 131, İstanbul, İletişim Yay. , 1994, s. 270-276.</p><p>ALLİSON, Christine: Yezidi Sözlü Kültürü, Ed. Abdullah Keskin, Çev. Fahriye Adsay, İstanbul, Avesta Yay. , 2007.</p><p>AZZAVİ, Abbas: Târihu'l-Yezidiyye ve Aslu Akidetihim, Bağdat, Matbaatu Bağdat, 1935.</p><p>BAŞBUĞ, Hayri: Yezidilik İnancı, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay. , 1987.</p><p>BATUK, Cengiz: Tarihin Sonunu Beklemek: Ortadoğu Dinlerinde Eskatoloji Mitosları, İstanbul, İz Yay. , 2003.</p><p>BAYRAK, Mehmet: Alevilik ve Kürtler (İnceleme-Araştırma-Belgeler), Wuppertal, Öz-ge Yay. , 1997.</p><p>BEDELÊ FEQÎR HECÎ: Bawerî û Mîtolojiya Êzidîyan: Çendehe Têkist û Vekolîn, Dihok, Çapxana Hawar, 2002.</p><p>BEŞİRLİ, Hayati: “Yezidiler ve Bir İnanç Sistemi Olarak Yezidilik”, Folklor/Edebiyat, C. X, Sayı 40, Ankara, 2004/4, s. 257-270.</p><p>BEYSANOĞLU, Şevket: “Yezidilik ve Yezidiler”, Diyarbakır Müze Şehir, Haz. Şevket Beysanoğlu, Nedret İşli, M. Sabri Koz, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1999, s. 391-401.</p><p>BİLGE, Mahmut: Yezidiler: Tarih-İbadet-Örf ve Adetler, Haz. Ahmet Taşgın, Ankara, Kalan Yay. , 2002.</p></div><div data-bbox=)

- BOİS, Thomas: “Hilal Altındaki Kürtler: Kürtlerin Din ve İnanç Yapısı”, Çev. Bülent Peker, 1966, **Alevilik ve Kürtler** (İnceleme-Araştırma-Belgeler), Haz: Mehmet Bayrak, Wuppertal, Öz-ge Yay. , 1997, s. 723-738.
- BOYİK, Ekserê: “Ezdîti Bawariya Heqyê, Rehmê û Xwedênasiyê ye”, **Dengê Yekîtiya Êzdiyan: Lalış**, S: 23, Duhok, 2005, s.47-68.
- CAMPANILE, G. : “Kürdistanda Dinsel Mezhepler: Yezidiler ve Şemsiler”, İtalyanca’dan çeviren Lothar Schutz, 1818, **Alevilik ve Kürtler** (İnceleme-Araştırma-Belgeler), Haz. Mehmet Bayrak, Wuppertal, Öz-ge Yay. , 1997, s. 275-283.
- COLLİNS, Andrew: **Meleklerin Küllerinden: Günahkar Bir Irkın Yasaklanmış Mirası**, Çev. Zafer Avşar, İstanbul, Avesta Yay. , 2001.
- ÇOL, İsmail Beg: **El-Yezidiyye Kadimen ve Hadisen**, Ed. Kostantin Züreyk, Beyrut, American University of Beirut, 1934.
- COŞKUN, Ali: **Mehdilik Fenomeni**, İstanbul, İz Yay. , 2004.
- ÇUBUKÇU, İ. Agah, ÇAĞATAY, Neşet: **İslam Mezhepleri Tarihi**, Ankara, 1976.
- DEMLÛCÎ, es-Sıddîk: **El-Yezidiyye**, Matbaatü’l-İttihad, Musul, 1949.
- DRİVER, G. R. : “Kürtlerin Dini: Yezidilik”, Çev. Huri Tuşik Özkurt, 1922, **Alevilik ve Kürtler** (İnceleme-Araştırma-Belgeler), Haz. Mehmet Bayrak, Wuppertal, Öz-ge Yay. , 1997, s. 549-562.
- EDMONDS, C. J. : “İraktaki Ehli Hakk’ların İnançları ve İbadetleri”, Çev. Zafer Avşar, 1969, **Alevilik ve Kürtler** (İnceleme-Araştırma-Belgeler), Haz. Mehmet Bayrak, Wuppertal, Öz-ge Yay. , 1997, s. 484-502.
- EL-AHMED, Sâmî Said: **El-Yezidiyye Ahvâluhum ve Mu’tekedâtuhum**, Bağdat, 1971.
- EL-HASENÎ, Abdürrezzak: **El-Yezidiyyun Fi Hazirihim ve Mazihim**, 3. bsk. , Matbaatü’l-İrfan, Sayda, 1961/1380.
- ELİADE, Mircea: **Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi: Taş Devrinden Eleusis Mysteria’larına**, Çev. Ali Berktaş, İstanbul, Kabalcı Yay. , 2003.

- ELİADE, Mircea: **Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi: Gotama Budha'dan Hıristiyanlığın Doğuşuna**, Çev. Ali Berktaş, İstanbul, Kabalcı Yay. , 2003.
- EMPSON, R.H.W. : **The Cult of The Peacock Angel**, London, H. F. & G. Witherby by Northumberland Press, 1928.
- FLORAMO, Giovanni: **Gnostisizm Tarihi**, Çev. Selma Aygül Baş, Bilal Baş, İstanbul, Litera Yay. , 2005.
- FURLANİ, Giuseppe: **The Religion of The Yezidis**, Bombay, 1940.
- GEYLANİ, Şeyh Abdülkadir: **Tasavvuf Yolu: Baş ve Sonu**, Çev. Abdülvehhab Öztürk, Haz. Mehmet Gökbulut, İstanbul, Sultan Yay. , t.y.
- GİBBS, Josiah W. : “Melek Tâus of the Yezidîs”, **Journal of the American Oriental Society**, Vol. III, 1853, s. 502-503, (Çevrimiçi) <http://links.jstor.org/sici?sici=00030279%281853%2933502%3XMTOTY%3E2.0.CO%3B2-M>, 15 Mayıs 2007.
- GUEST, John S. : **Yezidilerin Tarihi: Melekê Tawus ve Mıshefa Reş'in İzinde**, Çev. İbrahim Bingöl, İstanbul, Avesta Yay. , 2001.
- GÜNDÜZ, Şinasi: **Din ve İnanç Sözlüğü**, Ankara, Vadi Yay. , 1998.
- GÜNDÜZ, Şinasi: **Mitoloji ile İnanç Arasında**, Samsun, Etüt Yay. , 1998.
- GÜNDÜZ, Şinasi: **Sâbîler Son Gnostikler**, Ankara, Vadi Yay. , 1999.
- GÜNDÜZ, Şinasi: “Şeyh Adi ve Yezidilikte Gnostik Unsurlar”, **Uluslararası Türk Dünyası İnanç Önderleri Kongresi**, 23-28 Ekim 2001, 2. bsk., Ankara, Tüksev Yay. , 2002, s. 377-393.
- HALLAC-I MANSUR: **Tavasin**, Çev. Yaşar Günenç, 2.bsk, İstanbul, Yaba Yay. , 2001.
- IRAKLI PAPAŞ İŞHOK: **Yezidilerin Dini**, Çev: P. Gabriel Akyüz, Mardin, 2001.
- ISSA, Chaukeddin: “Yezid b. Muaviye ve Yezidiler”, **Dengê Êzîdiyan**, Sayı 6/7, Oldenburg, 1997, s. 22-25.
- ISSA, Chaukeddin: “Pîroziya Nan di Ola Êzîdîtiyê De- Lêkolîneke Olî-Civakî”, **Dengê Ezîdiyan**, Sayı 8/9, Oldenburg, 2001, s. 127-128.

- İBN HALLİKAN, Ebu'l-Abbas Şemseddin Ahmed b. Muhammed: **Vefayetü'l Ayan ve Enbau Ebnai'z-Zaman**, Thk. İhsan Abbas, C. III, Beyrut, Daru's-Sadr, 1978.
- İBN KESİR, İsmail İbn Ömer: **El-Bidaye ve'n-Nihaye**, C. XII, Çev. Ahmet Ağırakça-Abdülkerim Özaydın, İstanbul, Bahar Yay. , 1987.
- İBNU'L-ESİR, Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim: **El-Kamil fi't -Tarih**, C. III, Çev. Abdülkerim Özaydın, İstanbul, Bahar Yay. , 1987.
- İZADY, Mehrdad R.: "Kürtlerin Dini İnanç Yapısı",Çev. Huri Tuşik Özkurt, 1992, **Alevilik ve Kürtler** (İnceleme-Araştırma-Belgeler), Haz. Mehmet Bayrak, Wuppertal, Öz-ge Yayınları, 1997, s. 573-619.
- JOSEPH, İsy: "Yezidi Texts", **The Amerikan Journal of Semitic Languages and Literatures**, Vol. XXV, No. 3, 1909, s.111-156, s. 218-254, (Çevrimiçi) <http://links.jstor.org/sici?sici=1062-0516%28190904%2925%3A3%3C218%3AYT%28%3E2.0CO%3B2-H>, 15 Mayıs 2007.
- KAŞGARLI, Mehlika Aktok: "Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Tarihi İnanç Yapısı", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Sayı 40, Şubat 1986, s. 39-75.
- KREMLİ, Anastase: "El-Yezidiyye", **Mecelletu'l-Meşrik**, C. II, y.y. , 1899, s. 32-7, 151-156, 309-314, 395-399, 547-553, 651-655, 731-736- 830-836.
- KREYENBROEK, Philip G. : **Yezidizm-Its Background, Obsevances and Texual Tradition**, Lewiston, The Edwin Melen Press, 1995.
- LAYARD, Austen Henry: **Ninova ve Kalıntıları**, Çev. Zafer Avşar, İstanbul Avesta Yay. , 2000.
- LESCOT, Roger: **Yezidiler: Din Tarih ve Toplumsal Hayat Cebel Sincar ve Suriye Yezidileri Üzerine Alan Araştırması**, Çev. Ayşe Meral, İstanbul, Avesta Yay. , 2001.
- MENZEL, Theodor: "Yezidiler", **İslam Ansiklopedisi**, C. XIII, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1988, s.417.
- MESSADÉ, Gerald: **Şeytanın Genel Tarihi**, Çev. Işık Ergüden, 2. bsk. , İstanbul, Kabalcı Yay. , 1999.

- MOKRÎ, Muhammed: “Kürt Batınlığı”, Fransızca’dan çeviren V. Barak, 1966,
Alevilik ve Kürtler (İnceleme-Araştırma-Belgeler), Haz. Mehmet Bayrak, Wuppertal, Öz-ge Yayınları, 1997, s. 677-702.
- MUHAMMED EBU ZEHRA: **İslam’da Siyasi İtikadi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi**,
Çev. Abdülkadir Şener, İstanbul, Hisar Yay. , ty.
- NURÎ, Mustafa: **Abede-i İblis: Yezidi Taifesinin İtikadı, Âdeti, Evsafı**, İstanbul,
Matbaa-i İctihad, 1328 /1910.
- OKÇU, Davut: **İslam’dan Ayrılan Cereyanlar Yezidilik ve Yezidiler**, Van,
Birleşik Yay. , 1993.
- OMERXALÎ, Xanna: **Êzdiyatı: Cıvak Sembol Rîtuêl**, İstanbul, Avesta Yay. , 2007.
- ÖZTEMİR, B. Murat: **Yezidiler ve Süryaniler**, İstanbul, Ekin Yay. , 1988.
- PİR MAMOU OSMAN: “Şeyh Adi Öncesi Yezidiler”, **Dengê Êzîdiyan**, Hejmar 4,
Oldenburg, 1996. s. 25-27
- PİR XIDIR SILÊMAN: “Milyaket Di Baweriya Êzîdiyan De- Liber Ronahiya
Tekitsên Êzîdiyan”, **Dengê Êzîdiyan**, Hejmar 8/9, Oldenburg, 2001, s.
116-121.
- SAMENOW, A. A. : “Küçük Asya Yezidilerinin Şeytana Tapmaları”, Çev:
Abdülkadir İnan, **DFİFM**, C. V, Sayı 20, İstanbul, 1931, s. 2-41.
- ŞEHRİSTANÎ, Ebubekir Ahmed: **El-Milel ve’n-Nihal**, C. I, Kahire, 1975.
- SEM’ANÎ, Ebu Sa’d Abdülkerim b. Muhammed b. Mansur el Mervezi: **Kitabu’l-
Ensab**, Thk. Abdullah Ömer el-Barudi, C. V, Daru’l-Fikr, Beyrut, 1988.
- SEMU, Azad Saîd: **El-Yezidiyye min Hilâli Nusûsihâ el-Mukaddese**, Matbu
Master Tezi, Beyrut, El-Mektebü’l-İslami, 2001.
- ŞEREF HAN: **Şerefname**, Çev. M. Emin Bozarıslan, İstanbul, Deng Yay. , 2006.
- SEVER, Erol: **Yezidilik ve Yezidilerin Kökeni**, 3. bsk, İstanbul, Berfin Yay. , 1996.
- ŞÊXANÎ, Şerîf: “Pîroziya Rojê Li Cem Êzîdiyan”, **Dengê Yekîtiya Êzdiyan: Lalış**,
Hejmar 14, Bielefeld, 2001, s. 53.
- ŞÊX ELYAS (İlyas): “Di Ezdatîyê De Guherînên Li Gor Dema. Dema Şîxadî Çibû,
Şîxadî Kîbû”, **Dengê Yekîtiya Êzdiyan: Lalış**, Hejmar 7, Bielefeld,
1998, s. 5-7.

- ŞÊX İLYAS: “Qewlê Bıskê”, **Dengê Yekîtiya Êzdiyan: Laluş**, Hejmar 5, Deutschland, 1997, s. 21.
- ŞİNGALÎ, Xêrî: **Êzidyatî û Mes’hefa Roj ya Pîroz**, Silêmanî, 2002.
- TAŞĞIN, Ahmet: “Anadolu’da Yok Olmaya Yüz Tutan Dini Topluluklardan: Yezidiler”, **Uluslararası Adalolu İnançları Kongresi**, 23-28 Ekim Ürgüp/ Nevşehir- 2000, Ankara, Evrak Yay. , 2001, s. 731-752.
- TAŞĞIN, Ahmet: “Geri Dönüş: Yezidilerde Ölüm”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, Ocak-Şubat 2005, Sayı 154, s. 195-204.
- TAŞĞIN, Ahmet: **Yezidiler**, Ankara, Aziz Andaç Yay. , 2005.
- TOLAN, Kemal: **Nasandina Kevneşopan Êzdiyatîyê**, Ed. Ahmet Önal, İstanbul, Weşanên Pêrî, 2006.
- ÜLKÜ, Hayati: **Mezhepler Tarihi**, İstanbul, Şelale Yay. , 1980.
- YALKUT, Sabiha Banu: **Melek Tavus’un Halkı: Yezidiler**, Çev. Sabir Yücesoy, İstanbul, Metis Yay. , 2002.
- YALTKAYA, M. Şerafeddin: “Yezidiler”, **DFİFM**, Sayı 4, İstanbul, 1926, s. 220-227.
- WILSON, Bryan: **Dini Mezhepler**, Çev. Ali İhsan Yitik, A. Bülent Ünal, İstanbul, İz Yay. , 2004.
- WİGRAM, W.A. , WİGRAM, Edgar T.A. : **İnsanlığın Beşiği**, Çev. İbrahim Bingöl, İstanbul, Avesta Yay. , 2004.
- XİDİR PÎR SİLÊMAN: **Êzidyatî**, Duhok, Higher Education Press, 1996.
- Y. Y. : “Dünya Yezidiler Topluluğu Lideri Mir Anvar Muaviye Al- Umavi: ‘Biz Yezidiler ve Asurlar Farklı İki Topluluk Değil; Bir Halkız.’ ”, **Furkono Dergisi**, Sayı 16, Yıl 3, Ocak-Şubat- 2000, yy. , s. 8-11.

EK 1: ŞANLIURFA-MARDİN-BATMAN YÖRELERİNDE YEZİDİLERLE YAPILAN GÖRÜŞMELER

1. Şanlıurfa’da Yezidi Müritleriyle Yapılan Görüşmeler¹

Katip Yüksel İle Yapılan Görüşme:

Viranşehir’de pek Yezidi kalmamış ve bu bölgede sizler ile diğer dinden olan insanlar arasında görünüş olarak pek fark görünmüyor. Sayınız çok azalmış, sizin burada eğitim alanında Avrupa’da olduğu gibi bir faaliyetiniz var mı?

Biz de bir faaliyette bulunmayı düşünüyoruz.

Çocuklara dini eğitim veriliyor mu?

Tabî ki yapılıyor. Kitaplar hazırlanıyor. Sabah duasıdır, akşam duasıdır, dini ihtiyaçlarıdır. Din bakımından ne varsa öğretiliyor.

Gözlemlediğimiz ve görüştüğümüz çocuk ve kadınların bu konuda bilgileri yok.

Ben biliyorum.

Yezidilikte müritlerin öğretme hakkı yok. Burada üst düzey bir yetkili de yok. Bilgi sahibi olmamaları bundan mı kaynaklanıyor?

Türkiye’de bilgi düzeyi düşük ve imkanlar kısıtlı. Avrupa’da durum biraz farklıdır. Yezidi olsun, Alevi olsun herkes bir araya geliyor. Yezidilik hakkında çok yanlış bilgiler verilmektedir. Yezidilik “Ezdai”den gelmektedir. Allah güneşi, havayı, toprağı yarattı. Melek-i Cebrail bir dağa çıkıyor ve bir ağaca (*Hêrhel*) çıkıyor. Millet onu görünce: “Sen Allah’sın” dediler. Melek Cebrail ise şunu dedi. “Hayır, Ez Da i (Beni Allah yarattı), Ben Allah değilim. Beni yaratan var.” İşte Yezidilik Ezdai’likten gelmektedir. Sonra Zerdüştilik gelmiştir. Kürtlerin bütün kökeni ya Yezidi ya Zerdüştidir. Mesela şimdi İsrail’de Yahudi olan Kürtler var. Bunlar Yezididir. Ezdailer parçalandığı için dağılmışlar ve İsrail’e yerleşen bu Kürtler Yahudi olmuşlardır. Hz. İsa zamanında Hz. Muhammed zamanında, bunlara

¹ Bu görüşmeler 9-10 Eylül 2007 tarihleri arasında Şanlıurfa’ya bağlı Viranşehir ilçesinin Oğlakçı ve Burç Köyü’ndeki Yezidi Müritleri ile yapılmıştır.

inananlar Yezidiler arasına kendi adamlarını koydu. Mesela Şeyh Adi, Peygamberin yakınıydı ve Yezidilerin arasına girdi ve Yezidiliği parçaladı. Bu parçalanmanın sebebi Şeyh Adi'nin koymuş olduğu katı kurallar ve sıkı kanunlardır. İşte şeyhi şeyh alacak piri pir alacak mürit müridi alacak. Ve işin içine siyaset de karışınca parçalanma daha da hızlandı. Aşırı baskı Yezidileri parçaladı. Irak'ta Şengal'de kalanlar Yezidi olarak kaldı. Bir kısmı Yahudi oldu bir kısmı Alevi oldu, bir kısmı Sünni oldu ve bir kısmı da İran ve Afganistan'da kalanlar Zerdüşt oldu. "Allah'ın düşmanı" (Şeytan), bu kelimenin İngilizce, Türkçe, Kürtçe ve Arapçası var. Bunun Yezidilikteki adı kuş'tur. Melek Cebrail demiştir ki bu millete: "Allah'ın düşmanını ne aklınıza getirin ne fikrinize getirin ne de onu konuşun. Çünkü pis bir adamdır." Allah bana emir vermiş bu adamı dilimden atacağım. Ancak insanlar bu kelimeyi bize bağlıyorlar. Bizim onunla hiçbir alakamız yoktur. Biz Melek Cebrail'e inanıyoruz. Ama birinin Melek Cebrail'e dil uzatmasını kabul etmeyiz. Bu bizim dini inancımızdır. Bizim Hz. İsa, Hz. Muhammed'e saygımız var. Her dine saygımız var. Aynı saygıyı biz de diğerlerinden bekliyoruz.

O zaman Kürtlerin Yezidiliği kabul edişi İslamiyet'ten önce mi olmuştur?

Tabî ki Ezdai milleti en eski dindir. Sonra Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet gelmiştir.

Şeyh Adi'nin sizin dininizdeki konumu nedir?

Şeyh Adi Yezidilerin arasına geldi ve yeni kanunları koydu ve kendi düzenini koydu. İki tane Şeyh Adi vardır. Birincisi Müslüman Şeyh Adi'dir. Az önce söylediğim Şeyh Adi, bu milleti yok eden bir adamdı. Diğerisi ise Kürt Şeyh Hadi'dir. Melek Cebrail'den gelme Şeyh Hadi. Hakkari'den gelmedir. Diğerisi ise Suriye'den geldi. Biz Şeyh Hadi'ye değer veririz. Ona Şeyh Hadi denmesinin nedeni ise Şeyhler arasında en üstün ve en kerametli şeyh olduğu için "işte Şeyh budur" manasında Şeyh Hadi denmiştir.

Aktüel Yezidilik ne durumda?

Artık eski kural ve yasaklara pek bağlı kalınmıyor. Okumak daha serbest durumdadır. Yezidi olmayanlarla evlilik biraz esnemiş. Genç Yezidiler kabuğu kırmış durumda. Erkek Yezidinin eşi okuyan ve Hıristiyan olabiliyor ve yahut başka yerden olabiliyor.

Sizin anlattıklarınızdan sizin aileniz ne kadarını biliyor ya da ne kadar haberdar?

Ben okuduğum için biliyorum ama çoğu araştırmadığı için bilgi sahibi değiller. Ben Mushâf-ı Reş'i okudum.

Mushâf-ı Reş hakkında ne biliyorsunuz?

Hz. İsa geldiğinde Mushâf-ı Reş'ten kopya almıştır. Kitabımızı parçaladılar. Bizim tarihi kitabımızda anlatıldığına göre: İcki içen bir keşiş, yanında Kitabı olan bir Kavvalın yanına geliyor. Onunla sohbet etmeye başlıyor ve Kavvalı sarhoş ediyor. Mushâf-ı Reş'i almış kopya etmiş ondan örnekler almıştır. Aynı şekilde Kuran'da da örnekler var. Bütün kitaplar hep ondan örnek almışlardır. Aldıkları örneklerden biri iyiliktir. İyilik üzerinde bütün dinler aynı şeyi söylüyor. Eski din, eski tarih Ezidiliktir.

Mushâf-ı Reş ile ilgili Almanya'daki kitaplar okunuyor değil mi?

Evet öyle. Birçok zulüm ve baskı tarihimizde yaşanmıştır ve göçler yaşandı. Göçlerden sonra bilgi sahibi olundu. Almanya'da Yezidilik daha iyi öğreniliyor. Bilgiler kayıtlı metinler olarak değil sözel olarak anlatılıyordu. Kavallar geldiği zaman Yezidilik hakkında bilgi veriyorlardı ama çok kısıtlı bilgilerdi bunlar.

Kavvallar geldiği zaman çocuklara ya da diğerlerine eğitim veriliyor muydu?

Hayır, baskılar nedeniyle Kavvallar çok kısa kalıyorlardı, yeterli bilgi alamıyorduk. Şu an Yezidiler iki kısım, biri muhafazakâr olanlar diğeri ise kendini demokrat olarak tanımlayanlar. Muhafazakar olanlar aynen Şeyh Hadi'nin ilke ve prensiplerine bağlılıklarını sürdürmeye çalışıyorlar. Ancak demokratlar dinsel uygulama ve yasaklar hakkında çok pasif ve duyarsız haldeler.

Şu an Almanya'da Şeyh, Pir ya da Müritler arasında gençler evlenebiliyor mu?

Şu ana kadar böyle bir şey olmadı. Ama olursa da yapılacak bir şey yok. Melek Tavus denilen şey Melek Cebrail'dir. Ancak insanlar Melek Tavus'u başka yöne yorumluyorlar. Sahip olduğumuz yasakların, aşağılama unsuru olarak görülmesi doğru değil. Örneğin marulun yasak olmasının nedeni, Musul'da geçimini marul ekmekle sağlayan Araplar var. Yezidiler oraya geçince marullara

saldırıyorlardı. Araplara ekonomik zarar veriyorlardı. Araplar durumu şeyhlerine söyleyince, şeyh ve mirler marul yemeyi yasakladılar. Günah denmesinin nedeni o insanların geçiminin sağlanmasıdır.

Mavi rengini yasaklığının nedeni nedir?

Araplar mavi giydiği için ve Araplar Yezidilere zarar verdikleri içindir. Artık şimdi kimse uygulamıyor. Şimdi Türkiye'deki Yezidiler ile Irak'taki Yezidiler ve Avrupa'daki Yezidilerin aynı şeyi düşünmelerini ve uygulamalarını bekleyemeyiz. Biz böyle düşünüyoruz. Ama Irak'takiler daha katı olabiliyor. Avrupa'dakiler daha rahat olabiliyor. Eski şeyler artık kalktı, bitti. Diyarbakır ismi Şeyh Bekir'den gelmiştir. Bugün halen bu anlama geliyor. Şeyh Şems, Şeyh Fahreddin bunları din olarak görmekte ve kabul etmekteyiz. Derül Zaferan'ın zemin katındaki güneş tapınağı Şeyh Şems'indir. O kilisede haçın üstünde horoz resmi var. Bu şu manaya geliyor. İlk din Şeyh Şems'in dinidir. Hıristiyanlar dinlerini Şeyh Şems'ten almışlardır. Yezidi milleti, Hıristiyanlığı kendi inançlarını da Hıristiyanlığa taşınması kaydıyla kabul etmişlerdir. Bu, "horozu beraber getireceğim" anlamına geliyor. Horoz ise Melek Cebrail'dir.

Bu durumda Süryanilerin de aslının Kürt olduğunu mu söylüyorsunuz?

Tabî ki, nasıl ki Ezdai milleti İsrail'de Yahudi kabul ediliyorsa burada da Hıristiyanlığı kabul etmişlerdir. İnançımızda en başta Melek Cebrail vardır. Sonrası Şeyh, Pir olarak devam etmektedir. Melek Cebrail benim dinimdir. Üç gün oruç tutarız. Mecburi olarak beş gündür. Bir gün şeyhim Ebubekir, üç gün Melek Cebrail ve kalan bir gün de Şeyh Şems için tutulur. Yezidi bayramında ve Nisanın ilk çarşambasında kurban kesilir. Zekat senede bir Nisanda Şeyhe verilir.

Yaradılış nasıl gerçekleşti?

Adem ve Havva'dan yaratılmışız. Melek Cebrail ve melekler var. Bu herkesin bildiği şeydir. Yezidiler, Adem ve Havva'dan yaratılmıştır. Sadece Adem'den değil.

Bir Yezidinin dindarlığının ölçüsü nedir?

Kişinin orucunu tutması, duasını yapması, aralarında birlik sağlanması, kurbanını kesmesidir. Zaten İbrahim Halil Kürttür. Ezdai milletidir. Araplar Hz. İbrahim'i kendilerine mal ettiler.

Süryanilerin Kürt olduğunu söylediniz. Süryaniler Sami kökenli olduğuna göre Arapların da aslının kürt olduğunu mu söylüyorsunuz.

Tabii ki.

Sonradan Yezidi olunabilir mi?

Hayır, sonradan Yezidi olunmaz.

Şeyh Adi'nin konumu nedir?

Melek Cebrail Şeyh Hadi'ye vahyetmiştir. Ona bilgi veriyor.

Melek Cebrail'in dönem dönem seçtiği insanlara vahyettiğine dair bir inanca sahip misiniz?

Zaten Melek Cebrail iyi olan her şeyi Şeyh Hadi'ye bildirmiştir. Zaten olan bir şeyi bir daha bildirmeye ne gerek var.

Kitâb-ı Cilve'yi kabul ediyor musunuz?

Bizim asıl kitabımız Mushâf-ı Reş'tir. Ama zamanla parçalanmış ve dağılmıştır. Benim kanaatime göre Kitâb-ı Cilve, Mushâf-ı Reş'in bir bölümü ya da parçasıdır.

Yezidilerin ölümden sonraki inançları nedir?

İnsanlar öldükten sonra hesabına göre, ceza ya da mükafat alacaklardır. Ruhların başka bir bedene geçmesi diye bir şey yok, yalandır. Öbür dünyada hesap verecektir. Ölen kişinin şeyhi kimse onun yanına gider. İnsan öldükten sonra hesabı hemen verilir.

Peki, hangi günahlar affedilir hangileri affedilmez.

Her şey Allah'ın iradesindedir, biz bilemeyiz.

Mehdilik hakkında ne düşünüyorsunuz?

Mehdilik düşüncesi bana mantıklı gelmiyor.

Kıyamet düşüncesi var mı?

Her din kendine göre bir kıyamet ve mehdilik düşüncesine sahiptir. Yezidilikte öyle ama ben şahsen inanmıyorum.

Sizin 'inanmıyorum' deyişiniz sizi Yezidilikten çıkarmaz mı?

Ben inanmıyorum dediğim zaman Yezidilikten çıkmam.

Bir Yezidi kurtuluş için ne yapmalıdır?

İyi ve temiz yaşamalıdır.

Süleyman Yüksel İle Yapılan Görüşme:

Bana kendinizden bahseder misiniz?

Başkalarının inançları bizleri ilgilendirmiyor. Her inanç sahibi, kendi inancının doğruluğuna inanmaktadır. En önemlisi insanlıktır, muameledir. İnsanlık dışı bir şey, hiçbir kitapta yoktur. Bizim ailenin kökeni, Derveşe Âvdê'den gelmektedir. Bizim aile Mürit ailesidir. Irak'a gidildiği zaman bu aileden bahsedildiğinde çok saygı ve hürmetle karşılanılmaktayız. Bu kişi, 1760-1780 yılları arasında bu bölgeye Arapların ve Türklerin gelişini engellemiştir. Şu an Yezidiler bu köylerde yaşamasalar bile arazileri kendi ellerinde bulunmaktadır. Toprağı ortakları işletmektedirler. Viranşehir'de otuza yakın Yezidi köyü vardı. Ancak şimdi, Burç, Oğlakçı, Bozca, Kerbe, Kavurga köylerinde yaşamaktadırlar. Viranşehir'deki sayımız parmakla sayılacak kadar azdır.

Yezidilikte kız kaçırma davalarının cezası oluyor mu?

Bizim ailemizde böyle bir durum yaşanmadı. Ancak ölüm cezası yoktur. Kız evli olmadığı sürece büyük bir sorun yoktur. Kaçan bir evli kadın olayı yaşandı ama ölüm cezasına çarptırılmadı. Ancak örnek olmaması için bazı gözdağları verildi. Kaçırma olaylarında anlaşmaya varılmaya gayret gösteriliyor. Bu tür olaylara karşı çözüm eskiden beri vardır. Tek katı kural bir kişinin başka dinden olan biriyle kaçmasıdır. Burada kaçan ister Yezidi kız olsun ister Müslüman bir kızın Yezidi bir erkeğe kaçması olsun, bu durumda kişi tümünden evlatlıktan reddedilir. Kaçanın sahip olacağı çocuklar asla Yezidi olmaz. Bu bölgede aşiretçilik kalkmadan, ilerleme ve gelişme olmaz. Sosyal yaşantıda Müslüman Kürtlerden pek farkımız yoktur. Mesele din değil kültürdür.

Yezidilerin şuanki yaşantılarını nasıl görüyorsunuz?

Yezidiler kendi topraklarında zorluklara rağmen dinlerini asla bırakmadılar. Yezidilerin yaşantılarındaki gevşeklik, Avrupa'ya göçten kaynaklanmaktadır. Avrupa'da görülen rahatlık insanın dini inançlarını bırakmasına neden olmaktadır. Bu gevşeklik, yaşayan büyük ya da yaşlı insanların ölümünden sonra daha da artacaktır. Bunun nedeni ise Batı'nın yaşam kültürü ve tarzı.

Alevilik Türkiye'ye Viranşehir'den yayılmıştır. Dede köyü Alevilikte önemli bir konuma sahiptir.

Hatice Hanım İle Yapılan Görüşme:

Bu köyde kaç tane Yezidi evi var?

Bu köyde 25'e yakın Yezidi evi var. Ancak bu evlerde yaşayanların çoğu Almanya'da bulunmaktadır.

Şeyh Adi türbesini hiç gördünüz mü?

İki yıl önce Duhok'a kadar gittim ama Laleş'e gidemedim. Güvenlik problemi yüzünden korktum ve gidemedim.

Kaç tane torununuz var?

Beş tane torunum var bu köyde. Buradakilerin çoğu Almanya'ya gitti. Ben gitmek istemedim 11 ay Romanya'da kaldım çok zordu benim için. Çok şükür çocuklarım yanımda ekmeğimizi birlikte yiyoruz. Evlerimiz var, arazilerimiz var. Küçük kızım Almanya'da evli ve onu oraya verdiğime pişmanım.

Torunlarınıza dua tarzında bir şeyler öğretiyor musunuz? Sabah ve akşam vakitlerinde söylenen dualar vardır, onları öğretiyor musunuz?

Biz o duaları yapıyoruz. Mesela torunum 'Bı Tavusî Melek nane genim' şeklinde yemin etmeyi öğrenmiş. Bu onun yeminidir. Ne zaman yemin etse bu sözü söyler. Bir şey bozulduğunda Melek Tavus adına yemin içerek 'ben yapmadım' der.

Siz Kavilleri biliyor musunuz?

Hayır, biz bilmiyoruz. Bizim burada şeyh yoktur. Biz hepimiz müridiz. Şimdi ben Türkçe bilmiyorum. Ama siz biliyorsunuz bana öğretmenizle ben öğrenirim, değil mi? Okulda öğretmen olmadıktan sonra öğrenciler ne öğrenecek? Şeyh yoksa ben nasıl öğreneceğim. Mesela geçen Irak'tan bir Pir geldi. Ama o da rüzgar gibi gelip gitti. Gelen Kavvallar da zekatını hemen toplayıp gidiyor. Onlardan da bir şey öğrenemedik. Biz hiçbir şey bilmiyoruz, bize hiçbir şey öğretmediler. Biz sadece sabah duasını biliyoruz. Biri öldüğünde biz onu yıkıyoruz. Şeyh olmayınca onu kim yıkayacak. Müslümanlar onu gelip yıkamaz ki. Ölüyü Şeyhin yıkaması mecburidir. Mesela amcam vefat edince Şeyh Almanya'dan gelip onu yıkadı ve defnetti.

Biri vefat ettiğinde ne yaparsınız?

Almanya'dan ya da Irak'tan misafirliğe gelen olursa ona yıkatırız. Ama kimse gelmezse biz de mecburiyetten onu yıkarız, bildiğimiz duaları okuruz. Ne yapalım yapılacak bir şey yok.

Siz küçükken baba ya da dedelerinizden bir şeyler öğrenmediniz mi?

Onlar da aynen bizim gibiydiler. Mesela iki yıl önce Irak'a gittim. Oradakilerin hepsi dualarını okuyorlardı. Ben ise bilmediğim için sadece onlara baktım. Burada ne şeyh ne de pir var. Bir aralar bir Şeyh vardı. Biri öldüğünde o, Kavilleri okuyup, ölüyü gömüyordu. Ancak o da Almanya'ya gitti. Bizler hiç ders görmedik.

Siz küçükken hiç mi Kaviller ve Hz. Adem, Nuh gibi peygamberler hakkında bir şeyler duymadınız mı?

Şeyhler varken ben çok küçüktüm, hiçbir şey hatırlamıyorum. Aramızda Şeyh yok. Cahil bırakılmışız.

Siz çocukluğunuzda Şeyh, Kaval, Pir gelir miydi? Size Kavilleri, Sabah, akşam dualarını anlatırlar mıydı? Okuma ve yazma yasadı. Peki, cenaze olduğunda ne yapıyorsunuz, nasıl dua ediyorsunuz?

Şeyh vardır ama bu köyde değil. Almanya'dan geliyorlar. Cenaze Almanya'dan gelince Şeyh de beraberinde gelir. Bu da çok zor oluyor. Bizim yaptığımız bir şey yok.

Yemeklerde otururken kalkarken çocuklarınıza ne öğretiyorsunuz?

Yok, öğrettiğimiz bir şey yok. Sofrayı kurduğumuz zaman sadece 'Allah, Melek Tavus ve Şeyh Şems bizim imanımızdır' deriz. Bir de Melek Tavus üstüne yemin içmeyi öğretiyoruz. Bunu da öğretmezsek çocuklarımız bunu da bilmeyecek. Onun dışında söyleyeceğimiz bir şey yok. Biz de sadece bildiğimiz şeyleri çocuklarımıza öğretiyoruz.

Hangi aşirete bağlısınız?

Mazekî (Maziki) aşiretine bağlıyız. Yezidiler kalmamış, rezil diyeceğimiz kadar vahim bir durumdayız. Kuzey Irak'ta ne kadar çok Yezidi öldürüldü. Bunları da Müslümanlar öldürdü. Sakın alınmayın bu böyle. Yani yazık değil mi bombayı aralarında patlattılar. Huda ve Tavus Melek indinde bu doğru değildir. Kurtuluş ancak onların elindedir.

Çocuklarınıza isim verirken neye göre verirsiniz? Mesela Müslümanlıkta yeni doğan çocuğun kulağına ezan okunur, siz ne yapıyorsunuz?

İsim verilirken bizim yaptığımız özel bir şey yok. Ezan biz de gūnahtır. Bizim *Bisk* dediğimiz dini törenimiz vardır. *Bisk*, çocuğun bir tutam saçını kesmektir. Şeyhimiz Diyarbakır'dan gelip bu işi yapar. Saçını keserken 'Ya Huda, Tavus Melek ve Şeyh Şems' söyler.

İnancınıza göre çocuğun Ava Zızmım (Zemzem suyu) ile vaftiz olması gerekiyor. Siz burada bunu nasıl yerine getiriyorsunuz?

Irak'tan Ava Zızmım'ı getirterek bu görevi burada yapıyoruz.

Yemesi yasak olan yiyecekleri yiyor musunuz?

Eskiden vardı. Buna artık kimse uymuyor.

Mavi rengini giyiyor musunuz?

Eski kafaların yaptığı bir şeydir bunlar. Biz Oğlakçı köyünde 27 yıl kaldık orada babam çiftçilik yapıyordu. Sonra Burç köyüne yerleştik.

Siz çocuklarınızı nasıl emziriyorsunuz? İnancınıza göre belli bir vakti ve şekli var mı?

Hiçbir farklı uygulaması yoktur. Biz de aynen diğerleri gibi yapıyoruz.

Çocuklarınızı beslerken özellikle tercih ettiğiniz, daha akıllı olacağını ya da sevap olduğunu düşündüğünüz yiyecekler var mı?

Çocuğa kendi ocağının ya da kendi Şeyhinin türbesinin toprağını hem alınına sürer hem de suyla yediririz. Özellikle yaramaz çocuklara bu işlemi yaparız. Biz mesela kendi Şeyhimizin türbesine gittiğimizde onun adına kurbanımızı keseriz sonra toprağından biraz alırız. Aldığımız o toprağı süreriz. Bizim Şeyhimiz Şeyh Fadih'tir.

Siz Şeyhinizi değiştirebilir misiniz?

Kesinlikle hayır. Değiştirmek yasaktır. Şeyhini değiştirmek dinini değiştirmek gibidir.

Hangi aralıklarda Şeyhinizin türbesini ziyaret edersiniz?

İstersek her Cuma gideriz. İki ayda bir de gidilebilir. Bu bizim tercihimize kalmış bir şeydir. Perşembe günü de gideriz.

Ziyarete kadınlar mı yoksa erkekler mi gidiyor?

Hepimiz birlikte gideriz.

Siz şu anki durumunuzda neyi eksik görüyorsunuz?

Her şeyimiz eksiktir. Biz dinimizi öğrenmek istiyoruz. Dualarımız zordur. Küçüklükten beri öğretilmesi gerekiyor. Biz mürid olduğumuz için bizim herhangi bir sorumluluk ve yükümlülüğümüz yoktur. Aslında biz istesek Laleş'e gidemez miyiz? Tabii ki gideriz. Bizim de eksiklik ve tembelliklerimiz vardır. Sabah çıksak akşam Laleş'te oluruz. Ancak bunu yapmıyoruz. Hareket etmiyoruz.

Kız çocuklarınızı okula gönderiyor musunuz?

Erkek öğrenciler Müslümanlar arasında zaten zorluk çekiyor. Kız çocuklarının daha çok sıkıntı çekmemeleri için ilkokuldan sonra okutmuyoruz. Yani kızları şehre yollamıyoruz. Erkekleri yolluyoruz.

Siz başka dinden biriyle kızınızı ya da oğlunuzu evlendirir misiniz?

Biz bunu kesinlikle kabul edemeyiz. Kaçma olayı olmuşsa yapılacak bir şey yok ancak biz gönül rızasıyla asla böyle bir şeyi yapmayız. Müslümanlar kızlarını Yezidilere veriyorlar mı hiç. Biz de vermeyiz. Kız alma verme serbest olsaydı biz var olamazdık. Müslümanlarla hiçbir farkımız kalmazdı.

Peki, kaçanlara nasıl bakıyorsunuz?

Yapılacak bir şey yok. Kaderinde varmış. Babasının evine gelemez. Ancak uzun bir süre geçtikten ve çocukları olduktan sonra affedebiliriz.

Sizde kaçan evli bayana herhangi bir ceza var mı?

Burada bir şey yapılmaz. O kişi asla babasının evine gelemez. Ancak Irak'ta o kişi öldürülür.

Erkek çocuklarınız okulda ciddi bir problem yaşıyorlar mı?

Hayır, şuana kadar herhangi bir sorun olmadı. Onlar birbirleriyle kardeş gibiler. Eskisi gibi değil. Biz birbirimizden memnunuz.

2. Mardin'de Yezidi Müridi Ferec Atalay İle Yapılan Görüşme¹

Yezidilik ya da Ezdailik nedir?

¹ Bu görüşme 19 Mayıs 2008 tarihinde Mardin'in Midyat ilçesine bağlı Güven köyünde yapılmıştır.

Bizler insanların peşinden asla gitmemişiz. İnancımıza göre, Ezdailer olduğu zaman ilkin yıldız oluştu. Bu yıldız sabahyıldızıdır ve çok büyüktür. Ezdailer dedi ki 'bu Tanrı'dır'. Yıldızdan sonra ay görüldü. Dediler ki ay yıldızdan daha büyüktür. Üstünden zaman geçti. Güneş çıktıktan sonra birbirlerine 'güneş ay'dan daha büyük ve ışığı daha parlaktır' dediler. Eğer güneş olmazsa ne toprak ne yaşam olur. Yezidiler güneşe inanmaktadırlar Bizim sembolümüz güneştir. Elbette Huda güneşten öncedir. O ki yıldızı, ayı ve güneşi yaratmıştır. Bizler bunları yaratana tapar ve inanırız. İşte Ezdailer Musa ve İsa'nın halklarından öncedir. Mezopotamya toprakları Ezdailerin topraklarıdır. Bizler milyarlarca yıldan beri yaşamaktayız. Hz. Adem ve Havva'dan beri Ezdailer bu topraklarda vardı. Oradan da Hz. Musa, İsa ve Muhammed'e kadar geldiler. Hz. Musa zamanında Museviler, Ezdailer ile mücadele etmiştir. Büyük katliamlardan birini de Museviler yapmıştır. Halil İbrahim de Ezidi idi. Zerdüş'tü de Ezdailerden kopardılar. Kimileri Ezidileri, 'şeytanperest' olarak nitelendirmektedirler. Bu kesinlikle yanlıştır. Şeytan kimdir? Şeytan ne ağaçtır, ne ateştir, ne taşır, ne topraktır. O var olan bir şey değildir. Bizler de insanız ve insanca bu topraklarda yaşamak istiyoruz. Bizler kutsal topraklarda yaşadığımız için bizler hakkında böyle asılsız ve kötüleyici tabirler kullanmaktadırlar. Bu topraklar nedeniyle herkesin gözü bu topraklarda. Ezdailer asla gözlerini başkalarının topraklarına ve namuslarına çevirmemiştir. Ezdailik ve Kürtlük aynı şeydir. Aralarında bir fark yoktur. Çünkü Ezdailer Kürt olarak yaratıldı ve dilleri Kürtçe idi. Hz. İsa da çok değerli bir şahsiyettir. Bizimle asla savaşmamıştır. Bizler bu toprakların ortaklarıyız. Türkler de Araplar da. İnsaniyet ve dürüstlikle ekmeğimizi yemekteyiz. Bu topraklar atalarımızın topraklarıdır. Hz. Muhammed ve Hz. Ali Ezdailere büyük bir katliam yapmıştır.

Bu bilgileri nereden alıyorsunuz? Sözel olarak mı yoksa yazılı kaynaklarınız da mı var?

Evet, bizim kayıtlı belgelerimiz vardır.

Kutsal kitaplarınız nerededir?

Londra'da da bulunmaktadır. Bizler onu almak için gayret gösteriyoruz. Çok büyük bir miktarda para istemektedirler. Bizim binlerce köylerimiz vardı.

Ancak şimdi bu topraklar boşaltılmıştır. Çoğu Almanya' da yaşamaktadır. Ben de Almanya'dan geldim ve orada oturuyorum.

Sizin sosyal statünüz nedir?

Biz müridiz. Müritlik İslam dininde de vardır. Bu sistem Şeyh Adi'den sonra ortaya çıkmıştır. Ancak Pirlik Şeyh Adi'den önce de vardı. Ancak Şeyhlik yoktu.

Peki, Şeyh Adi kimdir? Önemi nedir?

Şeyh Adi Hakkari'den Suriye'ye gittiğinde orada Arap ilmini öğrendi. Ondan sonra Laleş'e gitmiştir. Ve orada kalmıştır. O da bir insandı, mertebesi yüksek ve ilmi çok fazla idi. Şeyhlik sistemini o koymuştur. Biz Kürtler hepimiz kardeşiz ve biz herkesi kabul ediyoruz. Ezdailer hiç kimseyle savaşmamıştır.

Laleş'e gittiniz mi?

Ben dindar biri değilim. Laleş hac yerimizdir. Mesela Mir Tahsin Beg seksen yaşında bir kişidir. Ancak o yirmi beş yaşındaki bir kızla evlendi. Bu topraklar insaniyetin yaşandığı topraklardır. İster Mir, ister vezir olsun yapılan şey insaniyete yakışan bir davranış değildir. Bugün biz, Kürt, Türk, Ermeni, Arap, Hıristiyan ve Yahudilerin hepsi Adem ve Havva'dan yaratılmıştır. Zamanla farklı görüşler ve yollar oluşmuştur. Hıristiyanlar Hz. İsa'nın, Müslümanlar Hz. Muhammed'in Ezdailer ise Şeyh Adi'nin görüşlerini kabul etmiştir. Bunlar bir ağacın dalları gibidir. Hepsini aynı kökten gelmektedir. Yezidiler şeytanperest olarak gösterilmektedir. Bunun söylenmesinin en büyük nedeni ise tüm insanların bize karşı gelmelerini ve düşman olmalarını sağlamaktır. Öyle ki bazıları bizim insan olmadığımızı söyledi. Biz de insanız ve bu kutsal topraklarda yaşıyoruz...

Yezidilerin Hz. Adem'den günümüze kadar her daim Hudaperest olduğuna ve bu nedenle herhangi bir dine ya da peygambere muhtaç olmadığımıza inanmaktasınız. Bunu açıklar mısınız?

Bizim tüm peygamberlere karşı saygımız sonsuzdur. Ancak bizim onlara ihtiyacımız yoktur. Hz. Muhammed, Hz. İsa, Hz. Musa ve diğer peygamberler kendi dönemlerine hakikati ve gerçeği söylemişlerdir. İnsanlık için onlar pek çok gayret ve emek sarf etmişlerdir. Bizim sembolümüz güneştir ve ona bağlıyız. Duamızı gün doğarken ve gün batarken güneşe doğru yaparız.

Bunu herkes yapıyor mu?

Bizim dinimizde serbestlik vardır. İster yapar ister yapmaz. Bizler yetmiş iki milletin hayrı ve selameti için dua eder, en sonunda da kendimize dua ederiz. Müslümanlar ise ümmeti Muhammed için dua eder. Bence bu, doğru bir yaklaşım değildir.

Siz dininizi nereden öğreniyorsunuz? Çocuklarınıza din eğitimi nasıl veriyorsunuz?

Bizim Şeyh, Pir, Peşimamlarımız bu eğitimi veriyor. Kitaplarımız da mevcuttur. Laleş'te Yezidi tarihi ve dini ile ilgili kitaplar yazılıyor. O kaynaklardan okuyup öğreniyoruz.

Erkeklerin bıyık bırakmasının dini bir anlamı var mıdır?

Bıyığın kesik ve düzgün olması temizlik için önemlidir. Kanımca bu dini bir emir değildir.

İnancınızda melekler önemli bir yer teşkil etmektedir. Melek Tavus'un dininizdeki yeri ve önemi hakkında bilgi verir misiniz?

Melek Emin Cibrail, sadece bizim değil herkesin meleğidir. Melek Emin Cibrail, yedi büyük meleğin başıdır. Bu yedi meleğin adını ben tam olarak bilmiyorum. Her bir melek haftanın bir gününde yaratılmıştır. Bizim saygımız tüm yedi meleğedir. Rivayete göre, Melek Cebrail, Adem ile Havva cennetten kovan Şeytandır. Bu sadece bir görüştür. Halbuki böyle bir şeyin hiçbir delili yoktur. Emin Cebrail, Adem ile Havva'yı topraktan kendi suretinde yaratmıştır. Benim saygım tüm meleklerle ve peygambere vardır. Ancak şeytan, kimsenin şahit olduğu bir şey değildir. Şeytan nedir? Her kim bir çocuğu öldürürse işte o şeytandır. Adam öldürenin bizzat kedisi şeytandır. Şeytan ne rüzgardır, ne topraktır ne de ateştir. Böyle bir varlık söz konusu olamaz. Biz, Hıristiyan, Müslüman ya da Yezidi olması hiç farketmez kim olursa olsun öldürmeye ve kötülüğe karşıyız. İnsanı yaratan Huda'dır ve onu öldürecek olan da O'dur. Allah beni yaratmıştır.

Yezidiler sadece Adem'in soyundan mı gelmektedir?

Bizim sizden hiçbir farkımız yoktur. Hz. İsa'ya Tanrı'nın oğlu demektedirler. İsa Meryem'in oğludur. Meryem de Yahudi liderinin kızıdır. Yusuf ile nişanlıdır. Meryem hamile olunca Yusuf, Meryem'i affetmeyip Mısır'a gitti.

Çölde mağarada İsa'yı doğurdu. Hala Hıristiyanlar buna inanmaktadırlar. Yezidilerde İsa'ya sonsuz saygı duymaktadırlar. Bunun nedeni de demokrat olmasıdır. İsa diyor ki 'komşun aç iken sen yatamazsın', 'biri sana bir tokat attığında sen diğer yanağını çevireceksin.' İnsaniyet ve merhameti ona saygı duyulmasının en büyük nedenidir. İsa'ya olan saygım, Yezidi liderlerine duyduğum saygıdan fazladır. Ancak İsa ne Tanrı'nın oğludur ne de melektir. İnsaniyete önem veren dünyadaki en değerli şahsiyettir. Adam öldürmediği için, kendisine vurana el kaldırmadığı için. Hıristiyanlar İsa'nın Tanrı'nın yanında olduğuna inanmaktadır. Kimse Tanrı'nın yanına gitmez. Eğer genç bir kız iyi, dürüst ve insanlık adına bir şey yapıyorsa ben o kızın ayaklarını öperim.

Genç bir kız istenmeyen biri ile evlendiği zaman tepkiniz ne olur?

Benim bir kızım doktordur. Eğer o, kimi isterse onunla evlenir. Ben karşı çıkmam. Eskiden böyle bir şey yoktu. Başka dinden biriyle evlenmek kesinle yasaktı. Ne kız veriliyordu ne de kız alınıyordu. Ancak, kaçma olayları olmuştur. Bu durumda ya öldürme olurdu ya da aile reddederdi.

Sünni Kürtler ile Yezidiler arasında nasıl bir fark görüyorsunuz?

Müslüman Kürtlerin daha sert olduğunu söyleyebilirim. Onlar bizim kardeşlerimizdir. Benim gözümde Müslüman, Yezidi, Hıristiyan arasında bir fark yoktur. Hepimiz aynı bölgenin insanlarıyız. Tek fark insaniyetliktir. Gerekirse ben bir Müslüman için gözlerimi bile veririm.

Bir Yezidinin nazarında ölüm nedir? Ölümden sonraki inancınız nedir?

Bu konuda birçok görüş vardır. Yezidi, Müslüman ya da Hıristiyan her inanç sahibi kendini cennetlik olarak vasıflandırmaktır. Cennetin ne olduğuna dair Yezidiler de farklı düşünmektedir. Cennet nedir? İşte vicdanındır. Huda kimdir? O da vicdanındır. Eğer vicdanın varsa Tanrı'n da vardır. Eğer sen insanlık namına vazifeni yaparsan cennete gidersin. İster Müslüman ister Hıristiyan olsun fark etmez. Denildiğine göre, biri öldüğünde eğer iyi bir insansa, ruhu iyi bir insanın bedenine girer. Eğer iyi biri değilse ruhu köpek, eşek ve benzeri hayvanların ruhuna girer. Ancak ben bu kanaatte değilim. İnsanlık önemlidir. Ben Almanya'dayken bir olaya şahit oldum. Caddeye Yezidi küçük bir çocuk çıkarken o çocuğu gören Alman bir kadın hemen koşar. Onu kurtarayım derken kendisi arabanın altında kalır.

Gösterdiği merhamet ve insaniyetinden dolayı ben hayatım boyunca o kadını unutmadım. Hıristiyan olması hiç fark etmez. Gösterdiği insaniyetinden dolayı o kadın benden de babamdan da daha iyidir.

Almanya'daki nüfusunuz ne kadar?

Tüm ailem orada kalıyor. Biz orada çok kalabalığız. Bu köyün tamamı orada bulunmaktadır.

İnancınıza göre bir çocuk dünyaya geldiği zaman Laleş'teki kutsal suyla vaftiz etmeniz gerekiyor. Almanya'da bunu nasıl yerine getiriyorsunuz?

Bisk denilen bir uygulamamız vardır. Şeyh tarafından, 7, 9 ve 11 aylık dönemlerinin birinde çocuğun bir tutam saç kesilir. Bununla onu helal ederiz. Biz Laleş'ten çok uzağız bazen oraya gitme olanağımız olmuyor.

Laleş'teki ziyaretin duvarında siyah yılan figürü vardır. Bunun anlamı nedir?

Dediklerine göre Nuh tüm hayvanlardan birer çift gemiye doldurmuş. Tufanın nerede meydana geldiğini bilmiyorum. Tufan kalkınca Nebi Nuh gemiyi kırk insan ve her cinsten bir çift hayvanla doldurur. Ancak bir fare gemiyi deler. Sular gemiye dolmaya başlayınca, yılan kendini yuvarlayarak deliği tıkar. Ve gemi Cudi dağında durur. Bu tufanda Nebi Nuh tüm insanları kurtarmıştır. Oradan tüm kavimler ve milletler meydana gelmiştir. Ezdailer Mezopotamya'da durmuş, diğerleri ise başka coğrafyalara dağılmışlar. Ezdailer kavminden Musa peygamberliğini ilan etti. Ve Ezdailer arasında katliamlar yaptı. Asıl büyük katliamı ise Muhammed ile Ali yapmıştır.

Ölümden sonraki hayata inanıyor musunuz?

Bana göre cennet de cehennem de bu dünyadadır. Hesaptan sonra eğer kişi iyi ise ruhu, cennete gidecektir. Eğer ruhu başkasına geçecekse nasıl cennete kötü ise cehenneme gidecektir. Hesap mutlaka yapılır. İyilik ve kötülükleri yazan iki tane melek vardır. Melekler, hesap gününde bunları ortaya koymak için her şeyi kaydetmektedir. İyilik ve kötülüğü, neyin doğru neyin yanlış olduğunu herkes bilir. Dünya bu iki şey üzerine kurulmuştur. Duamızda 'Ey rabbimiz sen hayırları getir şerleri def et. Sen yaratansın biz yaratılanız(ezdai)' deriz. Denildiğine göre Emin Cebrail (Melek Tavus) Adem ile Havva'nın suretini yaptıktan sonra cennete

yerleştirmiştir. Aradan uzun zaman geçtikten sonra Emin Cebrail Rabbine söyle der: ‘Ey alemlerin Rabbi, yeryüzü insan içindir, onları yeryüzüne yerleştirelim ve çoğalsınlar.’ Alemlerin Rabbi de: ‘Bunu sen yapacaksın.’ O Rabbinden izin alarak onları cennetten çıkarmıştır ve bu sayede insan nesli yeryüzünde var olmuştur. Adem ve Havva’nın cennetten çıkarılmasının tek nedeni de budur. Alemlerin Rabbi ona sorar: ‘Ben kimim?’, o da ‘Sen sensin, ben de ben.’ Bu cevaptan dolayı o yıllarca havada kalır. Allah onun yeryüzüne inmesine izin vermez. O da denizdeki Helhel ağacına konar. Burada ona tekrar sorar: ‘Ben kimim’, o da ‘Sen yaratansın, ben yaratılanım(Tu Huda’yi Ez daim).’ Emin Cebrail sadece benim ve Yezidilerin meleği değil tüm insanların meleğidir.

Yezidi inancında mehdilik var mıdır?

Bizler arasında da böyle bir inanç vardır. Nasıl ki Müslümanlar mehdi gelecek diyorsa, Yezidiler de söyler. Yezidiler de Şerafeddîn’in mehdi olarak geleceğine inanmaktadırlar. Benim şahsi kanaatime göre ne İsa gelecektir ne Şerafeddîn gelecektir. Bular gelip geçmiştir. Onlara saygım sonsuzdur. Ancak onlar bir daha gelmeyeceklerdir.

Kuruluş için ne yapılması gerekiyor?

İnsanlık namına bir şey yapan kurtuluşa erecektir. Ancak ibadetler de önemlidir. Onların da faydaları vardır. Mesela Müslümanların namaz kılmasının birçok faydası vardır. Ancak sadece namaz yeterli değildir. Ancak asıl olan ahlak ve muamelededir. Bunlara çok dikkat etmek gerekir. Aı doyumak hacca gitmekten kat kat daha hayırlıdır. Tüm Yezidilerin cennetlik olduğunu söyleyemeyiz. Davranışlarına göre karşılıklarını alırlar. Sırf Yezidi olmak cenneti garantilemez. Öbür dünyada bazıları dillerinden asılırlar. Bunlar fitne yapanlardır. Ellerinden asılanlar da hırsızlık yapanlardır. Herkes kendi amelleriyle muamele görür.

3. Batman’da Yezidi Piri Mehmet Acun İle Yapılan Görüşme¹

şu anki durumunuzu nasıl görüyorsunuz?

Ben iyi görmüyorum. Herkes Almanya’ya göç ettiğinden dolayı ben bu köyde yalnız kaldım. Nüfusumuz çok azaldı. Bu köydeki tüm sorumlulukları yerine

¹ Bu görüşme 16 Nisan 2008 tarihinde Batman iline bağlı Yolveren Köyü’nde yapılmıştır.

getirmek zorundayım. Sizin peygamberiniz “insanlara asla hakarete bulunmayın!” demektir. Hıristiyan olsun, Yezidi olsun dünyadaki yetmiş iki milletten kim olursa olsun kimseye hakaret etmemesi gerekir.

Köyde kaç ev bulunmaktadır?

Şimdi 5 ev bulunmaktadır. Bu köyde yaklaşık yetmiş ya da seksen ev vardı. Ancak onlar da Almanya’da kalmaktadırlar. Yaz döneminde toprakları için gelmektedirler. Bu köyün büyüğü benim. Bize Azur derlerdi. Azur, yetim, aç ve yardıma muhtaç olan anlamına gelmektedir.

Bu köyün ziyareti var mıdır?

Tabî ki de vardır. Adı Cafu’l Teyyar ziyaretidir. Bu ziyaret herkese açıktır. İster Yezidi olsun ister Müslüman olsun. Hastalar sağlıklarına kavuşması ve çocuk sahibi olmak için gelirler. Orada yatan adamın Yezidi, Yahudi ya da Hıristiyan olduğu bilinmemektedir. Ancak Allah’ın sevgili bir kulu olduğu biliniyor. Ve burada şehit düştüğü için mezarı ziyarete dönüşmüştür.

Siz hangi tabakaya ve hangi aşirete mensupsunuz?

Biz pirlere ailesinden ve *Alika* aşiretindeniz.

Pirliğin vazifesi nedir?

Biz müritlerin piriyiz. Biri öldüğü zaman onun yıkanmasından sorumluyuz. Her müridin bir pirinin olması gerekiyor. Dini konulardaki nasihatleri Fakirler vermektedir.

Laleş’i hiç gördünüz mü?

Tabî ki de gördüm. Bu yıl maalesef yalnız olduğum için gidemedim. Laleş’te bayram bir hafta sürer. Orada istediğimiz süre kalabiliriz.

Yezidi kelimesinin anlamı nedir?

Ben ne Şeyhim ne Fakir’im ne de Peşimam’ım. Bunun anlamını ben bilmiyorum. Dini konularda onlar bilgi vermektedirler. Ben size herhangi bir bilgi veremem. Kitab’ı Reş’i okuyanlar bilirler.

Tavusî Melek ya da Melekê Tavus ifadelerinden hangisi doğrudur? Diğer altı meleğin adını biliyorsunuz?

Bu ikisi de aynıdır. Hiç fark etmez. Müslümanların nazarında Hz. Muhammed nasılsa bizim nazarımızda da Melek Tavus aynıdır. O başka bir varlık

değildir. O da bir insandır. Allah'ın sevdiği biridir. Onu bir peygamber olarak göndermiştir. Melek değildir, uçmaz.

Şeyh Adi kimdir?

Şeyh Adi, Laleş'i Nurani'dedir. O bir melektir. Oradaki Şeyhlerin hepsi melektir. Beşer değildir. Bir Kavilde, "17 mart, altı melek yükselmiştir, biri de yeryüzüne inmiştir ve baharı getirmiştir." Bizim yedi tane meleğimiz vardır. Ancak isimlerini bilmiyorum.

EK 2: LALEŞ'TE YEZİDİ İLERİ GELENLERİYLE YAPILAN GÖRÜŞME¹

1. Mir İle Yapılan Görüşme:

Şuan ki durumunuzu nasıl görüyorsunuz?

Saddam döneminde topraklarımız ellerimizden gitti, zulüm gördük. Ama şimdi iyiyiz. Biz bu bölgede dini haklarımızı talep ediyoruz. Çünkü Yezidiler Kürttürler. Biz sadece dinen tanınmak istiyoruz. Bizim talebimiz budur. Bunun dışında herhangi bir sorunumuz yoktur.

Yönetim sizin söylediklerinizi yerine getiriyor mu?

Anayasanın bazı maddelerin değiştirilmesini talep edeceğiz. Türkmen, Asuri, Keldani ve Ermeniler gibi biz de anayasada dini yönümüzle tanınmak istiyoruz. Onun için bazı maddelerin değiştirilmesini talep ediyoruz.

Siz Yezidilerin geleceğini nasıl görüyorsunuz?

Bu süreci zor görüyoruz. İnşallah herkes gibi bizim durumumuz da iyi olacak. Irak bölgesini zor günler bekliyor. Ne getireceğini bilemiyoruz.

Suriye, Türkiye ve Avrupa'daki Kürtlerin durumunu nasıl görüyorsunuz?

Bunu biz bilemeyiz. Biz dini haklarımızın yerine getirilmesini istiyoruz. Bizi Suriye, Türkiye, vb yerlerin durumu, burada oluşan iklime göre değişmektedir.

Kürt Müslümanlarla ilişkileriniz nasıldır?

Eskiden İslam taassubuna sahip olanlarla birçok sıkıntı çektik. Ancak şimdi eğitilmiş Kürtler daha esnek bakıyor. Kültürlü Kürtler daha iyidirler.

Irak'ta Yezidi birliği var mıdır?

Evet vardır. Farklı partilere bağlı olmalarına rağmen genel anlamda bir birlik vardır. Bizim içimizde farklı partiler vardır. Siyasi anlamda farklı olsak da dini anlamda biriz.

Dünyada Yezidiler iyi olarak tanınmıyor. Dininizin nasıl olduğuna dair sizler tanıtıcı bir şeyler yapıyor musunuz?

¹ Bu görüşmeler 19-24 Kasım 2006 tarihleri arasında Irak'ta Laleş'te çeşitli Yezidi ileri gelenleriyle yapılmıştır.

Şu anda eğitim, iletişim, ulaşım gibi imkanlar çoğaldı. Eskiden okuyan kesimimiz azdı. Dünyaya kendimizi tanıtamıyorduk. Televizyon, gazete ve dergi kanalıyla eskiye nazaran daha çok ulaşıldığını düşünüyoruz.

2. Fakir İle Yapılan Görüşme:

Kendinizi tanıtır mısınız?

Ben Türkiye’de Batman, Viranşehir, Mardin, Siirt bölgelerindeki birçok

Yezidi köyünü ziyaret ettim. Bir Kavile göre:

Dünya olmadan önce
O gün Herqe vardı
Herqe Allahın kendi libasıydı
Dünya ne vardı ne de dönüyordu
O gün Herqe Şeyh Adi’ye göründü
Kalbim ona muhtaçtır
Ne kadar coşkun bir derviştir
Sultan Şeyh Adi konumunu ve tacını sağlamaştırdı
Tac Herqe’ye dedi ki:
Günde 100 günahkar senin huzuruna geliyor
Şeyh Adinin hakikat desteği senin omuzundadır
Onun kelimı ağlamaklıydı
Herqe padişahımın ağır bir elbisesidir
Herqe hasların kiblesidir
Herqe Allah’ın kendi elbisesidir
Kutsal evin üzerini kuşatmış
Onlar hayır işlemiyorlardı günahlarını arttırıyorlardı
Herqe elbisedir
Her yerde Herqe Şeyh Adi’nin üstündedir
Ahiret gününde Şeyh Adi ve Şeyh Sin
Her yerde hırkanın püskülünü tut
Onun hakkında çok fazla düşün
Şüphesiz kafirler bir gün ölecek
Herqe libas-ı nuranidir
Misafirler Şeyh Adi’nin Herqe’sinin hatırını bilsin
Herqe hasların libasıdır
Hasların önüne gitsin
Kıyaslamadan yakut ile inci getirdiler
Kırk kız idiler
Her kırkı da huri idi
Her kırkı da Kanîya Sipî’nin fakiriydi
Bir başkası da orda kalmıştı
O da Padişahın yanındaydı
Delikanlı ve kızların kavlinde
Haydi, Mir’e medhler söyleyelim

Sultan Şeyh Adi'nin hediyesi Herqe'dir.
Onu fakirlerin kollarına koydu
Rahmet tüm babalarımızın üzerine olsun

Biz, Kürdüz. Arap, Hıristiyan, Ermeni ve Türklerin hepsinin bir mezhebi bir dini vardır. Kürtlerin de mezhebi de Êzidiliktir. Bu İbrahim Halil, Nuh'tan öncedir... Yezidilik Hz. Adem'den beri vardır. İslamiyet, Hıristiyanlık ve Yahudilikten öncedir. Bütün milletlerden önce vardır. Ezidilik kadimdir. Biz Yezidilerin tümü soyumuz Şehid peygamberdendir. Adem yaratıldıktan sonra Şehid b. Cer kendisinden yaratıldı. Biz Şehid b. Cer'in ümmetiyiz. Biz ne Nuh'un ne de İbrahim Halil'in soyundan geliyoruz. Biz Şehid Peygamberin soyundan gelmekteyiz Hatta bu güne kadar. Biz farklı/ ayrı/hür bir milletiz. Biz şeyhi, piri, müridi, merebi ve ahiret kardeşi olan bir milletiz. Biz seçilmiş bir topluluğuz. Diğer milletler gibi değiliz. Adem'den beri varız. Yani; Adem'den Şehid b. Cer olduğunda, Adem'in sol yanından (kaburga kemiğinden) yaratıldı. 72 erkek ve kız kardeş dünyaya geldi ve birbiriyle evlendiler. Bütün milletlerin zürriyeti bu 72 çocuğa dayanmaktadır. Bizim milletimiz ise hür/seçilmiş bir millettir. 'Leyle' gökteki cennetten gelmiş. Şehid ile Leyle'nin, birbirleriyle evlenmesiyle bizler dünya gelmişiz. Bizler Adem ile Havva'nın zürriyeti değiliz:

Biz Şehid ile Leyle'nin zürriyeyiz.
Leyle Cennetten gelmedir.
Şehid ile evlendi
İşte biz onların zürriyeyiz
Yetmiş iki millet Adem ve Havva'dandır

Biz ayrı bir milletiz. Tufan bizim için hükmedilmemiş. *Herqe* benim zürriyetimdir. Ben, Herqe ile kendimi naklediyorum, bağlıyorum. Şeyh Adi'den bugüne kadar biz bunu sürdürmekteyiz. Fakirler bu kıyafeti giymektedir.

Fakirlerin görevi nedir?

Fakirler Ezidi dinine hizmet etmektedirler. Şeyh Adi'den beri vardır. Fakirlik aileden gelmektedir.

3. Kavval İle Yapılan Görüşme:

Kavvallık hakkında bilgi verir misiniz?

Bir öğretmenin vazifesi ne ise Kavvalın vazifesi odur. Yezidilerin yaşadığı her yere gitmekteyiz. Laleş bölgesinde Kavvallar çoktu. Her birinin meşguliyetleri vardır. Aşireti dinen, ahlaken ve insani anlamda terbiye etmektedirler. Dini merasimlerde görev almaktadırlar. Laleş merasimlerinde, ölü gömmede ve diğer Yezidi merasimlerinde ne varsa Kavvallar bu görevleri yerine getirmektedirler.

Siz Kavilleri nasıl öğreniyorsunuz?

Bu bizim ilmimizdir. Kavvallar üç aşirettir. Müritlerle evlenebilirler. Bir zamanlar tek bir Kavval kalınca içtima ile bu yapılmıştır. Aslında biz pirlerdeniz.

Siz birçok Yezidi köylerini dolaştınız. Yezidilerin durumunu nasıl görüyorsunuz. İyi ve kötü oluşunun nedeni nedir?

Bir kısmını iyi görmüyorum. Bunu söylemeye bile utanıyorum. Ancak genelde milletin diyanetini iyi olduğunu söyleyebiliriz. Başiboş kalırlarsa sorun da orda başlar. Almanya ve Türkiye'deki Yezidileri gördüm. Oraya gidenler Almanya terbiyesi almışlar. Kuzey Irak'taki Êzidilerin durumu daha iyidir.

Şeyh Adi döneminde Yezidiler Kürt müydü yoksa aralarında Arap olanlar var mıydı?

Yezidilerin hepsi Kürttür.

4. Baba Şeyh İle Yapılan Görüşme:

Sizin için Yezidilik nasıl bir dindir?

Yezidi dini, baba- oğul arasındaki bağ nasıl ise ve soyları nasıl devam ediyorsa bizler de öyleyiz. Biz diğer milletlerin soyu gibi değiliz. Dinler bizden olmuşlardır. Nuh, İbrahim Halil hatta Zerdüşt'e kadar bütün din ve milletler bizden oluşmuşlardır. Ateşi, güneşi, ayı ve yıldızları Allah yaratmıştır. Biz de her üç dinin inananlarından evvel inanıyoruz.

Allah Vahid ve Kahhardır
Ne eşi vardır ne de ortağı

Bunun dışında günahımız bizim hakkımızda başka düşünen insanların boyunlarıdır. Bizler hakkındaki konuşmaların elbet Allah hakkını verecektir. Türkçede, Kürtçede, Hıristiyanlıkta, Yezidilikte vb. her din ve her dilde Allah'ın adı vardır. Biz diyoruz ki Allah Teala ne ortağı vardır ne de bir eşi. İyilik ve hayır yapman gerekir. Kötüyü sormamak bile gerekir. Biz hiçbir dinden ne rahatsızlık ne de sıkıntı duymaktayız. Bizim dileğimiz alemlerin Rabbinin yeryüzünde rahmetini ve bereketini göstermesidir. Allah her şeyi bilendir ne iş yaptığımızı biz bilemeyiz. Her şey Allahın iradesine bağlıdır.

Yezidilikte Şeyhlik nedir? Önemi nedir?

Şeylik İslamiyet içerisindeki konumu ne ise odur. Şeyhlik, öncülüktür, önderliktir. Şeyhlik Arap toplumunda meşhurdur. İslamiyet'ten önce de bu vardı.

Kavval, şeyh, pir, mir ve benzeri hiyerarşide nasıl bir sıra vardır ve görevleri nedir?

Mir'in sosyal ve siyasi alandaki sorumluluğu vardır. Bu konularda o öncü ve söz sahibidir. Din haricindeki tüm alanlarda liderdir. Dini meselelerde de lider Baba Şeyh önde gelmektedir. Benden sonra ise Peşimam ve Baba Gavan gelmektedir. Kavval ise dini merasimlerde görev yapar. Dini görevleri yerine getirmektedirler. Kavval, Mire bağlıdır. Yezidilerin arasına girdiğim zaman, Peşimam, Gavan, Baba Çavus benim tabilerimdir. Mir asla dini soru ve sorunlara girmez. Dini işler benden sorulur. Biz başkalarının işiyle uğraşmıyoruz, biz sadece Allah'a şükürümüzü sunuyoruz.

Şeylik babadan gelmektedir, değil mi?

Biz Şeyh Fahr'dan gelmekteyiz. Biz dört tabakayız. Her Şeyh kendi aşiretinden sorumludur. Her Şeyhin kendisine bağlı olduğu müritleri vardır. Laleş'teki merasimler bizim yönetimimiz altındadır. Ölüm olduğu zaman her köyün Micewiri vardır. Micewirden bütün köylülerin razı olması gerekir.

Yezidi isimlendirmesi nereden gelmektedir?

Dört halife döneminde, Emeviler ve Abbasiler döneminde bize yönelik 'muhalifin oğlu' (şeytana tabi olanlar) dediler. Biz Yezd'den gelmekteyiz. Yezid'den değil. Yezd, Huda demektir.

Şehid b. Cer'in cennetten gelen biriyle evlendiği ve Yezidilerin bunlardan çoğaldığı söylenmektedir. Kürtlerle ilgisi nedir?

Kürtler işte o tohumdan olmuşlardır. Ancak her Kürt her kendi amacına göre kendince bir yol çizmiştir. Müslüman olanlar olmuştur. Bizler Hudaperestiz. Birçok enbiya gelmiştir. Her peygamber Allah'ı unutan bölgelere gelmişlerdir. Bizim tabirimizle kafir ya da na-hudaperesttiler. Hz. Musa gibi bir peygamber gönderildi. Kudüs ve Filistin bölgesini doğru inanç ile yönlendirdi. Yezidiler her zaman Hudaperesttirler. Hz. Musa'dan yaklaşık 2600 yıl sonra İsa Mesih geldi. O da Allah'ı unutan bölgeyi, yeniden Allah'ın adını yükseltmiştir. Bu zamanda ve bundan sonra bile Yezidiler Hudaperesttiler. Bundan sonra da Nebi Muhammed, Arap bölgesini Allah inancına davet etmiştir. Mekke ve Medine'de putlara tapanlara davetini söylemiştir. O zaman da bile Yezidiler Hudaperesttiler. İnsan bozulmadıktan sonra başka bir uyarıcıya ihtiyacı var mıdır? Bizler herhangi bir Nebinin gelip de Allah yolunu anlatmasına muhtaç değiliz. Çünkü biz Allah'ı biliyoruz, tanıyoruz. Yezidilik eski bir ağaç gibidir. Şimdi bile Yezidilerden biri ister kadın olsun ister erkek olsun eğer Müslüman ya da Hıristiyan olursa biz onu kabul etmeyiz. Onunla olan bağlantımızı keseriz. Müslümanların soylarına bakarsanız üçüncü, beşinci ve devamındaki soyuna baktığımız zaman ya Hıristiyandır ya Yahudidir ya da Yezididir. Yezidiler ise böyle değildir. Bugüne kadar da böyle kalmışızdır. Yezidilerin soyu saftır. Başka bir dinle karışmamıştır. Babalar silsilesinin tümü Yezididir. Temizdir bidayetten ahire kadar öle saf olacaktır. Bizim ne yüz yıl öncemiz ne de daha öncesi ne Yahudi idi ne de Hıristiyan. Yezidilerin hepsi Hudaperesttir. Biz temiz olduğumuzu söylüyoruz. Ve her zaman bu konumumuzu sürdürmüşüzdür. Biz bunu söyleyebiliriz. Nuh'un tarihi buradadır. Nuh'un gemisi ordadır. Onun yeri Türkiye'deki Cudi'dedir. Bunu siz de biliyorsunuz. Biz de bunu bilmiyor değiliz. Kitaplarımız vardı. Ama kayboldu. Bir taraftan Müslümanlar bir taraftan da Şiiiler; her biri bizi bir taraftan vuruyorlardı. Şuana kadar da biz konuşamıyorduk. Şu anda da eğer demokrasi olmasaydı yine konuşamazdık. Gemi Bêher dağına geldi ama gemiyi barındıramadı. Sonra ben büyüğüm diye başını yükseltti. Ama bu da ahmak kişilerin 'ben büyüğüm' demesine benziyor. Bu dağ Zaho (Zakho)'nun hemen yakınındadır. Kim kendini methederse o

kişi Bêher'dir. Gemi o dağı da geçti ve Cudiye geldi. Cudi ona ev sahipliği yaptı. Hâlâ kalıntıları orda mevcuttur. Belki orayı görmüşsünüzdür. Gemi o vadiden döndü Laleş'e geldi. Beyaz su (Kaniya Sipî), tufan suyunun (ava reş) içinden çıktı. O günden İbrahim Halil'e ve bu güne kadar hâlâ o su akmaktadır. Şehid b. Cer meselesine gelince: Alemlerin Rabbi dünyayı Adem ile Havva'nın hizmetine verince kendi aralarında 'ben kuvvetliyim' tartışmasına girdiler ve sonunda kendi zürriyetlerini testinin içine koydular. Birincisinde kurtlar, böcekler, fareler çıktı, diğerinde ise nurani bir varlık olan Cer çıktı. Şehid yalnızlığına karşı yerde ve gökte bir eş aradı. Biz babamızın kim olduğunu biliyoruz ama annemizin nasıl olduğunu bilmiyoruz. Tüm Kürtler bu zürriyetten gelmektedirler. Bütün peygamberler Allah'ın divanındadırlar. Hz. İsa ve Hz. Musa Allah'ın divanındalar. Onlar aynı soydan gelmektedirler. Biz onların dini işlerine karışmıyoruz. Peygamberlik Nuh'tan İbrahim Halile kadar devam etmiştir. İbrahim Halil Harran'da Sara ileydi. Oradan Şam'a, Şam'dan Medine'ye oradan da geri dönmüştür. İbrahim Halil Allah yolcusuydu. İbrahim Mekke'de garip Hacer'i bırakıp geri dönmüştür. Ve İsmail orada dünyaya gelmiştir. Ancak o dönemde seyahat yoktu. Ne Mekke'de ne Suudi'de ne de tüm Cizir'in hiçbir yerinde su yoktu. Ve su İsmail'in ayaklarının altından akmaya başlamıştır. Mısırdan ve Hintten eşyalarını getirin ve karşıma bırakın. Niçin Kabetullah denmesinin nedeni de budur. O zamandan beri Kürtlük, Ezidilik yani Yezdaniperestlik o tarihten beri mevcuttur. O zamandan şu ana kadar Zerdüştlük mevcuttur ve devam etmektedir. Ve Zerdüştlük de buradan gelmektedir. Şimdiye kadar 'Hindua'nın ne anlama geldiğini söylemiyorlar. Hindua denilen yer Laleş'e yakın burada bir mağaradır. Tufan suyu geldi azaldı. O dönemde Zerdüştlük oradan sonra geldi. Mısırın tüm dünya ile ilişkisi vardır. Eskiden beri Mısır'da ilim ve alim mevcuttur. Yabancıların Mısır ile ilişkileri vardır. Kürtlerin ise alakası Tewrêz yani İran ile alakası vardı. Bizim eğitim ve öğretimimiz İran'dandı. Bu konular çok uzundur. Hepsini anlatamayız.

Şehid b. Cer'in ismi nasıl verildi?

Bizim esasımız özümüz bir ağacın dalları gibidir. Misal olarak, Derveşe Avde'nin ailesi sanki bir ev midir? Yüz ev ondan türemiştir. Suriye'de, Türkiye'de ve Ermenistan'da var. Öyle değil mi? Bizim esasımız ve özümüz ondandır. Adem'in

kuvvetinden doğmuştur. Biz Havva'dan değiliz. Havva'dan müşterek değiliz. Biz böyle diyoruz: Allah'ın Adem'e verdiği keramet ve nebilik kuvvetinden doğmuşuz. Bu kuvveti (ter), *cer'e* (testi) indirmiştir... Tavus bizim için bir semboldür. Şeyh Adi ile birlikte idi. O da abid bir velidir. Ancak insanlar öyle düşünmüyor. O Şam'dan gelip gitti. Burada bir yer yaptı. Bizde cami ve hoca yoktur. Yezidi topluluğu okuyup iyi ve kötüyü anlaması için dağıtacağımız kitaplarımız eskiden yoktu. İki şeyimiz vardı. Biri Tavus ve yardımcıları ve Baba Şeyh ile cemaati vardı. Yılda iki sefer Tavus köy köy Yezidi topluluğunu dolaşıyordu. İyiliği, kötülüğü, nasihati, dini kuralları, ahlaki mevzuları halka anlatılıyordu. Herhangi bir köyde bir sorun olduğu zaman o sorun halledilmeden Tavus o köyden ayrılmazdı. Kavvallar o köyden gitmezlerdi. Tavus'un görevi buydu. Baba Şeyh ve cemaati ise yılda bir sefer köy köy dolaşp halka dini telkinlerde bulunur, insanları kötü insanlardan uzak durmaya çağırır, uygun bir lisan ile küsenleri barıştırmadan bir köyden gitmezlerdi. Bunların dolaşmasının nedeni bizde dini kitaplarımız yoktu sadece ezberlediğimiz şeyler vardı. Kavvallarımız beş saat rahatlıkla kitapsız konuşabiliyorlardı. Eğer kitaplarımız olsaydı Baba Şeyh'in dolaşmasına gerek kalmazdı, bunlara ihtiyaç duymazdık. Eğer kitaplarımız olsaydı zamanında çocuklarımız, gençlerimiz dini öğreneceklerdi. Bunun için bu ikisinin dolaşmasına gerek kalmazdı.

5. Baba Çavuş İle Yapılan Görüşme

Sizin buradaki göreviniz nedir?

Ben Baba Çavuş'um. Laleş'i Nurani'nin hizmetçisiyim. Ben bu eve hizmet için geldim. Ölünceye kadar bu görevi yerine getireceğim. Evlenmem yasaktır. Ben ve benimle birlikte birkaç kişi ölünceye kadar bu hizmeti göreceğiz. Hayırlarla hoş geldiniz.

Yezidilikten bahseder misiniz?

Hepiniz Laleş-i Nurani'ye hoş geldiniz. Laleş, Yezidilerin en büyük yeridir. Ve dünyanın en eski yeridir. Allah yeryüzünü yaratırken ilk olarak Laleş'i yaratmıştır. Bugün Laleş, Yezidilerin hac yeridir. Yezidilik yeryüzündeki en eski dindir. Bahsettiğimiz bütün dinler ve peygamberler Yezidilikten sonra gelmişlerdir. Bilinen en eski tarihlerden olarak İbrahim Halil'i düşündüğümüz zaman bile,

İbrahim Halil bile bundan sonra gelmiştir. Bizler bu nebilerden ve evliyalardan çok daha eskiyiz

Yezidiliğin bu günkü durumunu nasıl görüyorsunuz?

Ancak günümüzde Yezidilik, eskisi gibi kendi dinine bağlılığı kaldığı söylenemez. Bizim Allah'tan dilediğimiz daima yeryüzünde iyi ve güzel bir şekilde varlığımızı ve yaşamımızı sürdürelim.

6. Peşimam İle Yapılan Görüşme:

Peşimamlık görevi hakkında bilgi verebilir misiniz?

Peşimamlık eski bir görevdir. Şeyh Adi'den beri vardır. Yezidilerin ruhani lideri Baba Şeyh'tir. O, Fakraların şeyhidir. Şeyh Şerafeddin onların imamıdır. Evimiz, ocağımız, soyumuz, Şeyh Şerefeddin'in soyundan gelmektedir. Bizler de onun soyunu devam ettirmekteyiz. Bizler Şeyh Şerefeddin'den beri bu soy ve görev zincirini devam ettirmekteyiz. Adanî soyunuz. Biz de Baba Şeyh'in imamlığını yapıyoruz. Şeyh Şerefeddin'in kerametlerini, bilgilerini naklediyoruz. Bizler Baba Şeyh ile halkımız arasında bir nevi aracılık yapmaktayız. Sema' döneminde herkes birbirini takip eder. Ben de Baba Şeyh'in imamı olduğum için onun önünden giderim. O, ruhani liderdir, ben de onun imamıyım. Yezidilikte ne kadar dini lider varsa Baba Şeyh hepsinin en büyük lideridir. Gittiği tüm yerlere onunla beraber giderim. Genellikle yazın ve kışın köylere gitmeye çalışırız. Başika, Bahzani, Sıfni gibi köylere gideriz. Gece ve gündüz tüm yolları Yezidilere telkin ederiz. Köylülerimize Şeyh Adi'nin bize öğrettiği yolu anlatırız. Bizim işimiz genelde nasihattir, vaazdır, iyi şeyleri halkımıza söylemektir. Özellikle komşuluk ilişkilerine, sosyal hayata ve ahlaki davranışlarda bulunmaya yönelik öğütlerde bulunuruz. Son dönemlerde Irak'ta güvenlik problemi olduğu için rutin ziyaretlerimizi yapamıyoruz. Bizim dini esas görevimiz sadece Yezidilere nasihat etmektir. "Yezidiliğin yolları"nı anlatıyoruz. Dinimiz bize neyi öğrettiyse biz de onu halkımıza öğretiyoruz. Yönlerini hayra yönlendiriyoruz, iyi yolu onlara gösteriyoruz. Hayır işlemeleri, sadaka vermelerini, ibadetlerini yapmalarını söylüyoruz. İbadetin gerekliliklerini bildiriyoruz. Sabah kalktığın zaman elini ve

yüzünü temiz tut ve güneşe yönel. İbadet yönümüz güneştir. Akşam güneş battığında da aynı şekilde bunu yaparız. Sabah doğuya, akşam batıya yöneliriz.

İyi bir Yezidi nasıl olmalıdır?

Yezidilik,
Yezidiliğin yolu bellidir
Ne hayaldir ne de rüya
Bu, dilini tutmak ve çalışmaktır
Yezidilik şekil değildir
Yezidilik ameli şart görür.
Yezidilik budur: İyilik yapmak,
İbadet etmek, şeref, fazilet,
Dilini tutmak ve zinadan kaçınmaktır.

Birincisi, Yezidilik iyilik yapmak-salih ameldir. Yezidi iyilik yapmalıdır. Ancak yaptığı iyiliklerden bahsetmeyecek. Yaptığı iyilikten hiçbir karşılık ve menfaat beklemeyecek. İyiliği yapmak bir şeyi suya bırakmak gibidir. Allah katında asla kaybolmaz. İyilik sahibini tanır. İkincisi, Yezidilik ibadettir. Yezidiliğin rükünlerinden biri de ibadettir. Her yezidi ibadetini yapmalıdır. Bunu yapmak farzdır. İbadetimizin yönü güneşe yönelmektir. Üçüncü ve dördüncüsü şeref ve fazilettir. İnsanlarla ilişkilerinin yani halkla ilişkilerin iyi olması gerekir. İnsanlarla alışverişte ve ticaretle yani şerefli ve onurlu davranın hileyle yapmayın. Hileyi ne arkadaşına, ne komşuna ne de köylüne yapacaksın. Beşincisi dilini tutmaktır. İstersen sen dilinle iyilik de yaparsın, kötülük de yapar, kötü söz söyleyebilirsin. Bu senin dilindir, senin kalemindir. Senin toplumda değer görmene buna bağlıdır. Bu bir kağıt gibidir. Bu kağıda, iyi yazdığın zaman bu senin amelindir, dilin, kendi amelindir. Sonuncusu ise zinadır. Yezidilikte zina haramdır.

Çocuklarınıza Yezidilikle ilgili neler öğretiyorsunuz?

Yezidinin çocuklarına nasihat yapması gerekir. Babamız bizi nasıl büyüttüyse ve terbiye verdiyse biz de aynı şekilde bunu çocuklarımıza öğretmemiz lazımdır. Nasıl ki Eğitim ve Öğretim Bakanlığı deniliyorsa, eğitim, öğretimden önce gelir. Çocuğa eğitim ve evdeki terbiyesi verilmezse, öğretimin de faydası olmaz, başarısızdır. Her Yezidi'ye evinde iyi bir eğitim verilmesi lazımdır. “Oğlum, bu iyidir.”, “Bu kötüdür, bu haramdır.”, “Bu işimize yarıyor”, “Bu, dinimize aykırıdır, yararsızdır.”, “Dinimizle ilgili özel gün, bayramlarımız vardır.” şeklinde

çocuklarımıza öğretiriz. Biz bu terbiyeyi vermeseydik bu toplum bu kadar yıl nasıl ayakta kalırdı, varlığını nasıl sürdürebilirdi? Bu yol, nasıl ayakta kaldı? Bizden öncekiler bize gösterdi. Biz de kendi nesillerimize aktarıyoruz. Bu yolda hepimiz yürümekteyiz. Her biri diğerine gösteriyor. Yani bu dinde biri diğerine aktarmasaydı bu din var olmazdı. Bizim din adamlarımız, kavvallarımız, micevirlerimiz gelerek bunu devam ettirmektedirler ve doğru yolu bize öğretmektedirler.

Peşimamlık soy ile midir?

Peşimamlık ailedendir. Babadan oğula ya da kardeşe geçer. Babam, amcam, dedem hepsi peşimamdır. 900 yıldır bu görevi yapmaktayız. Bu köyde aynı şekilde bu göreve devam etmekteyiz. Peşimamlar sadece bu köyde yaşamışlardır. Baba Şeyh'in Peşimamı bu köydedir. Başka köyde yoktur. Başka bir Peşimam da vardır. O da Mir'in peşimamıdır, ona tabidir. Bu peşimam, Şeyh Şerefeddin'in değil Şeyh Hasan'nın soyundandır. Bu da Adanıdır.

Peşimam başka bir aileden evlenebilir mi?

Evet, Adanî şeceresiyle evlenebilir. Adanî, Şemsanî, Katanî ve Piranî. Bunlar kendi aralarında evlenirler. Bu bir ağaç gibidir. Bu ağacın dalları gibiyiz. Adanîler kendi aralarında evlenebilirler.

Yezidilerin geleceğini nasıl görüyorsunuz?

Bizim geleceğimiz Irak'a bağlıdır. Irak'ın durumu iyi olursa biz de iyi oluruz. Kötü olursa bizim de durumumuz kötü olur. Bize özel bir şey yoktur. Irak'ın genel durumuyla ilgilidir. Bugün, geçen birkaç yıl öncesinden daha iyidir. Daha önce köyleri dolaşmış olsaydınız kültürlü ve ileri görüşlü Yezidileri bulamazdınız sadece din adamları vardı. Şu anda durumumuz daha iyidir. Yezidiler parlamentoda ve üniversitelerde vardır. Geçmişe nazaran çok daha ilerideyiz. Şu anda halkımız için kültür çok önemlidir. Öğrenme seviyesi ve düzeyleri daha iyidir.

Yezidiler söylediklerinizi yerine getiriyorlar mı?

Evet, getiriyorlar, ne kadar ileri görüşlü olurlarsa dinlerine daha çok hizmet eder ve dinlerine daha çok bağlı kalırlar. Yezidiliğin, kıymetini, değerini sunacak düzeye gelirler.

Peşimamlık seçimi nasıl yapılıyor?

Ailemizde babam öldüğünde bu sığata en layık kim varsa onu seçerler. Mir ve yanındaki ruhani cemaat ondan memnun olacak. Sıfat ve nitelik olarak akraba ve kardeşlerinden daha üstün olması gerekiyor.

Seçimde cemaate soruyor musunuz?

Haliyle halk benden razı değilse, benim hiçbir işlevi ve hizmeti yerine getirmem mümkün olamaz. Ruhani liderin onayının olması gerekir.

7. Baba Pir İle Yapılan Görüşme

Yezidilik nedir, bize tanıtır mısınız?

İlk basamak Melek Tavus'tur. Yeryüzünün vekili ve yöneticisidir. Bizler, Allah'ın yolunda gidenleriz. İbadetlerini yapan, ahlaklı olan, yardıma muhtaç olan sakat, kör ve yetimlere yardım yapan, Allah yolunda bir milletiz. Biz fitne taraftarı değiliz. Dervişlik, Allah'ın yanında olmaktır. Ehl-i Şer değiliz. Yezidilikte dört kabile vardır. Piranî, Şemsanî, Adanî, Katanî. Her kabile kendi içinde evlenmek zorundadır. Buna muhalefet edilemez. Her mürid kendi arasında evlenebilir. Şeyh piri, pir şeyhi ya da merebisi alacak şekilde diğeriyle evlenemez. Pir ailesinin hepsi pirdir. Ancak biri eğer kötülük yaparsa, kötülerle arkadaşlık yaparsa, yalan söyleirse, hırsızlık yaparsa, küfre girerse o kirlenir ve pirlikten çıkar.

Kim onu pirlikten çıkarır?

Onu Şeyhlerin Miri ve ihtiyar (ruhani liderler) çıkarır. Fitne ve kötülüğün arkadaşı pir olamaz. Allah yolunda olanlar pirdir.

Kaç tane pir ailesi vardır?

90000 Piranî ailesi vardır. İran, Suriye, Almanya, Irak ve dünyanın diğeri yerlerinde toplam olarak bu kadar pir ailesi vardır. Biz dünyada dindarlık olarak Hudaperestlik olarak, iyilik yolunda, doğruluk yolunda olan en iyi milletiz. Ancak birçok ferman ve sürgün nedeniyle sayımız azalmış ve dağılmış durumdayız.

Siz Yezidiliğin geleceğini nasıl görüyorsunuz?

Geleceği ancak Allah bilir. Biz bilemeyiz. Alan da veren de nimetlendiren de koruyan da Allah'tır. Allah'ın iradesine bağlıdır. Allah dilediğinden alır, dilediğine verir.

EK 3: YEZİDİ KAVİLLERİ¹ VE ŞEYH ADİ İLAHİSİ²

Melek Tavus Kavli

Ey Rabbim, sultanlığınla, makamınla, mucizenle
Sensin cömert, Sensin merhamet sahibi,
Ey Rabbim, ebedi olan Sensin
En güzel övgülere layık olan Sensin

Ey Rabbim dünyanın sultanı olan melek Sensin
Ey Rabbim cömert olan melek Sensin
Arşın A'lanın meleği Sensin
Ey Rabbim ezelden beri varolan yalnız Sensin

Sensin taam, mutluluk ve öz
Rabbim sensin tek yaratan
Sensin mutlak
Ve Sensin ebedi övgüye mazhar

Ey Rabbimiz, insin ve cinin meleği Sen
Ey Rabbimiz, arşın ve Kürsünün meleği Sen
Ey Rabbimiz, öküzün ve balığın meleği Sen
Ey Rabbimiz kutsalın ve alemlerin meleği Sensin

Sensin ışığın kaynağı ebedi ilah
Sensin ihtişamlı gerçek varlık
Sen birsin, övgüler ancak Sana'dır

Ey Rabbim, Sensin gök kubbenin efendisi

¹ Yezidi Kavilleri, *Bedelê Feqîr Hecî'nin Bawerî û Mîtolojiya Êzidiyan* (Dihok, 2002) ile Philip G. Kreyenbroek'in *Yezidizm-Its Background, Observances and Textual Tradition* (Lewiston, 1995) isimli kitaplarındaki Kavillerin Kürtçe metnini transkripsiyonu yapılarak Türkçeye çevrilmiştir.

² Şeyh Adi İlahisi Erol Sever'in *Yezidilik ve Yezidilerin Kökeni* (İstanbul, 1996) kitabından alınmıştır.

Ey Rabbim, Sensin ay ve güneşin efendisi

Ey Rabbim, sensin hazinelerin efendisi
Ey Rabbim sensin en güzel medh ve senalara layık

Ey Rabbim göklerden bile yüksek
Benzerin yok, her yerdesin
Doğmamış ve doğurmamış varlıksın

Bir el ve iki ayağa mukayyet olan Sensin
En güzel övgülere layık olan Sensin

Ey Rabbim balığa kerem veren Sensin
Bana da nimet veren Sensin
Ey Rabbim mutlak melekî güç Sensin

Ey Rabbim Sen alimlerin alisisin
Ey Rabbim hem hekimsin hem derman

Ey Rabbim ne uyku ne de yemeğe muhtaçsın
Sensin mülkün sahibi, sensin mülkü yöneten
Ey Rabbim, mekanın yeryüzünün her yeri

Ey Rabbim ne rengin var ne de çeşidin
Ne sesin var ne de haykırışın
Ne kolun var ne bacağıın
Ey Rabbim kimse senin varlığını bilemez

Ey Rabbim, kulun yöneldiği kutsal varlıksın
Ruhları yönetensin
Her iki yanında bir melek

Ey Rabbim, şahın ve sefilin hakimisin

Ey Rabbim cümle alemin hakimi Sen

Ey Rabbim ademoğluna tövbeyi bahşeden Sen

Ey Rabbim şifanın hekimi Sen

Ey Rabbim kerem, rahmet sahibi, emin olan Sen

Sensin ebedi, biziz hiç olan

Ey Rabbim düşkün ve aciz olan benim

Hem derman hem deva olan Sensin

Hem derman hem tabip olan Sensin

Hekim olan Sen garip olan biz

Dermanımızın ne olduğunu bilen Sensin

Garibin tek dostu Sensin

Hata, günah ve şaşkınlıkta

Sana selam ve dualarımızı sunuyoruz

Ey rabbimiz, Sen bizi affet

Ey Rabbim ebedi olan Sensin

Ve İlah olan Sen

Övgü ve senaya layık olan yalnız Sensin

Sensin yaratan biziz yaratılan

Sensin sevilen biziz seven

İman Kavli

Nasıl bir işarettir, iman
Ne yer ne de gök varken
Ne dünya, ne şehir ne de kainat
Ne Ademoğlu İbrahim ne de Horasan vardı

İmanın rengi nedir
Ezeli bir kelamdır
Adı Şeyh Adi'dir

Şeyh Adi'dir gerçek sultandır
Yerin ve göğün dört köşesini beyan etti
Ne kalem vardı ne de kitap
'Doksan bin yıldır seninleyim.'

Doksan bin yıldır ordaydım
Hem babasız, hem annesizdim
Yalnızca Sultanın kudretindeydim

Sultanın kudretiyle
Kendimi Ustanın ellerine verdim
Benim için hüznü ve sevinci yarattı

Hüznü ve sevinci sen yaptın
Seyidimiz sensin, ey Hızır oğlu
Sen elime kutsal kadehi verdin

Kâseyi Sen bana getirdin
İçtiğimde öğrendim
Qatani'nin ilmine ulaştım

Qatanilere sesleniyorum
Sütunlar için bilgelik erkânıyım
Sultan Êzdi'yi zikrederek, şanını yücelttim
Odur benim gerçek erkânım

İnsanoğlunun düştüğü, birbiriyle savaştığı
İnsanların şüpheye düştüğü zamanlarda bendim rehber.

İnsanların şüpheye düştüğü zamanlarda
Her kim bulursa Adi'nin soyunu
Sultan Ezdi onu mükâfatlandıracaktır.

Sultan okyanusun incisini yolladı
Her dört dostu ziyaret etti
Ey Şeyh Adi, her şey senin kudretinde

Nasıl bir ruh yarattın
İnsanlar arsında en safıydı
Herqe Şeyhbekir'e geldi

O zamanlarda nasıl bir ruhtu
İnsanın gözbebeği oldu
Herqe Şeyh Şelal'e geldi

Ne muhteşem bir ruh
İnsanoğlunun en güzeli
Herqe Şems Teter'e geldi

Sultanım erkan zincirini yarattı
Herqe'yi Kaniya Sipî'den çıkardı

Onu eliyle vaftiz etti
Ve böylece kızıl Yezidileri yarattı.

Onlar bir ruh getirdi
Onu Şeyh Adi'nin Herqe'sıyla buldular
Ve Adi'nin soyuna yolladılar

Adi'nin soyu şahit olsun
Kaniya Sipî yaratıldı
İşte imanın Herqe'si

İmanın rengi neyden oluştu
Ezeli bir kelamdır
Şeyh Adi'dir imanın kelamı

Ustasının kaygılandığı
Temelsiz bir duvar
Sayesinde gurur duyduğum
Bir duvar inşa edeceğim

İçinde kırk bakire vardı
Aralarında nurani bir varlık
İnci ve mercan getirdi,

Bu denizlerin inci ve mercanı
İhtiyarlara teslim etti
Tüm Şahları dinlemeden

Sabahtır, gün beş vakittir
Kutsal adamlar ve melekler selam verdi
Sultan Yezid'in işareti, boyunları eğen Herqe'dir,

Sabahtır, gün beş bölümdür
Kutsal adamlar ve melekler selam verdi
Sultan Yezid'in işareti, boyunları eğen Herqe'dir

İmanın Özü

İmanımın özü bir Allah'tır
Yalnız Şeyh Hasan'dır (Şeyh Sin) gerçek ve Allah'ın dostu
(Allah) Maklub'u³ ve Mergeh'i (Mabed) kutsadı

Selamlar olsun kutsal adamlara, Laleş'e ve Maqluba
İşte yeryüzündeki kiblemiz ikiz kubbe
Ve nihayet secdedeki ibadetle
Yezidi ulusu Şeyh Adi'ye vardı

Sultan Şeyh Adi'dir benim şahım
Şeyh Ebubekir'dir benim mevlam
Sultan Ezi'dir benim şahım(öncüm, kralım)

XX benim pirimdir
XX benim mürebbimdir
Melek Tavus'tur şahadetimin ve imanımın gayesi

Kaniya Sipî benim mührümdür
Kaf, mağara ve zezem benim haccımdır
Güneş benim kiblemdir

³ Bazı kaynaklarda, Abdülkadir Geylani'ni Şeyh Adi'yi kızmasından dolayı hazırladığı bir birliği Şeyh Adi'nin üzerine sürer. Maklub denilen Elfof dağının yakınlarına ulaşıldığında, Geylani Şeyh Adi'yi, rüyasında güneş gibi aydın, şimşek gibi parlak bir vaziyette görür. Göklere gelen bir ses: "Ey dostum! Kendini boşuna yorma, evine dön ve meslektaşın Şeyh Adi'den vazgeç. Çünkü o, çok sevilen birisidir." dedi. Geylani, bunun etkisiyle, Şeyh Adi'nin büyüklüğüne hayran kalarak geri döner. Iraklı Papaz Ishok, **Yezidilerin Dini**, Çev: P. Gabriel Akyüz, Mardin, 2001, s. 14.

Melek Şeyh Sin'dir benim atam
Şeyh XX 'dır benim yaratıcımıdır
Dinimin direği ve gözümün nurudur Şeyh Şems

Şükürler olsun Adi'ye ki
Bizi kafirlerden Rafizilerden ayırdı
Ve hayatımızı Sünni insanlarla aydınlattı

Minnettarız o mübarek insanlara ki
Bizi kafirlerden ve domuzlardan ayırdı
Ve hayatımızı Şeyh ve Pirlerle aydınlattı

Biz minnettarız ve boyun eğdik
Bizleri kafirlerden ve şer olanlardan ayırdı
Ve hayatımızı Sünnilerin Şeyhleriyle aydınlattı.

Allah'ın izniyle
Sultan Ezi'nin izinde Yezidiyiz.
Allah'a şükür ki bizler dinimiz ve tarikatımıza bağlıyız.

Dünyanın Yaratılışı Kavli

Ey Rabbim, dünya karanlıktı
İçinde ne yılan ne fare vardı
Sen ilk yarattın yaşamı
Yaratışında güller fişkırdı

Ey Rabbim, Sen büyük kerimsin
Sen açtın karanlıklardan yolu
Sen her şeyin ustasısın
Sen cenneti renklendirensin

Yer ve gök yaratılmış
Başı sonu olmayan uçsuz bucaksız dünya
Ne insan ne de hayvan var

Sen onu yokluktan var ettin
İssız denizlerde sadece inci
Ne büyüyor ne geliyor
Ve hemen ona ruh bağışladın
Kendi nurunu onda yansıttın

Beden ve ruh birleşti
Gözün nuruyla ceset uyandı
El, ayak ve vücudu yarattın
Ve tatlı dili-beyanı öğrettin

Ey Rabbim sen merhametlilerin en yücesisin
Dünyaya açılan kapıyı ve yolu açtın
Her şeyi bizler için yarattın
Cenneti, dünyayı ve o verimli toprakları

Ey Rabbimiz bir düşünce var
İncinin kasesinden özü oluşturdu
Ondan kutsal insanı yarattın
Ve Tanrı dedi: daha bitmedi, devam edecek

Tanrı'nın görkemiyle inci parçalandı
Güç yetiremedi, taşıyamadı
İnsanın şeklini aldı
Kırmızı ve beyaz göründü

Yaratıcımız, rahmetiyle

Hüsnü cemalini bize gösterdi
Kudret kalemiyle bizleri
Yaşam aşkının gizemine ulaştırdı

O denize mayasını kattı
Ve deniz yoğunlaştı, kabardı
Duman yükseldi üstünden
O cenneti, dünyayı ve on dört tabakayı yarattı
Ve nihayet bütün bunlardan inciye çıkardı

Sonra aşkı içine akıttı
Ve ondan bir çift göz oluştu
Ve o gözlerden sel olan gözyaşları

İnciden taşan sular
Uçsuz, bucaksız, başı sonu olmayan
Bir denize kavuştu.
Rabbimiz bu denizi kuşattı.

Yaratıcımız bir gemi yaptı
İnsan, hayvan, tüm kuş türleri
Çift çift gemiye bindirildi

Dört yana savrulan geminin
Başında tek lider olan Rabbimiz
Gemide bir delik oluştu ve sular gemiye doldu
Yılan da kendini önüne attı, yuvarladı

Rabbimiz gemiyi hareket ettirdi
Sahilden sahile gitti
Laleş'e gitti ve dedi ki:

Burası hakikat şehri

Sultan Êzdî iyi rehber
Laleş, insanlığın yapıtaşı
Artık Yezidiler bunu biliyor

Ey Rabbimiz huzurunda büyük Şeyhe sesleniyorum
O kaynaktan su doğdu
Ey Rabbimiz, sen dünyayı yarattın, dünyayı hayırlı kıl
İnsanoğlunu her şeyle donattın

Gece karanlık, gece zifiri
Güllerin açmadığı bir yer bile yok
Sen rabbimiz, cömert ve merhamet sahibi

O, yeryüzünü ve gökyüzünü yarattı
Ve bizlere ruh ve dili bağısladı
Rabbimiz ebedtir
O, altı kutsal meleği yarattı
Cennet ve cehennemi ayırdı

Rabbimiz yeryüzünü yaratıp göğü ayırdı
Yeryüzü artık dümdüzdü
Ve vakit göğü ayırma vaktiydi
Bu günahkarlar için bir cezadır

Ne kadar uzun zamandır Rabbimiz bu dünyada seferde
Ağaçları ve taşları emrinde yarattı
Ve onlardan minareli yapılar yarattı

O Laleş'i yukardan aşağıya indirdi

Laleş her yerde huzurlu ve memnundu
Yeryüzünde ağaçlar yeşermeye başladı
Her şeyi yarattığı gibi süsledi, canlandırdı

Ey Rabbimiz, Sensin merhamet sahibi
Bizler için dört unsuru yarattın
Onlarla Sen Sevgili Adem'den şekillendirdin
Ey Rabbimiz Sensin merhamet sahibi
Dört unsuru dünyaya getirdin

Biri su, biri ışık
Biri toprak, biri ateş
Ey Rabbimiz merhametinle
Def ve şibabı bize kıldın

Adem ile yedi güç arasında güçlü bir engel
Yedi güç etrafında dolandı ve yanına geldi
Adem'in cesedi hareketsizdi
Ve dediler ki “ey ruh neden artık bedene girmiyorsun”

Rabbimiz kudretlidir
Birçok yaratılana hayat bağışladı
Onlar için cennet ve cehennemi yarattı

Rabbimiz yeryüzünü yarattı ve cenneti göğe taşıdı
Artık dünya dümdüzdü
Vakit gelmişti
İyiliğin hareketi insanoğlundan doğar

Laleş cennetten indi
Yeryüzü yeşillendi

Ne kadar canlı faydalandı ondan

Rabbimiz Cuma'yı esas kıldı
Cumartesi bu kutsal günün hazırlığı
Ve Çarşamba bu hazırlık tamamlandı
Yedi yüzyıl sonra yedi gizemli gezegen

Adem'den yedi yüzyıl öncesi
Yeryüzü aşağıda ve kurulmamıştı
Ne zaman ki kutsal Laleş yeryüzüne indi

Ve Ruh artık gelmişti en yücelerden
Geldi, gitti ve geçti
Sevgi Işığı başa ulaştı
Ve Adem'in bedeninde can buldu

Ey Yaratıcımız Sensin merhamet sahibi
Adem'e gizem kasesini getirdin
Adem ondan su içti ve canlandı
Birden sarhoş oldu ve titredi

Ruh Ademden cesedi istedi
Ve kan damarlarda dolaştı
Ve aşk başa ulaştı

Adem o kaseden içti
Kasenin gizemi ona açıldı
Kasenin mucizesine ulaştı ve uyandı
Melekler onu kolundan tutup cennete koydu

Adem kutsal kaseden içti

Kasenin mucizesi ademde canlandı
Adem öksürdü ve uyandı
Sonra dedi ki “ne güzel bir yer bu dünya
Yeşil bitkiler ve ağaçlar
Gün be gün insan güzelleşir.”

Ey Rabbimiz sensin merhamet sahibi
Sensin keremi getiren
Sensin zamanın ve yerin hakimi

Ey yeryüzünün Ademi
Her dem inançlı ol
Rabbimiz bizi tufandan kurtardı

Ey müritler işinizi yapın
Kudretin gücü yere iniyor
Yer ve gök bile hayır yaparken
Siz de Yaratana hayır yapın
Ve bu haberi asla unutmayın

Şeyh Adi İlahisi

Benim bilgim, tüm varlıkları kuşatır
Benim varlığım, benden gelir.
Benim gelişimin nedeni, yine benim;
Zamanını da bilen benim.
Evrende var olan her şey, benim buyruğumdadır
Her yer, insanlar otursun oturmasın,
Ve tüm yaratılmışlar, benim buyruğumdadır
Benim egemenliğim, başka egemenliklerden üstündür.
Sözlerim her zaman doğrudur
Yeryüzünün yargııcı ve yöneteniyim.
Benim yüceliğime tapınır insanlar
Bana gelirler, öperler ayaklarımı.
Benim, gökleri kat kat yayan.
Başlangıçta haykıran, benim.
Şeyh'im ben, benden başka yoktur tapacak.
Benim, kendimi mucizelerle gösteren.
Bana indirildi mutluluklar kitabı,
Dağları eriten efendimden
Tüm yaratılmış insanlar bana gelirler
Saygıyla öpmek için ayaklarımı.
Meyvalar üretim gençliğin ilk öz suyundan,
Kendi gücümle ve bana yönelirler öğrencilerim.
Işığının önünde sabahın karanlığı dağılır.
Yol gösteririm, isteyenlere.
Benim, Adem' in Cennet'te yaşamasına neden olan,
Nemrud'un kızgın ateşte kalmasına da.
Ahmed'e adaletli davranmasında önderlik ettim
Benim yolumda ilerlettim onu.
Bana gelir tüm yaratıklar
Sevgimi, armağanlarımı kazanmak için.

En yüksek yerlere bile uğrarım ben
İyilikler benim acıмамdan kaynaklanır.
Benim, tüm yüreklere korku salan
Bana uysunlar diye ve yüceltirler gücünü ve görkemini kötülüğümün.
Karşıma çıktı o öldürücü aslan
Öfkeyle ve ben haykırdım ve taşa çevirdim onu.
Karşıma çıktı yılan
Ve ben irademle kuma çevirdim onu.
Benim, vurup titreten kayayı
Ve yanından fişkirtan suların en tatlısını
Benim bildiren, kesin gerçeği.
Benden gelir, acı çekenleri avutan kitap.
Benim, biricik yargıç,
Yargılamak hakkımdır.
İlkyazları yarattım su versinler diye,
Suların en tatlısını ve güzelini
Eli açıklığımla ben neden oldum belirmesine
Ve gücümle saflaştırdım onu.
Bana dedi ki Cennet'in Efendisi,
"Sensin tek yargıcı ve yöneticisi yeryüzünün."
Bazı mucizelerimi kendim sergilerim,
Bazılarıysa, varlıkların kendilerinde açığa vurulmuştur.
Benim, dağlara boyun eğdiren,
Benim altımda, benim irademe göre.
Ürkünç görkemimin karşısında haykırır canavarlar
Gelir tapınırlar bana, öperler ayaklarımı.
Şam'lı Adi'yim ben, Misafir'in oğlu.
Yüce bağışlayıcı, çeşitli adlar verdi bana,
Göksel tacı, makamı ve yedi göğü ve yeryüzünü.
Gizlerime erenlerin yüzünde, benden başka Tanrı yoktur.
Her şey benim buyruğum altındadır.

Onun için, benim önderliğimi yadsımayın.
Ey insanlar! Bana karşı çıkacağınıza, boyun eğin,
Yargılama Günü'nde, karşıma geldiğinizde, mutlu kılınırsınız.
Her kim, bana bağlı olarak ölürse
Cennet'e göndereceğim onu,
Ama kim ki, beni tanımadan ölür
Acı içinde kıvrandıracağım onu.
Diyorum ki, yücelikte yoktur dengim.
Yaratırım ve istediğimi zengin yaparım,
Övgüler bana, her şey benim irademle olur,
Işığı ben bağışlarım evrene.
Ben o hükümdarım ki, büyüklüğüm kendimden gelir,
Yaratılmış tüm zenginlikler benim buyruğumdadır.
İzlemeniz gereken bazı yolları gösterdim size, ey insanlar,
Bana yakın olmak isteyenler, dünyayı unutmalıdır.
Sözlerim her zaman doğrudur.
Yükseklerdeki bahçe, beni hoşnut edenler içindir.
Ben, gerçeği aradım ve onaylayıcısı oldum onun;
Aynı gerçeği kavrayanlar, en yüksek yere ulaşacaklar benim gibi.

